

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ

CİLT / VOLUME:1 | SAYI / NUMBER:3 | EKİM / OCTOBER 2012

The Sakarya Journal of Economics

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

ISSN 2147-0790

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ
THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ
THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

2012 / 3, ISSN 2147-0790

Sahibi (Owner)

Sakarya Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Muzaffer Elmas Adına Prof. Dr. Aziz Kutlar

Editör (Editor)

Doç. Dr. Ekrem Gül

Yazı İşleri Müdürü ve Editör Yardımcısı (Assistant Editor)

Yrd. Doç. Dr. Adnan Doğruyol

Yayın Kurulu (Editorial Board)

Prof. Dr. Mustafa Akal

Doç. Dr. M. Kemal Aydın

Doç. Dr. Mahmut Bilen

Doç. Dr. Fuat Sekmen

Yrd. Doç. Dr. Ali Kabasakal

İletişim

Sakarya Üniversitesi İ.İ.B.F Esentepe Kampüsü (Contact)

54187 Serdivan / SAKARYA

Tel: +90 (264) 295 62 23

sakaryaiktisat@sakarya.edu.tr

Yılda dört kez yayınlanan Sakarya İktisat Dergisi hakemli bir dergidir.

Dergide yayınlanan yazı ve makaleler kaynak gösterilmek şartıyla iktibas edilebilir. Yazı ve makalelerin tüm sorumluluğu yazarına / yazarlarına aittir.

Dergimiz ASOS İndeksi tarafından taranmaktadır.

Dergimiz Akademik Dizin İndeksi tarafından taranmaktadır.

DANIŐMA KURULU

Prof. Dr.Eriç Yeldan - Bilkent Üniversitesi
Prof. Dr.Eser Karakaő - Bahçeőehir Üniversitesi
Prof. Dr. Engin Yıldırım - Anayasa Mahkemesi
Prof. Dr. Ömer Anayurt - Yüksek Öğretim Kurulu
Prof.Dr. Salih Őimőek -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Duman -Artvin Çoruh Üniversitesi
Prof.Dr. Musa Eken -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Sami Güçlü -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mehmet Barca -Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Prof.Dr. Çoőkun Çakır -İstanbul Şehir Üniversitesi
Prof.Dr. Aziz Kutlar -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Salih Barıők -Gaziosmanpaőa Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Akal -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Bilgiç -Güvenlik Akademisi
Prof.Dr. Halis Çetin -Cumhuriyet Üniversitesi
Prof.Dr. Recai Çoőkun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Remzi Altunıők - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Delican -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Fatih Doėanoėlu -Adıyaman Üniversitesi
Prof.Dr. Davut Dursun -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ekrem Erdem -Erciyes Üniversitesi
Prof.Dr. B. Zafer Erdoėan -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. İbrahim Güngör -Akdeniz Üniversitesi
Prof.Dr. Tefik Güran -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Alper.E Güvel -Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal İnat -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet İncekara - İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Ahmet Kala -İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr. Mahmut Kartal -Bartın Üniversitesi
Prof.Dr. Cüneyt Koyuncu -Bilecik Üniversitesi
Prof.Dr. Mustafa Özer -Anadolu Üniversitesi
Prof.Dr. Onur Özsoy -Ankara Üniversitesi
Prof.Dr. Selahattin Sarı -Beykent Üniversitesi
Prof.Dr. Ali Yılmaz - İnönü Üniversitesi
Prof.Dr. Recep Tarı -Kocaeli Üniversitesi
Prof.Dr. Ömer Torlak -Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Prof.Dr. Yusuf Tuna -İstanbul Ticaret Üniversitesi
Prof.Dr. Veysel Ulusoy -İstanbul Aydın Üniversitesi
Prof.Dr. Hasan Vergil -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Prof.Dr. Kemal Yıldırım -Anadolu Üniversitesi

Prof.Dr. Gültekin Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Rasim Yılmaz -Namık Kemal Üniversitesi
Prof.Dr. Halil Kalabalık - Sakarya Üniversitesi
Prof.Dr. Adem Uğur - Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Sezgin Açıkalin -Anadolu Üniversitesi
Doç.Dr. Hamza Al - Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Muzaffer Aydemir -Yıldız Teknik Üniversitesi
Doç.Dr. M.Kemal Aydın -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Halil İbrahim Aydınli - Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Fehim Bakırcı -Atatürk Üniversitesi
Doç.Dr. Tahsin Bakırtaş -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Mahmut Bilen -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Yüksel Birinci - Türk Patent Enstitüsü
Doç.Dr. Yaşar Bülbül -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Şuayyip Çalış -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Hamza Çeştepe -Zonguldak Karaelmas Üniversitesi
Doç.Dr. Kazım Develioğlu -Akdeniz Üniversitesi
Doç.Dr. Burhanettin Duran -İstanbul Şehir Üniversitesi
Doç.Dr. Aykut Ekinci -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Bekir Gövdere -Süleyman Demirel Üniversitesi
Doç.Dr. Ekrem Gül - Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Tuncay Güloğlu - Yalova Üniversitesi
Doç.Dr. Temel Gürdal -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Gürkan Haşit -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. İsa İpçioğlu -Bilecik Üniversitesi
Doç.Dr. Seyit Köse -Abant İzzet Baysal Üniversitesi
Doç.Dr. Nagihan Oktayer -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Cem Saatçioğlu -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. Naci Tolga Saruç -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Fuat Sekmen -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Hasan Tutar -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Habib Yıldız -Sakarya Üniversitesi
Doç.Dr. Abdullah Keskin -Afyon Kocatepe Üniversitesi
Doç.Dr. Abdullah Yılmaz - Dumlupınar Üniversitesi
Doç.Dr. Handan Yolsal -İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr. İbrahim G. Yumuşak -İstanbul Medeniyet Üniversitesi
Doç.Dr. Mustafa Çalışır -Sakarya Üniversitesi

EDİTÖRYAL

Üçüncü Sayı'ya Başlarken;

Bilim, insanlığın ilerlemesi ve düşünsel sınırları içinde test edilmesi için ideal bir yöntem olarak karşımızda durmaktadır. Antik çağ filozoflarından Aristo, bilimleri ikili üçlü ayrımına tabi tutar.

O'na göre bilimler

Fizik, Matematik: TEORETİK;

Retorik, Şiir, Diyalektik: POETİK;

İktisat ve Siyaset: PRATİK olarak üçe ayrılır.

Bu sistematik ayrımın göre İktisat Bilimi düşünce yasalarının özdeşleşmesi sonucunda ontolojik karaktere bürünerek 'Objektif gerçekliğin' ya da 'Akli varlıkların' bilgisi olarak iktisat gerçekliğini karşımıza çıkarmaktadır.

Epistemolojik olarak fikirlerin, teori ve sistemlerin ayrılıkları ve birbirine karşıt ayrılıklarından güç alan, farklı düşüncelerin diyalektik, sofistlik ve eristik gerçeği bir sanal ilgiyi boş, gereksiz ve imkânsız saymakta aksine ilgiyi azaltacağı yerde büsbütün artırmaktadır.

Bu ilgi ontolojik olduğu kadar, epistemolojik olan analizler ve –Diyalektiği- varlığın bilinmesi ve yüklem üzerindeki delilleri, sofistlerin Paradoksal kanıtları karşısında bilimin hareket noktası üstün gerçekler olarak düşünülebilir kavramlar oluşturmaktır. İkilem üzerine inşa edilen İktisat Teorisi Teciller (I'individuel) içinde bütüncül (I'universal)'ü oluşturma gayretinden ibarettir.

İşte bu nitelemeyi bütünlüğüyle hak eden iktisat bilimi tüm gerçekliğine ortaya çıkartılabilmesi amacıyla teorileştirme bütünselliğini tamamlamak istemektedir.

Nicelik ve niteliğin birlikteliğini anlamlandıran bir bilim olan İktisat' a makale ve eleştiri göndererek, katkısıyla bizleri onurlandıran tüm okuyuculara sevgi ve saygılarımızla.

Doç. Dr. Ekrem GÜL

Yrd. Doç. Dr. Adnan Doğruyol

İÇİNDEKİLER

GELEN YABANCI TURİST VE YURTDIŞINA ÇIKAN YERLİ TURİSTLER İLE KİŞİ BAŞINA GELİR ARASINDAKİ UZUN DÖNEM İLİŞKİSİNİN BELİRLENMESİ 1980-2011 DÖNEMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ	1 ⁻¹⁹
Yrd. Doç. Dr. Selim İnançlı / Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sena Ekici / Yrd. Doç. Dr. Adem Babacan	
KOBİ'LERİN DEVLET BANKALARINA YÖNELİK TUTUMLARI ÜZERİNE KOCAELİ İLİNDE BİR UYGULAMA	20 ⁻³⁶
Yrd. Doç. Dr. F. Cengiz Dikmen/ Arş. Gör. Seda Yıldırım	
AVRUPA BİRLİĞİ – TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ	37 ⁻⁴⁵
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gülmez / Barış Ayhan	
2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZ: TÜRKİYE'DE İŞSİZLİĞE YANSIMASI	46 ⁻⁵⁸
Fulya Boztaş	
28 ŞUBAT SÜRECİ VE BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK TÜSİAD'IN SÜRECE BAKIŞI	59 ⁻⁷⁴
Ergün DİLAVEROĞLU	

Yrd. Doç. Dr. Selim İnançlı / Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sena Ekici / Yrd. Doç. Dr. Adem Babacan

GELEN YABANCI TURİST VE YURTDIŞINA ÇIKAN YERLİ TURİSTLER İLE KİŞİ BAŞINA GELİR ARASINDAKİ UZUN DÖNEM İLİŞKİSİNİN BELİRLENMESİ 1980-2011 DÖNEMİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Yrd. Doç. Dr. Selim İNANÇLI

Sakarya Üniversitesi, İ.İ.B.F
sinancli@sakarya.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sena EKİCİ

Muş Alpaslan Üniversitesi, İ.İ.B.F
m.senaekici@alparslan.edu.tr

Yrd. Doç. Dr. Adem BABACAN

Bartın Üniversitesi, İ.İ.B.F
adem.babacan@gmail.com

ÖZET

Turizm endüstrisi, son otuz yıl içinde artan ve çeşitlenen faaliyetlerine bağlı olarak büyük oranda döviz girdisi sağlayan bir sektör haline gelmiştir. Altyapı yatırımları, diğer sektörler ile önsel ve gerisel bağlantıları, hizmet çeşitliliği ve istihdam arttırıcı özellikleri dolayısıyla turizm GSMH içinde ve ödemeler bilançosunun iyileştirilmesinde önemli bir paya sahiptir. Zengin turizm potansiyeline sahip Türkiye'nin turizmden elde ettiği gelirlerin son yıllarda artan bir seyir izlemesi milli gelir içindeki yeri ve cari açığın azaltılmasındaki katkısı giderek artmaktadır. Bu çalışmada 1980-2011 yılları arasındaki dönemde Türkiye gelen yabancılar ve yurtdışına çıkan yerli turistler ile kişi başına gelir arasındaki ilişki incelenmektedir. Türkiye'ye gelen turist sayısı ile kişi başına gelir, reel kur ve yurt dışına giden yerli turistler ile ilgili bir uzun dönem ilişkisi ele alınmıştır. Yapılan analiz sonucunda bu değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin olduğu koentegrasyon analiziyle tespit edilmiş, gelen turist sayısı, reel kur ve kişi başına gelir arasında negatif ilişkinin olduğu görülmüştür. Ancak kişi başına gelir ile turistik harcama arasında doğru yönlü bir ilişkinin olduğu gözlemlenmektedir.

Anahtar Kelimeler: *Yurtdışından Gelen Turist Sayısı, Yurt Dışına Çıkan Yerli Turist Sayısı, KBGSMH, Reel Döviz Kuru, Hata Düzeltim Modeli, Durağanlık Testi, Koentegrasyon Testi*

THE DETERMINATION OF THE LONG RUN RELATIONSHIPS BETWEEN FOREIGN TOURISTS AND DOMESTIC TOURISTS AND PER CAPITA INCOME FROM 1980 TO 2011: THE TURKISH CASE

ABSTRACT

In the last thirty years, the tourism industry, largely due to increasing and diversifying its activities has become a sector that provides foreign currency inflow. Investment in infrastructure, a priori, and feedback links with other sectors, due to variety of services and employment-enhancing feature, tourism sector has an important share in GDP and balance of payments. Due to the fact that Turkey has rich tourism potential revenues from tourism sector, a growing trend in recent years, and the share of tourism sector in the national income and its contribution to reduce the current account deficit has been increasing. In this study, the relationships between the number of foreign tourists and of domestic tourists and per capita income have been analyzed considering the period of 1980 and 2011. The long-run relationship among foreign tourists, real exchange rate, and domestic tourist who go to foreign countries is examined in this study. The long-run relationship has been found between those variables mentioned above using cointegration analysis. As a result, the association among the number of tourists and the real exchange rate, and per capita income were found to be negative. However, a positive relationship has been found between per capita income and tourist spending.

Key Words: *The Number of Foreign Tourists, The Number of Domestic Tourists, Per Capita Income, Real Exchange Rate, Stationary Tests, Error-Correction Mechanism, Cointegration Tests*

1. GİRİŞ

Bir ülkenin ekonomik gelişmesinde önemli sektörlerden biri olan turizm son yıllarda yoğun araştırma ve inceleme konusu olmuştur. Turizm, 1960'tan sonra dünya ekonomisinin en hızlı büyüyen endüstrilerinden ve küresel ekonomik sektörlerinden biri olmuştur.

Türkiye'nin ikinci en büyük endüstrisi olan turizm, ülkenin gelişmesinde önemli bir paya sahiptir. Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası dışa açık ekonomi politikası izlenmesine paralel olarak turizm sektöründe de önemli gelişmeler yaşanmaya başlanmıştır. 1985 yılından itibaren teşvik uygulanan sektörler arasında yer alan turizm, artan yatırımlara paralel olarak GSYİH ve ödemeler bilançosu içindeki payında önemli artışlar olmuştur.

Turizm gelirleri 1980-90 yılları arasında yaklaşık 9.9 kat 1990-2000 yılları arasında 2.5 kat 2000-2011 yılları arasında ise yaklaşık 2.3 kat artarken turizm giderleri ise 1985-90 yılları arasında 1.6 kat 1990-

2000 yılları arasında ise 3.29 kat 2001-2011 yılları arasında ise 2.86 kat artış göstermiştir. Turizm gelirleri 2011 yılı itibarıyla 17.798 milyon \$ iken turizm giderleri bu yılda 4.976 milyon \$ olarak gerçekleşmiştir(www.tursab.org, www.kultur.gov.tr, www.tuik.gov.tr) Turizm gelirleri turizm giderlerinden her zaman fazla vermiştir. Bunun sebebi ise Türkiye'nin dışarıya turist gönderen ülke olmaktan öte sahip olduğu turizm potansiyeli nedeniyle daha çok turizm çeken ülke olmasıdır. Kişi başına gelir açısından Türkiye'nin ortalama 10000 \$ gelir ile gelişmekte olan ülkeler arasında üst gelir grubunda yer alması, ülke vatandaşlarının yurt dışı turistik tatil yerine yurt içini tatili tercih etmelerine neden olmaktadır.

1985 yılından sonra turizm gelirlerinin artmasında en önemli nedenler arasında ise ülkeye gelen turist profilinin daha çok yüksek gelir grubunda yer alan AB ülkesi vatandaşlarından oluşması turizm alt yapı ve üst yapı yatırımlarının hızlı bir şekilde artmasına yol açmıştır. Bu da Türkiye ekonomisinin büyüme hızını arttıran önemli unsurlardan biri olmuştur. Bunun yanında Türkiye'de turizmin gelişmesine paralel olarak döviz gelirlerinin artması GSYİH'nin artmasında ve cari işlemler açığının azalmasında önemli rol oynamaktadır.

2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Ülkeye gelen ve ülkeden dış ülkeye giden turist sayısı, turizm harcamaları, döviz kuru ve bunun GSMH'ya ve dış ticarete etkisi konusunda literatürde pek çok araştırma ve uygulama vardır. Yapılan ampirik çalışmalarda turizm talebi, döviz kuru ile kişi başına gelir arasındaki yakın ilişki olduğu görülmektedir. Lim (1997)' e göre turizm sektörünün gelişmesi hane halkı ve kamu gelirlerini arttırmakta, ödemeler bilançosunu iyileştirmekte ve turizm endüstrisinin büyümesine çok yönlü pozitif katkı yapmaktadır. Mishra, Rout ve Mohapatra (2011) turizm gelirlerinin artması başta alt yapı olmak üzere tarım ve sanayi gibi diğer sektörlerin gelişmesinde itici rol oynadığını ileri sürmektedirler.

Bigano, Hamilton, Lau, Tol ve Zhou (2005) da kişi başına gelirin düşük olduğu ülkeler genellikle iç turizm amaçlı kısa süreli tatili tercih ettiklerini, kişi başına gelirin yüksek olan ülkelere ise ya birçok fırsattan yararlanmak için iç turizmi ya da yeni yerler görmek amacıyla daha uzak ülkelere uzun süreli tatil amacıyla gittiklerini ampirik olarak yaptıkları çalışmada test etmişlerdir.

Clague (1986) turizm gelirlerinin GSMH ve kişi başına GSMH' yı arttırdığı ve dolayısıyla dış ticaret dengesi üzerine katkı yaptığını ortaya koyarak bu faktörleri fiyat düzeyi ile ilişkilendiren bir ampirik çalışma yapmıştır. Evenson (1998), Sharpley (2001) de turizmin ve turizm gelirlerinin GSMH'ya katkısı ve ekonomi üzerine etkilerini ölçerek tartışmışlardır. Garin, Munoz (2007) ise ülkeye gelen turist sayısı ve kişi başına gece kalış süreleri dikkate alındığında yabancı turistler tarafından yapılan harcamaların turizm yatırımlarını ve istihdam düzeyini arttırdığını turizm talep modeliyle elde etmiştir.

Ayrıca gelişmekte olan ülkelerde turizm talebi milli geliri arttırarak, ekonomik gelişme için önemli bir faktör olduğunu arz ve talep modeliyle ortaya koymuşlardır.

Brakke (2005) ise ülkeye gelen ve ülkeden diğer ülkelere giden turist sayısı, turizm gelirleri, döviz kuru ve GSMH ve ihracattaki payları ile ilgili olarak yaptığı ampirik çalışmada, GSMH'daki dalgalanma ile ihracattaki turizmin payı arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu tespit etmiştir. Lee ve Chien (2008) kök ve koentegresyon testleri uygulayarak reel GSMH, turist sayısı, turizm gelirleri ve döviz kuru arasındaki nedensellik ilişkisini ampirik olarak araştırarak, bu değişkenler arasında benzer yapısal bir bağlantının olduğunu ispatlamıştır.

Türkiye ile ilgili olarak turizm değişkenlerinin GSMH, dış ticaret ve ekonomik kalkınma üzerine etkileri konusunda çeşitli ampirik çalışmalar vardır. Akis'in (1998) yaptığı çalışmada 1980-1993 yılları arasında Türkiye'ye turistik amaçlı gelen 18 büyük ülkenin ulusal gelirleri ile Türkiye'nin turizm talebi arasındaki ilişkiyi açıklayan değişkenler olarak GSMH ve nisbi fiyatları kullanarak çift logaritmik fonksiyonel modeli uygulamıştır. Modelde teori ve gelir esneklikleri ile uyumlu gelir değişkenlerini dikkate alındığında modelin katsayıları 1'den büyük çıkmıştır. Bu durum ise tüm ülkelerden gelen turistler için turizmin lüks bir ürün olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye'deki turizm talebi ve yatırımları üzerine AB ülkelerinde kişi başına düşen gelirin etkilerini ölçmek için Yıldırım, Özçelebi ve Ertuğral (2011) genel momentler yöntemi uygulamışlardır. Modelde Türkiye'nin, Hollanda'nın, İngiltere ve Almanya'nın kişi başına düşen gelirleri dikkate alınmıştır. Modeline göre Almanya ve İngiltere'nin kişi başına düşen gelir hacimlerinde % 1'lik artış, bu ülkelerin Türkiye'ye yönelik turizm talebini arttırırken Türkiye ve Hollanda için ise sonuç negatif çıkmıştır. Öte yandan bu ülkelerin turizm talebi arttığında Türkiye'deki turizm yatırımlarında pozitif bir artış görülmüştür.

Aslan, Kula ve Kaplan(2009) turizm harcamaları, kişi başına düşen gelir, nisbi fiyatlar, konaklama kapasitesi, kamu yatırımları gibi değişkenlerin kullanıldığı dinamik panel data modeline göre gelir elastikiyetinin önceki dönemlere göre yükseldiği tespit edilmiştir. En fazla turist gelen dokuz ülkenin gelir elastikiyeti ve nisbi fiyatları önceki dönemlere göre azaldığında Türkiye'nin turizm talebinin pozitif olarak etkilediği ortaya çıkmıştır. Gökovalı (2011) 1985-2005 yıllarını kapsayan analizin de turizm harcamalarının ve yatırımlarının GSMH üzerinde ve dış ticaret açıklarının kapanmasında önemli ve pozitif katkı sağladığını ortaya koymuştur. Zortuk (2009) Türkiye'deki GSMH'deki artış, döviz kuru ve gelen turist sayısı arasında nedensellik yönünü belirlemek için birim kök serisi, ko-entegrayon ve nedensellik testi uygulanmıştır. 1990-2008 yıllarını kapsayan çalışmada gelen yabancı turist ile GSYİH

arasında uzun dönem denge ilişkisinin olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca Granger nedensellik testi uygulandığında ise değişkenler arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi olduğu bulunmuştur.

Literatür görüşlerinden anlaşıldığı üzere turizmin ekonomiye katkı yapan önemli ve içsel bir sektör olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde turizmin önemi anlaşılmaya başlanması ile turizm gelirlerinin GSMH ve ihracat içinde payı yıllar itibarıyla artış gösterdiği görülmektedir. Bu çalışma ile Türkiye'nin 1980-2011 yılları arasında gelen yabancı turist, yurt dışına çıkan yerli turist ile kişi başına gelir arasında uzun dönem ilişkisi koentegrasyon yöntemiyle analiz edilmektedir.

3. TEORİK ÇERÇEVE: HATA DÜZELTİM (ERROR CORRECTION) MODELİ VE EŞBÜTÜNLEŞİM (COINTEGRATION) ANALİZİ

Koentegrasyon analizinde Johansen (1988,1995), Johansen ve Juselius (1990) geliştirdikleri yöntem kullanılmaktadır. Kullanılan değişkenlerin durağan olmadığı ve birinci farkı alındığında entegre değişkenler olduğu I (1) ADF ve PP testlerinde görülmektedir. Seriler çoklu denklem sistemi kullanılarak I(0)'a dönüştürülebilir. Bir lineer doğrusal model için k gecikmeye sahip n sayıda durağan olmayan X_t değişkeni, D_t deterministik değişkeni ile durağan hale dönüştürülen VAR modeli aşağıdaki şekilde ifade edilebilir;

$$\Delta X_t = \Pi X_{t-1} + \sum_{i=1}^{k-1} \Gamma_i \Delta X_{t-1} + \Phi D_t + \varepsilon_t$$

Deterministik değişkeni sabit, mevsimsel yapay değişkenler, ilave yapay değişkenler ve diğer stokastik olmayan regresörler içerebilir. $n \times n$ boyutlu ε_t hata değişkeni, bağımsız ve normal dağılıma sahip $IN(0, \Omega)$ şeklindedir. $H(r)$, α ve β $n \times r$ boyutlu matris olmak üzere $\Pi = \alpha\beta'$ indirgenmiş rank (reduced rank) şartı altında VAR modelinin bir alt modeli şu şekilde ifade edilebilmektedir;

$$\Delta X_t = \alpha\beta' X_{t-1} + \sum_{i=1}^{k-1} \Gamma_i \Delta X_{t-1} + \Phi D_t + \varepsilon_t$$

Elde edilen bu model aynı zamanda indirgenmiş kalıp (reduced form) error-correction model olarak ta bilinmektedir. Bu son denklemde Π matrisinin rankı bağımsız koentegre vektörlerin sayısına eşittir. Rank (Π)=0 olduğunda son denklemdeki Π matrisi sıfır matrisi ifade etmektedir. Denklem birinci derecede fark alınmış VAR modeli olur. Rank (Π)=n olduğu durumda vektör süreci durağan olmaktadır. Denklemdeki son ifade $\alpha\beta'X_{t-1}$ hata-düzeltilim faktörüne eşittir. Sonuç olarak eğer $1 < \text{rank}(\Pi) < n$ ise birçok koentegre (cointegrating) vektör ortaya çıkmaktadır.

Farklı koentegre vektörlerin sayısı Π matrisinin karakteristik (eigen values) köklerinin yeterliliğinin sınanması ile elde edilebilir. Matrisin rankı sıfırdan farklı eigen values sayısına eşittir. Eş-anlı (simultaneous equations) denklemler için Maksimum Olabilirlik (Maximum Likelihood estimator) yöntemi kullanılarak λ eigen values değerleri

$$|\lambda S_{11} - S_{10} S^{-1}_{00} S_{01}| = 0$$

şeklinde çözülerek Π matrisinin n eigen values r en büyük karakteristik (eigen values) kökleri $1 > \lambda_1 > \lambda_2 > \dots > \lambda_r > \dots > \lambda_n > 0$ şeklinde sıralanabilir Johansen (1995:93), Hendry (1995:415-416). Şayet X_t deki değişkenler koentegre olmamışlarsa Π matrisinin rankı sıfıra eşit olacak ve bütün karakteristik kökler (eigen values) sıfır olacaktır. $\ln(1)$ değeri sıfır olduğundan, $\ln(1 - \lambda_i)$ değeri de doğrudan sıfıra eşit olacaktır. Eğer matrisin rankı bir ve $0 < \lambda_1 < 1$ arasında değişiyor ise, $\ln(1 - \lambda_1)$ 'nin değeri negatif olurken diğer bütün karakteristik (eigen values) kökler sıfır olacaktır. Koentegre vektör sayısını sınamak için aşağıdaki testler kullanılmaktadır;

$$\lambda_{trace}(r) = -T \sum_{i=r+1}^n \ln(1 - \hat{\lambda}_i)$$

$$\lambda_{max}(r, r+1) = -T \ln(1 - \hat{\lambda}_{r+1})$$

denklemlerde λ_i tahmin edilen karakteristik (eigen values) köklerini ifade etmektedir. Elde edilen değerler verilen anlamlılık düzeyindeki test değerlerini aşıyor ise, sıfır hipotezi reddedilir ve eşbütünleşme (koentegre) vektörün varlığı kabul edilir. T ise kullanılabilir gözlem sayısıdır. Böylece r 'nin değeri bilindiğinde sınama bu iki denklemin alacağı değerler arasında yapılır, (Enders, 1995:391, Kutlar'ın, 2000: 280, Kutlar, 2012: 510-511).

4. AMPİRİK SONUÇLAR

Bu çalışmada Türkiye'ye 1980-2011 yılları arasında gelen turist sayısı ile kişi başına gelir ve reel döviz kuru arasındaki ilişki ele alınmıştır. Türkiye'ye gelen turist sayısı ile kişi başına GSMH arasındaki ilişki temel olarak incelenmektedir. Değişken olarak reel döviz kuru, yurtdışına çıkan yerli sayısı da denkleme dahil edilmiştir. Kullanılan değişkenlerin tanımlanması şu şekilde ele alınmaktadır.

LKUR: Reel Kurun Logaritması

LRKB: Reel Kişi Başına Gelirin Logaritması

Yrd. Doç. Dr. Selim İnançlı / Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sena Ekici / Yrd. Doç. Dr. Adem Babacan

LTURS: Gelen Turist Sayısının Logaritması

LYDCIK: Yurt Dışına Çıkan Kişi Sayısının Logaritması

Serilerin uzun dönem ilişkisinin incelendiği bu çalışma ile kullanılacak teknik koentegrasyon (eşbütünlenim, cointegration) analizi yapılmaktadır. Bunun için koentegrasyon testi ile serilerin önce entegre seriler (integrated series) $I(1)$ ve bu serilerin birlikte koentegre olup olmadıkları $CI(1,1)$ yani, bütün serilerin birinci derece farkı alındığında durağan olup olmadığına bakılmaktadır. Serilerin durağan olup olmadığını belirlemek için Augmented Dickey-Fuller ve Phillips-Perron testlerine başvurulmaktadır. Daha sonra seriler arasındaki uzun dönem ilişkisini bulmak için koentegrasyon testi yapılarak koentegre vektörler belirlenmektedir. Koentegrasyon analizinden önce kullanılacak VAR modelinde değişkenler için mis-specification testleri yapılmaktadır. Ayrıca değişkenler arasında Granger-Nedensellik (causality) ilişkisi ele alınmaktadır. Aynı zamanda uzun dönem lineer ilişki hata düzeltme mekanizması (equilibrium-correction model) ortaya konulmaktadır. En son değişkenlerin zaman içerisinde birbirini etkileyen analizlere yer verilerek gerekli sonuçlara elde edilmiştir. Koentegrasyon analizinde Johansen (1988, 1995) ve Johansen, Juselius (1990), Hendry (1995) yöntemleri kullanılmaktadır.

5. DURAĞANLIK TESTİ (STATIONARITY)

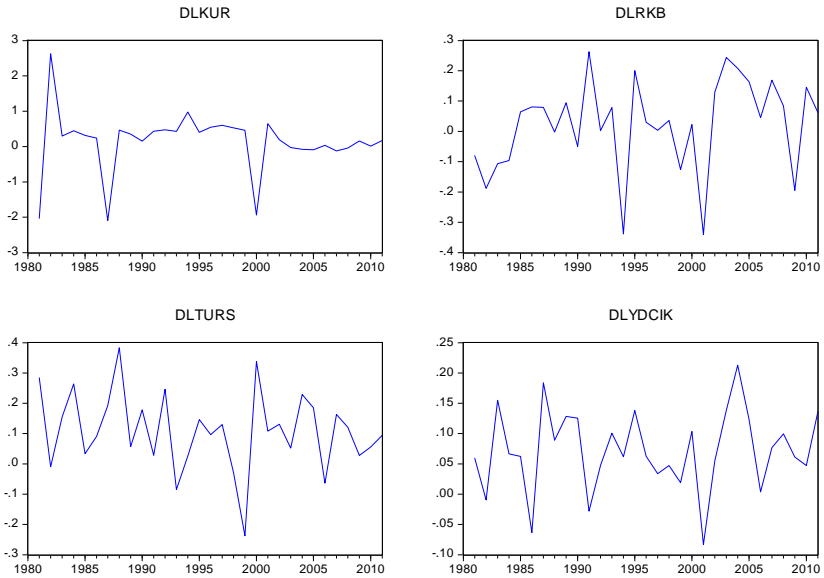
Durağan olmayan serilerin birinci farkı alındığında durağan serilere dönüşüyorlarsa, yani $I(1)$ şeklinde seriler olarak ortaya çıkıyorlarsa seriler arasında koentegrasyon analiz $C(1,1)$ yapılabilir. Serilerin durağan olup olmadıklarını belirlemek için ADF (Augmented Dickey-Fuller) ve PP (Phillips -Perron) birim kök testlerine başvurulmuştur. Aşağıdaki Tablo 1 ve 2 de sabit içeren denkleme göre serilerden biri hariç, diğerlerinin normal durumda durağan olmadıkları ve birinci farkları alındığında hepsinin %1 anlamlılık düzeylerinde durağan olduğu görülmektedir. Her iki testin sonuçları birlikte ele alındığında bütün serilerin $I(1)$ olduğu görülmüştür. Bütün serilerin gecikme değerleri ($k=7$) Schwarz criterion'ine göre bilgisayar programı tarafından (E Views 7,0) kendiliğinden seçilmiştir.

Tablo 1. Augmented Dickey-Fuller and Phillips-Perron test statistic

Augmented Dickey-Fuller test statistic		
Variables(+)	Levels (normal)	First differential
LKUR	-1.494308	-7.925281**
LRKB	-0.450535	-5.480098**
LTURS	-1.503273	-6.827942**
LYDCIK	0.207248	-5.648938**
Phillips-Perron test statistic		
LKUR	-1.383546	7.537867**
LRKB	-0.453928	-5.48122**
LTURS	-2.16649	-6.96910**
LYDCIK	1.62768	-9.40929**

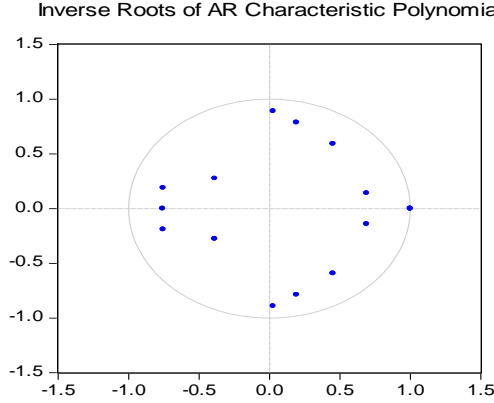
Not: (*)serinin %5 anlamlılık düzeyinde durağan olduğu (**) şeklinde ise serinin % 1 anlamlık düzeyinde durağan olduğu gösterilmektedir.

* MacKinnon (1996) critical values for rejection of hypothesis of a unit root; %1 critical value -3.661661-, %5 critical value-2.960411 %10 critical value -2.619160.

Şekil 1. Birinci Derece Farkı Alınan Seriler

Aşağıdaki Şekil 2. konpanion matrisin karakteristik kökleri (Eigen values of companion matrix) nin değerleri birim çember içinde verilmektedir. Bu da gösteriyor ki sistem dışa doğru yayılma (explosive) eğilimindedir. Şekilde görüleceği gibi karakteristik köklerden birinin 0.90'nın üzerinde bir değere sahip olduğu görülmektedir. Bu değerlere göre serilerin I(1) olduğu anlaşılmaktadır.

Şekil 2. Konpanion Matrisin Kökleri

Aşağıda VAR(3) modelinin Mis-specification testlerinin sonuçları verilmektedir. Normallik ve otoregresif (AR) testleri verilmektedir. Lturs değişkenleri hariç, diğer değişkenlerde herhangi bir otoregresif veya normallikten sapma görünmemektedir. Sadece bu serinin %5 anlamlılık düzeyinde kısmen normallikten sapmayı göstermektedir. Bu durum denklem sonucunu etkilememektedir.

Tablo 2. Mis-specification Testleri ve Modelin Seçim kriterleri

lrkb	: Portmanteau (4)	: 0.629317
lturs	: Portmanteau (4)	: 4.56706
lydcik	: Portmanteau (4)	: 5.31381
llkur	: Portmanteau (4)	: 2.65809
lrkb	: Normality test	: $\text{Chi}^2(2) = 2.5691 [0.2768]$
lturs	: Normality test	: $\text{Chi}^2(2) = 8.0513 [0.0179]^*$
lydcik	: Normality test	: $\text{Chi}^2(2) = 3.0589 [0.2167]$
llkur	: Normality test	: $\text{Chi}^2(2) = 2.4183 [0.2984]$
lrkb	: ARCH 1-1 test	: $F(1,14) = 0.48814 [0.4962]$
lturs	: ARCH 1-1 test	: $F(1,14) = 0.033813 [0.8567]$
lydcik	: ARCH 1-1 test	: $F(1,14) = 1.2282 [0.2864]$
llkur	: ARCH 1-1 test	: $F(1,14) = 0.12640 [0.7275]$

Tablo 3. Sınırlandırılmamış Koentegrasyon analizinin sonuçlarını göstermektedir. İkinci adım Koentegrasyon analizi sonucunda koentegre vektörün olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için koentegrasyon testine başvurulmuştur.

Tablo 3. Sınırlandırılmamış Koentegrasyon analizinin sonuçlarını göstermektedir. Tabloda yer alan β' ve α matrislerinde β' vektörleri normleştirilmiş olarak verilmektedir. İkinci adım Koentegrasyon analizi sonucunda koentegre vektörün olup olmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Bunun için koentegrasyon testine başvurulmuştur.

Tablo 3. Koentegrasyon Testi

Unrestricted Cointegration Rank Test (Trace)				
Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Trace Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.765123	81.17849	47.85613	0.0000
At most 1 *	0.616754	40.61505	29.79707	0.0020
At most 2	0.385234	13.76089	15.49471	0.0897
At most 3	0.004935	0.138508	3.841466	0.7098
Trace test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level * denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level **MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values				
Unrestricted Cointegration Rank Test (Maximum Eigenvalue)				
Hypothesized No. of CE(s)	Eigenvalue	Max-Eigen Statistic	0.05 Critical Value	Prob.**
None *	0.765123	40.56343	27.58434	0.0006
At most 1 *	0.616754	26.85417	21.13162	0.0070
At most 2	0.385234	13.62238	14.26460	0.0630
At most 3	0.004935	0.138508	3.841466	0.7098

Not: Max-eigenvalue test indicates 2 cointegrating eqn(s) at the 0.05 level.

* denotes rejection of the hypothesis at the 0.05 level.

**MacKinnon-Haug-Michelis (1999) p-values.

Tablo 3 ise koentegre vektörün sayısını belirlemek için koentegrasyon testi sonuçları yer almaktadır. Daha öncede bahsedildiği gibi, iki koentegre vektörün bulunduğu anlaşılmaktadır. Tabloda görüleceği gibi, λ_{max} ve λ_{trace} testlerinin kritik değerlerine bakıldığında $H_0: rank=p$ biçiminde tanımlanan sıfır hipotezinin λ_{trace} testi için $p=0$ için reddedildiği görülmektedir. Yani, H_0 hipotezi $p=0$ için

Yrd. Doç. Dr. Selim İnançlı / Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sena Ekici / Yrd. Doç. Dr. Adem Babacan

tanımlanırken buna karşılık λ_{\max} nın (40.56343) değeri %1 anlamlık düzeyindeki kritik test değerini (27.58434) aşmaktadır. Benzer durum $p=1$ için 81.17 ** değerini alan λ_{trace} testinin verilen anlamlılık düzeyindeki kritik değeri aşılmaktadır. Her iki teste göre sıfır hipotezi reddedilmektedir.

Benzer sınıma diğer vektör için bakıldığında, hiçbir test değeri kritik değerleri aşmadığından, her iki test için esas alındığında iki koentegre vektörün olduğu anlaşılmaktadır. Yine tabloda verilen karakteristik kökler (eigen values) incelendiğinde son değer küçük olduğu göze çarpmaktadır. Bu sonuç iki koentegre vektörün varlığı ile uyumludur.

Aşağıdaki tablo 4 te ise bir ve iki koentegre vektörünün olduğu durumu göstermektedir. Bir koentegre vektörü ve iki koentegre vektörün olduğu durum aşağıdaki tabloda gösterilmektedir. Bir Koentegre vektörü;

$$CI=LRKB+1.0850LTURS-2.106LYDICK+0.1424LKUR$$

ve ya

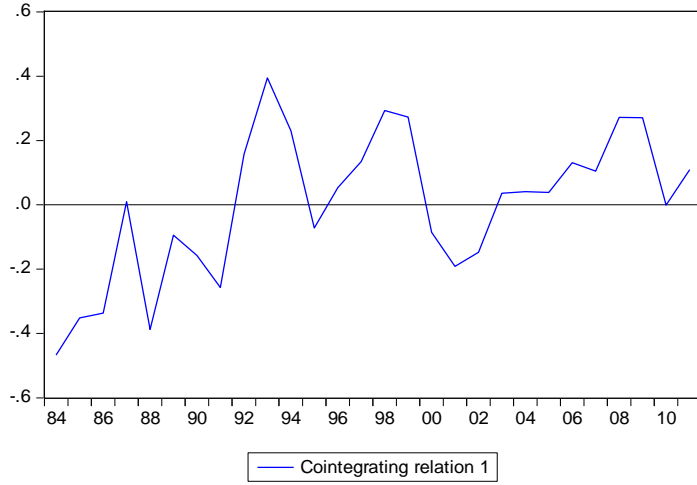
$$LRKB=-1.0850LTURS+2.106LYDICK-0.1424LKUR$$

şekindedir. Koentegre vektöre bakıldığında gelen turistin kişi başına gelir ile ters işaretli, yurtdışına gidenlerin işaret ise kişi başına gelirle aynı yönlü işaretli, reel kur kur aynı şekilde ters işaretlidir. Turist sayısındaki yüzde birlik değişme kişi başına etkisi yüzde -1.085 değişmeye yapmaktadır. Yurt dışına çıkan kişilerdeki yüzde birlik bir değişme kişi başına gelir %2.10 kadar artırmaktadır. Gelir arttıkça kişiler yurtdışına çıkışı artmaktadır.

Tablo 4. Bir ve İki Koentegre Vektörünün Olduğu Durum

Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)			
LRKB	LTURS	LYDCIK	LKUR
1.000000	1.085096	-2.106482	0.142481
	(0.16961)	(0.24996)	(0.01943)
Adjustment coefficients (standard error in parentheses)			
D(LRKB)	-0.114715		
	(0.24462)		
D(LTURS)	-0.805238		
	(0.19101)		
D(LYDCIK)	-0.095871		
	(0.13726)		
D(LKUR)	2.581676		
	(1.22981)		
2 Cointegrating Equation(s):	Log likelihood	125.9921	
Normalized cointegrating coefficients (standard error in parentheses)			
LRKB	LTURS	LYDCIK	LKUR
1.000000	0.000000	-0.952328	0.089088
		(0.11891)	(0.03882)
0.000000	1.000000	-1.063643	0.049206
		(0.14356)	(0.04687)
Adjustment coefficients (standard error in parentheses)			
D(LRKB)	-1.160004	-0.683122	
	(0.31463)	(0.23155)	
D(LTURS)	-0.876326	-0.911752	
	(0.35580)	(0.26185)	
D(LYDCIK)	-0.170704	-0.144023	
	(0.25508)	(0.18773)	
D(LKUR)	3.969180	3.542905	
	(2.25298)	(1.65808)	

İki koentegre vektör durumunda değişkenlerin işaretleri değişmemektedir. Sadece katsayılarında küçük bir değişime görülmüştür. Şekil 3 de koentegre vektör gösterilmiştir.

Şekil 3. Koentegre Vektör

Aşağıdaki Tablo 5 ise Hata düzeltme modelini vermektedir. Modelde değişik gecikme düzeylerinde değişkenlerin anlamlı oldu görülmektedir. Koentegre vektörün tüm parametreleri %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı durumdadır.

Tablo 5. Hata Düzeltme Modeli

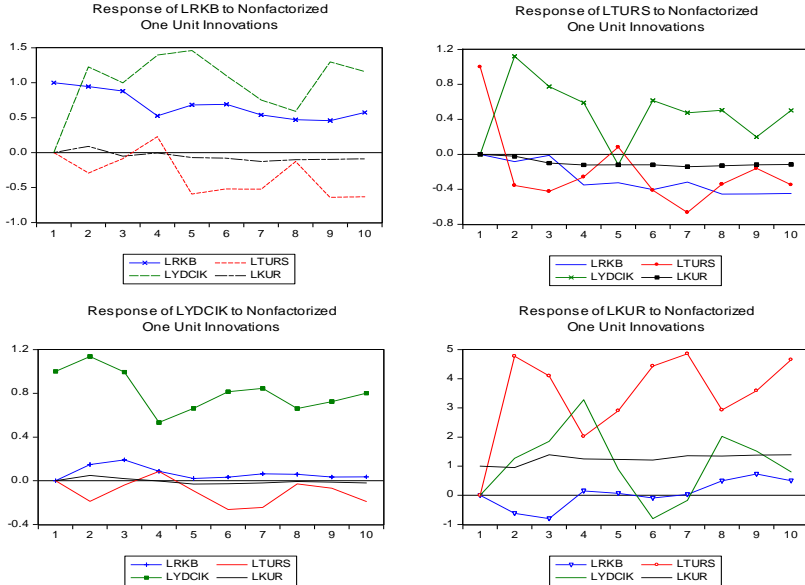
Vector Error Correction Estimates			
Included observations: 28 after adjustments			
Standard errors in () & t-statistics in []			
Cointegrating Eq:	CointEq1		
LRKB(-1)	1.000000		
LTURS(-1)	1.085096**		
	(0.16961)		
	[6.39774]		
LYDCIK(-1)	-2.106482**		
	(0.16961)		
	[6.39774]		
LKUR(-1)	0.142481**		
	(0.01943)		
	[7.33457]		
C	7.242330		

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ/THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

Error Correction:				
Error Correction:	D(LRKB)	D(LTURS)	D(LYDCIK)	D(LKUR)
CointEq1	-0.114715	-0.805238**	-0.095871	2.581676*
	(0.24462)	(0.19101)	(0.13726)	(1.22981)
	[-0.46895]	[-4.21569]	[-0.69848]	[2.09924]
D(LRKB(-1))	0.061422	0.722363**	0.243910	-3.197273*
	(0.27926)	(0.21806)	(0.15669)	(1.40396)
	[0.21995]	[3.31273]	[1.55663]	[-2.27733]
D(LRKB(-2))	-0.105777	0.581290*	0.140571	-2.616324
	(0.27152)	(0.21201)	(0.15235)	(1.36504)
	[-0.38957]	[2.74177]	[0.92270]	[-1.91667]
D(LRKB(-3))	-0.408809	0.093054	-0.004243	-0.640220
	(0.23757)	(0.18550)	(0.13330)	(1.19436)
	[-1.72080]	[0.50163]	[-0.03183]	[-0.53604]
D(LTURS(-1))	-0.168777	-0.482350*	-0.083454	1.971571
	(0.23757)	(0.18550)	(0.13330)	(1.19436)
	[-1.72080]	[0.50163]	[-0.03183]	[-0.53604]
D(LTURS(-2))	-0.276347	-0.743496*	-0.166589	3.272969*
	(0.29955)	(0.23390)	(0.16807)	(1.50594)
	[-0.92256]	[-3.17874]	[-0.99117]	[2.17337]
D(LTURS(-3))	0.629705*	-0.514468*	0.047801	0.272828
	(0.28329)	(0.22120)	(0.15895)	(1.42420)
	[2.22285]	[-2.32579]	[0.30073]	[0.19157]
D(LYDCIK(-1))	0.985494	-0.574684	-0.064144	6.710187*
	(0.60000)	(0.46850)	(0.33666)	(3.01645)
	[1.64249]	[-1.22664]	[-0.19053]	[2.22453]
D(LYDCIK(-2))	-0.357485	-0.546407	-0.397400	1.303534
	(0.60140)	(0.46960)	(0.33744)	(3.02351)
	[-0.59442]	[-1.16356]	[-1.17768]	[0.43113]
D(LYDCIK(-3))	1.152226*	-0.068807	-0.363807	1.711500
	(0.48320)	(0.37731)	(0.27112)	(2.42927)
	[2.38455]	[-0.18236]	[-1.34185]	[0.70453]
D(LKUR(-1))	0.105254	0.092939	0.062629	-0.413660
	(0.07997)	(0.06245)	(0.04487)	(0.40206)
	[1.31612]	[1.48830]	[1.39571]	[-1.02886]
D(LKUR(-2))	-0.182659*	-0.041399	-0.036740	0.162913
	(0.05189)	(0.04052)	(0.02912)	(0.26089)
	[-3.51984]	[-1.02167]	[-1.26177]	[0.62444]
D(LKUR(-3))	0.036026	-0.062152*	-0.022514	0.189955
	(0.03731)	(0.02913)	(0.02094)	(0.18758)

	[0.96555]	[-2.13331]	[-1.07540]	[1.01266]
C	-0.084781	0.351604*	0.146528*	-1.013647*
	(0.08466)	(0.06611)	(0.04750)	(0.42562)
	[-1.00143]	[5.31880]	[3.08464]	[-2.38157]
R-squared	0.682413	0.737228	0.494616	0.584280
Adj. R-squared	0.387510	0.493225	0.025330	0.198255
Sum sq. resids	0.193904	0.118226	0.061047	4.900931
S.E. equation	0.117687	0.091895	0.066034	0.591664
F-statistic	2.314028	3.021388	1.053976	1.513580
Log likelihood	29.88605	36.81284	46.06624	-15.33137
Akaïke AIC	-1.134718	-1.629489	-2.290446	2.095098
Schwarz SC	-0.468615	-0.963386	-1.624344	2.761200
Mean dependent	0.037879	0.105822	0.073162	0.129124
S.D. dependent	0.150377	0.129087	0.066886	0.660780
Determinant resid covariance (dof adj.)		6.06E-08		
Determinant resid covariance		3.79E-09		
Log likelihood		112.5650		
Akaïke information criterion		-3.754642		
Schwarz criterion		-0.899918		

Not: (**) %1 anlamlılık düzeyinde anlamlı (*) %5 anlamlılık düzeyinde anlamlı

Şekil 4. Etki Tepki Fonksiyonları

Yukarıda sol üst şekilde gelen turist sayısı (LTURS), yurt dışına çıkan kişi sayısı (LYDCIK) ve reel kur (LKUR) değişkenlerindeki şok bir değişme reel kişi başına gelir (LRKB) değişkenin verdiği tepkiyi göstermektedir. LTURS değişkenindeki bir inivasyona LRKB değişkeninin tepkisi negatif olarak ön gecikme boyunca devam etmektedir. Diğer iki değişken için LRKB değişkeninin tepkisi pozitif olmaktadır.

Üst sağdaki şekilde ise, LRKB, LYDCIK ve LKUR değişkenlerindeki şok bir değişme LTURS değişkeninin verdiği tepkiyi göstermektedir. LYDCIK değişkeni hariç diğer üç değişkene (kendisi dahil) LTURS değişkeninin tepkisi negatif olmuştur.

Alt sol şekilde, LRKB, LTURS ve LKUR değişkenlerindeki şok bir değişme LYDCIK değişkeninin verdiği tepkiyi göstermektedir. LYDCIK değişkeninin kendisine tepkisi hep pozitif iken diğer üç değişkene verdiği tepki ise dönem boyunca düşük ve sıfır düzeyinde devam etmektedir.

Alt sağ şekilde ise, LRKB, LYDCIK LTURS ve değişkenlerindeki şok bir değişme LKUR değişkeninin verdiği tepkiyi göstermektedir. Kendisi dahil tüm değişkenlerdeki bir inivasyona (yenilik değişme) LKUR un tepkisi hep pozitif olmaktadır.

6. SONUÇ

Turizm sektörü, düşük sermaye gerektiren ve yatırım sürecinin kısa sürede gerçekleşmesi açısından çok hızlı büyüyen sektörlerden biridir. Diğer sektörlerle önsel ve gerisel bağlantıları, alt yapı yatırımlarının gerçekleşmesinde, döviz gelirlerinin arttırılmasında büyük bir potansiyele sahiptir. Son yıllarda milli gelir içinde payının artmasına bağlı olarak turizm harcamalarında da önemli artışlar gözlenmektedir. Turizmin ulusal gelire büyük katkılarından dolayı yapılan teorik ve ampirik çalışmalar çoğu ülke ekonomisinin turizm sektörüne bağımlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Türkiye’de ise 1980 yılından itibaren izlenen dışa açık politika çerçevesinde turizm sektörü teşvik edilen sektörler arasında yer almıştır. 1985 yılından itibaren ise teşvik kapsamında artan yatırımlara paralel olarak turizm gelirleri ve giderlerinde önemli artışlar sağlamıştır. Ancak turizm gelirlerindeki artış turizm giderlerine göre daha fazla olmuştur. Bunun sebebi ise kişi başına düşen gelir açısından Türkiye’nin orta gelirli ülkeler grubunun üst gelir grubuna sahip olması ülke vatandaşlarının daha çok iç turizmi tercih etmelerine yol açmaktadır. Türkiye’ye dış ülkelerden gelen yabancı turistlerin ise daha çok yüksek gelir grubuna sahip olmaları nedeniyle Türkiye dışarıya turist gönderen ülke olmaktan daha çok turizm çeken ülke olmasıdır. Ülkenin turizm gelirlerinin kümülatif olarak artan bir seyir izlemesi ve özellikle 2000 yılı sonrası belirgin bir şekilde artması sektörü ekonomik kalkınmanın itici güçlerinden

Yrd. Doç. Dr. Selim İnançlı / Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sena Ekici / Yrd. Doç. Dr. Adem Babacan

biri haline getirmiştir. Ayrıca Türkiye'nin zengin turizm potansiyeline sahip olması nedeniyle sektördeki gelişmeye paralel olarak döviz gelirlerinin artması GSYİH'nin artmasında ve cari işlemler açığının azalmasında önemli rol oynadığı görülmektedir.

Bu çalışma ile 1980- 2011 yılları arasında Türkiye'ye gelen turist sayısı ile kişi başına gelir, reel kur ve giden yerli turistler ile ilgili bir uzun dönem ilişkisi incelenmektedir. Yapılan analizde bu değişkenler arasında uzun dönem ilişkisinin olduğu koentegrasyon analizde tespit edilmiştir. Ancak tek koentegre vektörünün ele alındığı durumda gelen turist sayısı ve reel kur ile kişi başına gelir arasında negatif ilişkinin olduğu görülmüştür. Diğer taraftan yurtdışına çıkan vatandaşlarla kişi başına gelir arasında aynı yönlü bir ilişkinin olduğu gözlenmektedir. Kişilerin geliri arttıkça seyahat etme durumlarının arttığı tespit edilmiştir. Diğer yandan iki koentegre vektör durumunda değişkenlerin işaretlerinde herhangi bir değişikliğin olmadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

AKIS, S.(1998). "A Compact Econometric Model of Tourism Demand for Turkey". *Tourism Management*,19: 99-102.

ASLAN, A., KULA, F. ve KAPLAN, M. (2009). "International Tourism Demand for Turkey: A Dynamic Panel Data Approach". *Research journal of International Studies*, 9 :65-73.

BIGANO, A., HAMILTON, J.M., LAU, M., TOL, R.S.J. ve ZHOU, Y. (2005). "A Global Database of Domestic and International Tourist Numbers at National and Subnational Level". *Social Science Research Electronic Paper*, Milano, :<http://www.feem/pub/publication/WPaper/default.htm>.

BARCKE, M. (2004). "International Tourism, Demand and GDP Implication: A Background and Empirical Analysis". *Undergraduate Economic Review*, 1(1):1-38.

CLAGUE, C. (1986). "Determinants of the National Price Level: Some Empirical Results". *The Review of Economics and Statistics*, 68(2): 320-323.

DOORNIK, J. ve HENDRY, D.F. (1997). "Modelling Dynamic Systems Using PcFiml 9.0 for Windows". *International Thomson Business Press London*.

DOORNIK, J. ve HENDRY, D.F. (2000). "Give Win an Interface to Empirical Modelling". *Timberlake Consultant Press, Harrow*.

- DOORNIK, J. ve HENDRY, D.F. (2000). "PcGive: Volume II, Empirical Econometric Modelling Using". Timberlake Consultant Press, Harrow.
- DOORNIK, J., HENDRY, D.F. ve NIELSEN, B. (1998). "Inference in Cointegrating Models UK M1 Revisited". Journal of Economic Surveys Special Issue, 533-565.
- ENDERS, W. (1995). Applied Econometric Time Series. John Wiley and Sons Inc., New York.
- ENGLE, R.F. ve GRANGER, C.W.J. (1987). "Cointegration and Error –Correction: Representation, Estimation and Tasting". Econometrica, 55(2): 251-276.
- Eviews3 User's Guide 1994-1998. Command and Programming Reference. Micro Software, USA.
- EVENSON, T.N. (1998). "The Impact of Tourism on the Norwegian Economy and Employment". The 4th International Forum on Tourism Statistics, 17-19 June 1998, www2.dst.dk/internet/4thforum/docs/c2-8.doc, (24.06.2012).
- GARIN-MUNOZ, T. (2007). "German Demand Tourism in Spain". Tourism Management, 28: 12-22.
- GÖKOVALI, U. (2011). "Contribution of Tourism to Economic Growth in Turkey". An International Journal of Tourism and Hospitality, 21(1): 139-153.
- HENDRY, D.F. (1995). Dynamic Econometrics. Oxford University Press, New York.
- HENDRY, D.F. ve JUSELIUS, K. (2000). "Explaining Cointegration: Analysis: Part1". Energy Journal, 21(1):1-42.
- HUMBRICH, K. (1999). "Estimation of German Money Demand System –a Long-run Analysis". Empirical Economics, 24:77-99.
- JOHANSE, S. (1988). "Statistical Analysis in Cointegrated Vectors". Journal of Economic Dynamics and Control, 12: 231-254.
- JOHANSEN, S. (1995). Likelihood-Based Inference in Cointegrated Vector Autoregressive Models. Oxford University Press, New York.
- KUTLAR, A. (2000). Zaman Serileri. Gazi Yay, Ankara.

Yrd. Doç. Dr. Selim İnançlı / Yrd. Doç. Dr. Mehmet Sena Ekici / Yrd. Doç. Dr. Adem Babacan

KUTLAR, A. (2011). Ekonometriye Giriş. Nobel Yayın, Ankara.

LEE, C.C. ve CHIEN, M.S.(2008). "Structural Breaks, Tourism Development and Economic Growth: Evidence from Taivan". Mathematics and Computers in Simulation, 77: 358-368.

LIM, C. (1997). "Review of International Tourism Demand Models". Annuals Tourism Research, 24: 835-849.

MISHRA, P. K. ROUT, B.R. and MOHAPATRA, S.S. (2011). "Causality Between Tourism and Economic Growth: Empirical Evidence From India". European Journal of Social Sciences, 18 (4) :518-527.

SHARPLEY, R. (2001). "Sustainability and the Political Economy of Tourism İn Cyprus". Tourism, 49(3):241-254.

YILDIRIM, N., ÖZÇELEBİ, O. ve ERTUĞRAL, S.M. (2011). "Effect of Inbound and Domestic Tourism Demand on Tourism Investments in Turkey: A Generalized Method of Moments Model". Middle Eastern Finance and Economics, 10: 51-63.

TURSAB, Kültür ve Turizm Bakanlığı, TUİK " Turizm Gelirleri ve Giderleri, KBGSYİH".

İNTERNET KAYNAKLARI

www.tursab.org, (26.06.2012).

www.kultur.gov.tr, (26.06.2012).

www.tuik.gov.tr, (26.06.2012).

**KOBİ'LERİN DEVLET BANKALARINA YÖNELİK TUTUMLARI ÜZERİNE KOCAELİ
İLİNDE BİR UYGULAMA¹**

Yrd. Doç. Dr. F. Cengiz DİKMEN

Kocaeli Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü
fcdikmen@kocaeli.edu.tr

Arş. Gör. Seda YILDIRIM

Kocaeli Üniversitesi, İ.İ.B.F. İşletme Bölümü
sedayill@gmail.com

ÖZET

KOBİ'ler, buldukları bir ülkenin gerek ekonomisine gerekse sosyal hayata olan katkılarından dolayı hem uygulayıcılar hem de akademisyenler tarafından sıklıkla ele alınıp incelenen kuruluşlardır. KOBİ'ler, ekonomik hayatta her zaman satıcı taraf konumunda yer almazlar. KOBİ'lerin bazı profesyonel hizmetleri ya da talep ettikleri finansal destekleri tedarik ettikleri özel ya da kamu kuruluşları bulunmaktadır. Bu durumda KOBİ'ler müşteri olarak değerlendirilirler. Bu bağlamda çalışmanın esas amacı müşteri konumunda KOBİ'leri ele alarak, devlet bankalarına yönelik tutumlarını ortaya çıkarmaktır. Kocaeli ilindeki KOBİ'ler üzerinde uygulama yapılarak, anket yöntemiyle gerekli veriler toplanmıştır. Veriler, SPSS 16 programında analiz edilerek sunulmuştur. Yapılan analizle sonucunda ise KOBİ'lerin devlet bankalarını diğer bankalara göre daha çok tercih ettikleri belirlenmiştir. Çalışmanın hipotez testi sonuçlarında ise KOBİ'lerin sahip oldukları bazı özelliklerin devlet bankalarını tercih etme durumları arasında anlamlı ve pozitif bir ilişki olduğu ortaya çıkmıştır.

Anahtar Kelimeler: *KOBİ, Banka, Bankacılık Hizmetleri*

**THE FACTORS THAT ARE EFFICIENT TO PREFER PUBLIC BANKS FOR SME'S: AN
IMPLEMENTATION IN KOCAELİ**

ABSTRACT

Both of academics and practitioners often investigate SMEs which have lots of benefits for economic and social life. SMEs don't always take a part in the economic life as a vendor. There are some private or public corporations that give some professional services/financial support to SMEs. In this case, SMEs are considered as a customer. In this context, the main aim is to find out the SME's attitudes towards to the public banks. With the implementation on SMEs in Kocaeli, the data were collected by survey method. Then data were analyzed in SPSS 16 programme. Then it was seen that the SMEs preferred to work with

¹ "KOBİ'lerin devlet bankalarını tercih etmelerinde etkili olan faktörler üzerine bir çalışma" adlı bildiri olarak 11. ulusal işletmecilik kongresinde(Mayıs, 2012) sözlü olarak sunulmuştur.

public banks much more than others. According to the hypothesis test results, it was determined that there were a significant and positive relationship between the characteristics of the SMEs and the preference of public bank.

Key Words: *SME, Public Bank, Banking Services*

1. GİRİŞ

KOBİ'lerin geliştirilmesi ve iyileştirilmesi yönünde yapılan çalışmalar öncelikle ülke ekonomisi açısından önem taşımaktadır. Çünkü bu işletmeler kurulup geliştirilmeden piyasa ekonomisini kurmak ve işlerliğini kazandırmak mümkün değildir. Ayrıca bu işletmeler küçük aile tasarruflarını yatırımlara dönüştürerek üretim, istihdam, istikrarlı sanayileşme ve kalkınmada çok önemli roller üstlenmişlerdir. Bunun sonucunda, KOBİ'leri desteklemeden, ıslah etmeden, bunlar arasından büyük işletmeler çıkarmak mümkün değildir. Aynı zamanda, son yıllarda KOBİ'ler, büyük işletmelere hammadde, ara malı ve yedek parça üretimleri ile destek sağlayarak daha da dikkat çekmişlerdir. Dolayısıyla, KOBİ'lerin büyük işletmelerin rakibi değil, tamamlayıcısı oldukları ortaya çıkmıştır.

Günümüzde KOBİ'ler için önemli birer finansman aracı olan bankalar için, KOBİ'lerin bu bankalardan beklentilerini ve isteklerini öğrenmek hayati değere sahip bir konudur. Bu çalışma ile müşteri konumunda ele alınan KOBİ'lerin, devlet bankalarını tercih etmelerinde etkili olan faktörleri ortaya çıkarmak amaçlanmıştır.

KOBİ'ler de bireysel tüketicilerin satın aldıkları bankacılık hizmetleri yanında özellikle kredi hizmetlerinde önde gelen müşterilerdendir. Türkiye'de devlet bankalarının KOBİ'lerin gelişimindeki yerleri dikkate alınarak, günümüzde çeşitli alanlarda faaliyet gösteren KOBİ'lerin devlet bankalarına yönelik tutumları bu çalışma içerisinde ele alınıp değerlendirilmiştir. Kocaeli ilinde kolayda örnekleme yöntemine göre belirlenen örneklem üzerinde anket uygulaması ile gerekli veriler toplanmıştır. Toplanan veriler SPSS 16 programında analiz edilip, değerlendirilmiştir. KOBİ'lerin sahip oldukları özellikler ile devlet bankalarını tercih etme durumları arasında anlamlı bir ilişki bulunmuştur.

2. TÜRKİYE'DE KOBİ'LER

Sanayi Devrimi'nin gerçekleşmesiyle beraber ortaya çıkan "fabrika sanayi" anlayışı (Aykaç ve Parlak,2008)" ile birlikte büyük işletmelerin yanında küçük ve orta ölçekli işletmeler de yükselişe geçmişlerdir. KOBİ olarak adlandırılan "KOBİ (Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler) hemen hemen tüm

dünyada kullanılan bir kavram (Alpugan,1994) olmakla beraber, her ülkede farklı kriterlere göre değerlendirilebilmektedir. KOBİ tanımı konusunda ülkeler arasında fikir birliği sağlanamadığı gibi; aynı ülkedeki kurumlar arasında bile bir fikir birliği bulunmamaktadır (Uslu ve Demirel, 2002:134). Çünkü günümüzde KOBİ kavramının içeriği ülke, bölge, kültür ve yöreye göre değişebilmektedir (TÜGİAD, 1995). KOSGEB'e göre KOBİ, "250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 25.000.000-TL'yi (Yirmibeş Milyon Türk Lirası'nı) aşmayan ve KOBİ Tanımı Yönetmeliğinde mikro işletme, küçük işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak sınıflandırılan ekonomik birimdir" (<http://kosgeb.gov.tr/Pages/UI/b.aspx?ref=13>). KOBİ'ler, az sermaye kullanımı yanında daha çok el emeği ile çalışan, çabuk karar verme yeteneğine sahip, düşük düzeyde yönetim giderleri ile çalışan ve ucuz bir üretim gerçekleştiren iktisadi teşebbüsler olarak ifade edilebilir (Uludağ ve Serin, 1990:14). Ülkeler, KOBİ tanımını, "ekonomik politika ve kaynakları çerçevesinde ele alarak, sermaye büyüklüğü, işçi sayısı ve ciro"(Cansız, 2008) gibi temel nicel kriterleri kullanarak oluşturmaktadırlar. Aşağıda KOBİ tanımlarında kullanılan bazı nicel ölçütler sıralanmıştır(Müftüoğlu ve Durukan, 2004:76):

- Personel sayısı
- Çalışma süresi
- Ücret ve işgücü maliyet toplamı
- Sabit varlıkların miktarı ve değeri
- Makine sayısı, park değeri ve makinelerin iş zamanı fonu toplamı
- Yıllık amortisman tutarı
- Kuruluş ve araştırmalar
- Kullanılan alan veya hacim
- Kullanılan malzeme miktarı veya maliyeti,
- Kullanılan enerji miktarı veya maliyeti
- Toplam sermaye, Öz sermaye, çalışma sermayesi ve sabit sermaye
- İş istasyonu sayısı
- Sipariş sayısı ve tutarı
- Ürün özellikleri
- İşletme kapasitesi ve kapasite kullanım derecesi
- Vardiya sayısı
- Üretim derinliği
- Satış tutarı, kar hacmi, katma değer ve ödenen vergi tutarı

- Pazarın büyüklüğü
- Net pazar payı

KOBİ'ler nicel özelliklerine göre ayrılabilirler gibi, sahip oldukları nitel özellikler ile de büyük işletmelerden farklılaşmaktadırlar. Diğer bir deyişle, KOBİ'ler, büyük işletmelerin aynı özelliklerini taşıyan küçük kopyaları değildir (Müftüoğlu ve Durukan, 2004: 53). KOBİ'lerin sahip oldukları nitel özellikler de aşağıdaki gibi sıralanabilir (Müftüoğlu, 1991; Özgen ve Doğan, 1997; Akgemci, 2001):

- KOBİ'lerde genellikle yönetici ve işletme sahibi aynı kişidir. Dolayısıyla KOBİ yöneticileri kendi hesabına çalışan ve riski üstlenen kişilerdir.
- KOBİ'lerde genellikle emek-yoğun üretim yaygındır.
- KOBİ'lerin rekabet gücü ise daha ziyade teslim tarihinin çabuklaştırılması, sipariş verenin özel koşullarının dikkate alınabilmesi ve isteklerine uyum sağlanabilmesi gibi nitel konulardadır.
- KOBİ'lerde ayrı bir finansman bölümünün bulunmaması ve finansman konusunda uzman eleman çalıştırılmaması sonucunda finansal alternatifler ve kredi olanakları yeterince değerlendirilmemektedir.
- KOBİ'ler kredi temininde de olumsuz şartlara sahiptirler (DPT, 2000:103).
- KOBİ'lerde işletme sahibi işletmede fiilen çalışmaktadır.
- KOBİ'lerde, işletme sahibi ile işletmede çalışan personel arasındaki ilişki esas itibarıyla resmi bir ilişki şeklinde olmayıp, kişisel bir ilişki niteliğindedir.

Gelişmiş ülkelerde toplam işletmelerin %95'ini; toplam istihdamın %90'nı; toplam yatırımların %40'ı, toplam üretimin %50'si ve toplam ihracatın %30-40'ı küçük ve orta ölçekli işletmelerden oluşturmaktadır (Yonar, 2008). Türkiye'de ise işletmelerin %99'u KOBİ olmakla beraber, istihdamın %77'sini ve yatırımların %57'sini KOBİ'ler oluşturmaktadır (TÜİK, 2003). Dolayısıyla, Türkiye'deki işletmeler içerisinde KOBİ'lerin sayısal açıdan önemli bir ağırlığı vardır. Sanayi sektörü içinde üretim ve istihdam alanında çok ciddi bir üstünlüğü bulunmaktadır (Ay ve Talaşlı, 2007:182).

Ülkede geniş bir alana yayılan KOBİ'ler, bölgesel gelişmişlik farklarını gidermede, mülkiyeti tabana yaymada, istihdam olanağı meydana getirip, bunu sürdürmede ve demokratik hayatı canlı tutmada önemli bir güçtür. Güçlü KOBİ'ler, büyük işletmeleri de olumlu yönde etkileyecek ve sosyal yönden bir rahatlama olacaktır (Akgemci, 2001: 17). Bu bağlamda KOBİ'lerin sorunlarına çözüm bulmak ve gerekli alanlarda destek olmak, ülke ekonomisi açısından da faydalı olacaktır. KOBİ'lerin, büyük

işletmeler karşısında sahip oldukları en büyük dezavantajlardan biri olan kredi bulamama, sermaye yetersizliği ve diğer finansman sorunları, banka ve çeşitli resmi kuruluşların destekleri ile giderilebilmektedir. Dolayısıyla, KOBİ'lerin faaliyetlerini devam ettirmelerinde önemli bir role sahip olan bankalar, bu araştırmanın konusunu oluşturmaktadır. Bankaların KOBİ'lere yönelik işlevleri, bankacılık hizmetleri başlığı altında daha ayrıntılı olarak açıklanmıştır.

3. BANKACILIK HİZMETLERİ

Ülkelerin ekonomilerinin işleyişinde önemli bir etkiye sahip olan temel finansal unsurlar; “fon arz edenler, fon talep edenler, finansal araçlar, finansal araçlar ve yasal düzenlemeler” şeklinde sıralanabilir(Ece,2011:2). Bankalar da bu finansal unsurlar arasında yer alan önemli öğelerden biridir. Bu nedenle, gelişmiş ve gelişmekte olan bütün ekonomik sistemlerde, özellikleri itibari ile önemli ve farklı konuma sahip olan bankacılık sektörü en sık müdahale edilen ve denetime tabi tutulan sektör konumundadır. Bunda topladığı kaynakları yatırımlara kanalize eden bir aracı görevi üstlenmiş olmasının etkisi büyüktür(Yakıcı ve Çankaya, 2002: 33).

5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Madde 2’de Banka; Türkiye’de kurulan kuruluşlar ile yurtdışında kurulu bankaların Türkiye’deki şubeleri, olarak ifade edilmiştir. Bankaların kurulması, faaliyete geçmesi, şube açması gibi konular yasalarda düzenlense de, herhangi bir yasal düzenlemede banka tanımına yer verilmemiştir(Battal, 2004, s.15). Bazı tanımlarda “halkın belli zaman içinde harcamadığı paraları kabul ederek, bunları nema getirir şekilde ikraz ve plase eden, ödemelerde aracılık, para nakli, senet tahsili, emanet kabulü gibi çeşitli hizmetler gören bir işletme” şeklinde verilen bankacılık Avrupa Birliği temel direktifleri göz önüne alındığında, bankaların faaliyetlerinin kamudan geri ödenecek fonları toplayan ve kredi işleri yapan kuruluşlar olarak tanımlandığı ve üye ülkelerde bu şekilde tanımlanmasının gerekli olduğunun vurgulandığı görülmektedir(Bakdur,2002:19).

Bankaların yerine getirdikleri temel işlevler; “eldeki paranın muhafaza edilebileceği güvenli bir yer sağlamak, tedavüldeki paranın toplanması ve ödenmesi işlemlerini yerine getirmek, ticari senetleri iskonto veya tahsil etmek, iştiraklerde bulunmak, çek ve akreditif muameleleri yapmak, müşteri adına menkul kıymet alım satımı yapmak, kefalet ve teminat mektubu vermek, kiralık kasa hizmeti vermek, seyahat çeki ve kredi kartı gibi konularda danışmanlık yapmak, iş adamlarına banka referans mektubu vermek, BAĞ-KUR, S.S.K primi, vergi tahsil işlemlerini yapmak, elektrik, su, doğalgaz, PTT, ev kirası vb. işlemlerin tahsil ve tediyesini” yapmak şeklinde sıralanabilir (Arslan ve Hotamışlı,2007: 196).

Ülkemizde özellikle Batı ülkelerindeki gibi, banka dışı finansal araçların gelişmemiş olması nedeniyle bankalar, finansal sistemin temel tasını oluşturmakta ve ekonominin işleyişi, halkın tasarruflarının

toplanması ve bunların kullanım alanlarına dağıtılması açısından önemli rol oynamaktadır(Takan ve Boyacıoğlu,2011:3). Bankaların sunmuş olduğu hizmetler müşterileri açısından farklı durumlar ortaya koymaktadır. Birincisi, sözleşme unsurları ile birlikte soyutluk, banka hizmetlerine açıklama gereksinmesi yoğun hizmet niteliğini vermektedir. Sunulan hizmetlerde kuşkusuz önemli sayılabilecek farklar bulunmaktadır. İkinci durum ise, hizmet konusu olan paranın zaman akışı içindeki pazarlama ilişkileri ile banka hizmetlerine güvene duyarlı hizmetler özelliği kazandırmasıdır. Diğer bir deyişle, banka ile çalışmaya başlayan müşteri belli bir deneme dönemimde ilişkileri yoğunlaştırma ya da hesabı kapatma kararını, bankanın hizmeti sunum biçimi ve pazardaki rakip kurumların etkileri çerçevesinde vermektedir (Mucuk, 1994, s.321). Bankalar, KOBİ'lerin ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla yeni arayışlara girerek farklı politikalar üretmişlerdir. Böylece tarım kredisinden ticari işyeri kredisine, nakit krediden makine-teçhizat kredilerine, taşıt kredisinden ihracat kredisine kadar birçok hizmet sunan bankalar KOBİ'lerin ihtiyaçlarını karşılamaya çalışmışlardır(Erol,2010:178).

Özetle, Türkiye'de banka dışındaki mali araçların gelişmiş olmaması nedeniyle bankalar Türk ekonomisinin işleyişi, halkın tasarruflarının toplanması ve bunların kullanım alanlarına dağıtılması açısından önemli rol oynamaktadır. KOBİ'ler de sadece finansman ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla değil diğer bankacılık hizmetlerini yerine getirmek için de bankaların müşterisi olan ticari kuruluşlardır. KOBİ bankacılığı terimi, özel bankalar aracılığıyla literatüre girmiş bir kavram olmasına rağmen ve ilk KOBİ bankacılığının öncülleri kabul edilen bankaların özel bankalar(Süzer,2006) olmasına rağmen devlet bankalarının bu ülkedeki KOBİ'lerin geliştirilmesindeki ve iyileştirilmesindeki yeri ayrıdır.

4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ VE KAPSAMI

Bu çalışmanın uygulama kısmı, niceliksel araştırma yöntemlerinden tanımlayıcı araştırma modeline göre şekillendirilmiştir. Veri toplama aracı olarak anket yöntemi kullanılmıştır ve anket formu, katılımcıların(KOBİ yöneticileri) rahat bir şekilde cevaplamasına olanak sağlayacak şekilde düzenlenerek, toplam 30 değişken içermektedir. Anket formu 3 ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, KOBİ'lerin bankacılık hizmetleri ve banka türü seçimlerine yönelik sorular içermektedir. Katılımcılardan ilk olarak, en çok kullandıkları bankacılık hizmetlerini sıralamaları istenmiştir. İkinci olarak da katılımcılardan banka seçimlerinde etkili olan bilgi kaynaklarını(TV reklamları, internet reklamları, gazete, dergi vb., iş çevresi) önem sırasına göre sıralamaları istenmiştir. Katılımcıların ayrıca en çok hangi tür banka ile çalıştıkları ve bu bankaya en çok hangi kanaldan (Telefon, internet, şube ve ATM) ulaştıkları ilk bölümde yer alan sorulardır. İkinci bölümde banka tercihlerinde etkili olan faktörler üzerine 2 temel soru bulunmakla birlikte, bu sorular kendi içerisinde toplamda 21 ifade yer almaktadır. Katılımcılardan her bir ifadeyi önem derecesine göre değerlendirmesi istenmiştir. Önem derecesi için beşli likert ölçeği kullanılmıştır. İlk 14 ifade için katılımcılar "Çok önemli, önemli, ne

önemli ne önemsiz, önemsiz, hiç önemli değil” şeklinde yanıt vermişlerdir. Geri kalan 7 ifade için katılımcılar “Kesinlikle katılıyorum, katılıyorum, ne katılıyorum ne katılmıyorum, katılmıyorum, hiç katılmıyorum” şeklinde yanıt vermişlerdir. Son bölümde ise KOBİ’lerin niteliksel ve niceliksel yapılarına yönelik sorular yer almaktadır. Sırasıyla KOBİ’de çalışan sayısı, şirket türü, aile işletmesi olup olmadığı, faaliyet gösterdiği sektör ve faaliyet gösterilen toplam süre soruları yer almaktadır.

Araştırmanın evrenini Kocaeli’nde kolayda örnekleme yöntemine göre belirlenen bir devlet bankasının kayıtlı KOBİ müşterileri oluşturmaktadır. Bütün kayıtlı KOBİ sahiplerine parasal ve zaman kısıtları nedeniyle ulaşılamamasından dolayı anketler sistematik örnekleme yöntemine göre belirlenen 150 KOBİ’de uygulanmıştır. Yalnız geri dönen anketlerden 28 tanesi analize uygun görülmediği için 122 anket sonuçları değerlendirmeye alınmıştır. Araştırmanın en önemli kısıtı uygulama alanının sadece Kocaeli ili ile sınırlı kalmasıdır bu nedenle elde edilen veriler sadece bu çalışma için geçerli varsayılabilir. Araştırmada test edilecek olan hipotezler ise şu şekilde sıralanabilir:

H₁: KOBİ’lerin önem verdikleri bankacılık işlemleri ile çalışmak istedikleri banka türü arasında pozitif yönde, anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir

H₂: KOBİ’lerin aile işletmesi olma durumu ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₃: KOBİ’lerin faaliyet gösterdikleri sektör ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₄: KOBİ’lerin faaliyet süreleri ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

H₅: KOBİ’lerin çalışan sayısı ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.

5. ARAŞTIRMANIN BULGULARI

Anket ile toplanan veriler SPSS 16 paket programına girilmiştir Verilerin geçerliliği ve güvenilirliği açısından ankette kullanılan ifadelerin istenen bilgiyi ölçmede ne derece güvenli olduğunu anlamak üzere Cronbach’s Alpha testi kullanılmıştır. Yapılan test sonucunda Cronbach’s Alpha katsayısı 0,789 olarak elde edilmiştir. Buna göre kullanılan ölçeğin yeterli bir güvenilirlikte olduğu söylenebilir.

Güvenirlilik Testi	
Cronbach's Alpha değeri	N
,789	21

SPSS 16 paket programında analiz sonucu elde edilen bilgiler de aşağıda sunulmuştur:

Tablo 1. KOBİ'lere İlişkin Genel Bilgiler

KOBİ'lerle ilgili Niteliksel ve Niceliksel Bilgiler		Frekans	Yüzde değerler
		Aile işletmesi olma durumu	EVET
	HAYIR	29	23,8
TOPLAM		122	100,0
İşletme türü	Anonim	18	14,75
	Limited	97	79,5
	Şahıs	2	1,63
	Komandit	5	4,09
TOPLAM		122	100,0
KOBİ'deki çalışan sayısı	10 kişi ve daha az çalışan	24	19,6
	11 ve 20 çalışan arası	60	49,1
	21 ve 30 çalışan arası	3	2,4
	31 ve 40 çalışan arası	5	4,09
	41 ve daha fazla çalışan	30	24,5
TOPLAM		122	100,0
KOBİ'nin faaliyet gösterdiği sektör	Perakende satış-pazarlama	43	35,2
	İnşaat	19	15,6
	Tekstil	13	10,7
	Turizm	6	4,9
	Gıda Sanayi	28	23,0
	Otomotiv san ve yan. San.	13	10,7
TOPLAM		122	100,0
KOBİ'nin faaliyet gösterdiği süre	10 yıl ve daha az	63	51,6
	11 yıl ve 20 yıl arası	29	23,8
	21 yıl ve 30 yıl arası	17	13,9
	31 yıl ve 40 yıl arası	8	6,6
	41 yıl ve 50 yıl arası	5	4,1
TOPLAM		122	100,0

Tablo 1’de ankete katılan KOBİ’lerin niteliksel ve niceliksel özellikleriyle ilgili bilgiler gösterilmektedir. Buna göre; KOBİ’lerin %76’sı aile işletmesi olup, bu işletmelerin yaklaşık %15’i anonim şirket, yaklaşık %80’i limited, yaklaşık %2’si şahıs ve %4’ü komandit şirket türlerinde işletmelerdir. Ankete katılan KOBİ’lerin yaklaşık %20’si 10 kişi ve daha az çalışana, %49’u 11 ve 20 arası çalışana, %2’si 21 ve 30 arası çalışana, %4’ü 31 ve 40 arası çalışana ve yaklaşık %25’i 41 ve üzeri çalışana sahiptir. Ankete katılan KOBİ’ler faaliyet gösterdikleri sektörler göre de; %35’i perakende satış-pazarlama, yaklaşık %16’sı inşaat, yaklaşık %11’i tekstil, %23’ü gıda sanayi ve yaklaşık %11’i de otomotiv ve otomotiv yan sanayi alanında faaliyet gösterir şeklindedir. Ankete katılan KOBİ’lerin yarısı(yaklaşık %52) 10 yıl ve daha az süreli olarak faaliyet gösterir şeklindedir. Ankete katılan KOBİ’lerin yaklaşık %24’ü 11 ve 20 yıl arası; yaklaşık %14’ü 21 ve 30 yıl arası, yaklaşık %7’si 31 ve 40 yıl, %4’ü ise 41 ve 50 yıl arası faaliyet gösteren işletmeler olarak görülmektedir.

Tablo 2. KOBİ’lerin Banka Tercihleri İle İlgili Bilgileri

KOBİ’lerin Banka Tercihleri ile ilgili Genel Bilgiler			Frekans	Yüzde Değerleri
			En çok çalışmak istenilen banka türü	Özel yerli bankalar
Devlet bankaları		91		74,6
Katılım bankaları		4		3,3
TOPLAM			122	100,0
Bankaya ulaşma kanalı olarak ilk tercih edilen yol	Telefon		13	10,7
	İnternet		47	38,5
	Şube		62	50,8
TOPLAM			122	100,0
En çok kullanılan bankacılık hizmetleri	Birinci sırada	Hesap işlemleri	61	0,50
	İkinci sırada	Kredi işlemleri	60	0,49
	Üçüncü sırada	Maaş ödeme	38	31,1
	Dördüncü sırada	İnternet	33	22,4
	Beşinci sırada	Havale-EFT	14	17,1
TOPLAM			122	
Banka seçiminde etkili olan bilgi kaynakları	Birinci sırada	İş çevresi	101	82,8
	İkinci sırada	İnternet Reklamları	40	32,8
	Üçüncü sırada	Gazete dergi vb.	34	27,9
	Dördüncü sırada	TV reklamları	20	16,4
TOPLAM			122	

Tablo 2'ye bakıldığında; KOBİ'lerin banka tercihleri ile ilgili genel bilgiler sunulmuştur. Ankete katılan KOBİ'lere ilk olarak çalışmak için tercih ettikleri öncelikli banka türü sorulmuştur. Buna göre; ankete katılan KOBİ'lerin yaklaşık %75'i devlet bankalarını, %22'si özel yerli bankaları ve çok küçük bir kısmı(%3,3'ü) katılım bankalarını tercih etmektedirler. Bankacılık hizmetlerini satın almada ise, KOBİ'ler öncelikli olarak bankaya şube kanalından(%51) ulaşmayı tercih etmekte, daha sonra ise internet(%39) ve telefon(%11) kanallarından bankacılık hizmetlerini yürütmektedirler. Ankete katılan KOBİ'lerin bankalardan en çok yaptıkları işlemleri sıralamaları sonucunda ise; birinci sırada en çok hesap işlemleri (%0,50), ikinci sırada en çok kredi işlemleri (%49), üçüncü sırada en çok maaş ödeme işlemleri (%31), dördüncü sırada en çok internet (%24) ve beşinci sırada ise en çok havale –EFT işlemleri (%17) olduğu görülmüştür.

Tablo 3. KOBİ'lerin Bankacılık İşlemleri İle İlgili Düşünceleri

Bankacılık İşlemleri	Ortalama	Std. Sapma	N
Yapılan işlemlerin düşük masraflı olması	4,8115	,46943	122
Yapılan işlemlerin hızlı sonuçlanması	4,7049	,45796	122
Verilen faizin(Mevduat vb.) yüksek olması	4,0000	1,07565	122
İhtiyaç duyduğum bilgiye hemen ulaşabilmem	4,6393	,48217	122
Kredi faiz oranlarının uygun olması	4,8770	,32973	122
Kredide vade olanaklarının uygun olması	4,6311	,48448	122
Alınacak kredi çeşitliliğinin çok olması	4,1557	,73878	122
Yaygın şube ağının bulunması	4,3443	,54197	122
İhtiyaç olduğunda kolay bir şekilde ulaşılabilmesi	4,5000	,70711	122
ATM'lerden her türlü işlemin yapılabilmesi	3,7213	1,15896	122
İnternet bankacılığının her tür işleme olanak sağlaması	4,3525	,64182	122
KOBİ'lere özel işlemlerin olması	4,5656	,49773	122
Devlet teşviklerinden yararlandırma olanağı	4,6148	,60911	122
KOBİ'lere özel destekli projelerinin olması	4,4672	,94637	122

Tablo 3'te ankete katılan KOBİ'lerin bankacılık işlemleri ile ilgili düşünceleri için ortalama ve standart sapma değerleri sunulmuştur. Buna göre KOBİ'lerin sırasıyla en çok yapılan işlemlerin düşük masraflı (Ort. 4,81) ve hızlı olmasını (ort.4,70), ihtiyaç duyulan bilgiye hemen ulaşmayı (Ort. 4,63), kredi faiz oranlarının uygun olmasını (Ort. 4,87), alınacak vade olanaklarının uygun olmasını (Ort. 4,63), devlet teşviklerinden yararlandırma olanağı olmasını (Ort. 4,61) istekleri söylenebilir. Daha sonra ise ankete katılan KOBİ'lerin en çok önemstedikleri faktörler; verilen faizin (Mevduat vb. için) yüksek olması (Ort. 4,00), alınacak kredi çeşitliliğinin çok olması (Ort. 4,15), yaygın şube ağının bulunması (ort.4,34), ihtiyaç olduğunda bankaya kolay bir şekilde ulaşılabilmesi (Ort. 4,50), ATM'lerden her türlü işlemin yapılabilmesi (Ort. 3,72), internet bankacılığının her tür işleme olanak sağlaması (Ort. 4,35), KOBİ'lere özel işlemlerin olması (Ort. 4,56) ve KOBİ'lere özel destek projelerinin olması (ort.4,46) şeklinde sıralanabilir.

Tablo 4. KOBİ'lerin Devlet Bankaları İle İlgili Düşüncelerinin Ortalama ve Standart Sapma değerleri

KOBİ'lerin Devlet Bankaları ile ilgili Düşünceleri	Ort.	Std. Sapma	N
Her zaman devlet bankası ile çalışırım.	4,0246	,89501	122
Devlet bankaları, diğer bankalara göre daha güvenilirdir.	4,5738	,55919	122
Devlet bankalarının kredi olanakları daha uygundur.	4,1475	,90611	122
Devlet bankalarının kredi vade düzenlemeleri daha uygundur.	4,1967	,94159	122
Kredi işlemlerini her zaman devlet bankasından yaparım.	3,6557	1,11170	122
Devlet bankalarının KOBİ'lere özel destek projeleri daha çoktur.	4,0000	,81312	122
Finansal desteğimi her zaman devlet bankasından karşılıyorum.	3,7131	1,15336	122

Tablo 4'te KOBİ'lerin devlet bankaları ile ilgili ifadelerle katılma derecelerini göstermektedir. Buna göre KOBİ'lerin yaklaşık %75'i "her zaman devlet bankası ile çalıştığımı"; %78'i "Kredi işlemlerini her zaman devlet bankasından yaptığımı" ve %68'i de "Finansal desteğimi her zaman devlet bankasından karşıladığımı" belirtmiştir. KOBİ'lerin yaklaşık %98'i "Devlet bankaları, diğer bankalara göre daha güvenilir olduğunu"; yaklaşık % 82'si "Devlet bankalarının kredi olanakları daha uygun olduğunu";

yaklaşık %44'ü "Devlet bankalarının kredi vade düzenlemeleri daha uygun olduğunu" ve yaklaşık %75'i "Devlet bankalarının KOBİ'lere özel destek projelerinin daha çok olduğunu" düşünmektedirler.

Tablo 5. KOBİ'lerin Banka Tercihleri ile Bankacılık İşlemlerine Verdikleri Önem Arasındaki İlişki

		Banka Tercihi	
Kendall's tau_b	Yapılan işlemlerin hızlı sonuçlanması	Korelasyon katsayısı	,159*
		Anlamlılık (p)	,001
		N	122
	İnternet bankacılığının her tür işleme olanak sağlaması	Korelasyon katsayısı	,294**
		Anlamlılık (p)	,000
		N	122
	ATM'lerden her türlü işlemin yapılabilmesi	Korelasyon katsayısı	,249**
		Anlamlılık (p)	,000
		N	122
	İhtiyaç olduğunda kolay bir şekilde ulaşılabilmesi	Korelasyon katsayısı	,342*
		Anlamlılık (p)	,001
		N	122
	Yaygın şube ağının bulunması	Korelasyon katsayısı	,116*
		Anlamlılık (p)	,000
		N	122
	Kredide vade olanaklarının uygun olması	Korelasyon katsayısı	,578*
		Anlamlılık (p)	,001
		N	122
Devlet teşviklerinden yararlandırma olanağı	Korelasyon katsayısı	,345**	
	Anlamlılık (p)	,000	
	N	122	

Tablo 5'e göre KOBİ'lerin önem verdikleri bankacılık işlemleri ile çalışmak istedikleri banka türü arasında pozitif yönde, anlamlı bir ilişki olduğu söylenebilir. Buna göre, "yapılan işlemlerin hızlı sonuçlanmasına"; "internet bankacılığının her tür işleme olanak sağlamasına"; "ATM'lerden her türlü işlemin yapılabilmesine"; "ihtiyaç olduğunda kolay bir şekilde ulaşılabilme durumuna"; "yaygın şube

ağının bulunmasına”; “kredide vade olanaklarını uygun olmasına” ve “devlet teşviklerinden yararlanma olanığının bulunmasına” daha çok önem veren KOBİ’lerin çoğunlukla devlet bankaları ile çalışmayı tercih ettikleri söylenebilir.

Tablo 6. KOBİ’lerin Devlet Bankalarını Tercih Etmeleri İle Özellikleri Arasındaki İlişki

			Kobideki Çalışan Sayısı	Aile İşletmesi Olma	Faaliyet Sektörü	Faaliyet Süresi
Kendall's tau_b	Devlet Bankası Tercihi	Korelasyon katsayısı	-,652**	,275**	-,215**	-,263**
		Anlamlılık (p)	,000	,000	,002	,000
		N	122	122	122	122

Tablo 6’da hipotezleri test etmek üzere yapılan korelasyon analizi sonuçları yer almaktadır. Buna göre; KOBİ’lerin aile işletmesi olma durumları ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında $p=0,01$ anlamlılık düzeyinde pozitif yönde bir ilişki çıkmıştır. Yani KOBİ’ler arasından aile işletmesi olanların daha çok devlet bankalarını tercih ettikleri söylenebilir. KOBİ’lerdeki çalışan sayısı ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında $p=0,01$ anlamlılık düzeyinde negatif yönde bir ilişki çıkmıştır. Bu durumda KOBİ’lerdeki çalışan sayısı arttıkça devlet bankalarını tercih etme oranları düşecektir. KOBİ’lerin faaliyet gösterdikleri sektör ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında da $p=0,01$ anlamlılık düzeyinde negatif yönde bir ilişki vardır. KOBİ’lerin faaliyet gösterdikleri sektör ile devlet bankası tercih etmeleri arasında $p=0,01$ anlamlılık düzeyinde negatif yönlü bir ilişki çıkmıştır. Hizmet sektöründe faaliyet gösteren KOBİ’ler devlet bankalarını daha az tercih etmekte; özellikle perakende satış ve pazarlama ve inşaat sektöründe faaliyet gösteren KOBİ’ler, devlet bankalarını daha fazla tercih etmektedirler. Son olarak, KOBİ’lerin çalışma süreleri ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında da $p=0,01$ anlamlılık düzeyinde negatif bir ilişki çıkmıştır. KOBİ’ler arasından özellikle daha kısa süreli faaliyet gösterenlerin devlet bankalarını daha çok tercih ettikleri söylenebilir. Yapılan hipotez testleri sonuçları Tablo 7’de özetlenmiştir:

Tablo 7. Hipotez Testi Sonuçları

HİPOTEZLER	
<i>H₁: KOBİ'lerin önem verdikleri bankacılık işlemleri ile çalışmak istedikleri banka türü arasında anlamlı bir ilişki vardır.</i>	KABUL
<i>H₂: KOBİ'lerin aile işletmesi olma durumu ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.</i>	KABUL
<i>H₃: KOBİ'lerin faaliyet gösterdikleri sektör ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.</i>	KABUL
<i>H₄: KOBİ'lerin faaliyet süreleri ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.</i>	KABUL
<i>H₅: KOBİ'lerin çalışan sayısı ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.H₅: KOBİ'lerin aile işletmesi olma durumu ile devlet bankalarını tercih etmeleri arasında anlamlı bir ilişki vardır.</i>	KABUL

6. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bankalar arasındaki rekabetin artık bireysel müşterilerden çok KOBİ'lerden yaşandığı günümüz koşullarında müşteri olarak KOBİ'leri kazanmak büyük bir öneme sahiptir. Özel bankaların da KOBİ bankacılığı ile özel olarak KOBİ'lerle ilgilenmeleri, çeşitli ilişkisel pazarlama, veri tabanlı pazarlama, izinli pazarlama gibi yeni yollarla bu büyük müşteri gruplarına ulaşmaya çalıştıkları görülmektedir. Diğer yandan devlet bankaları çok eski bir geçmişe sahip olmalarının ve ilk olarak küçük ve orta işletmelerle ilgilenen kuruluşlar olmalarının verdiği avantajları kaybetmeden faaliyetlerini devam ettirmektedirler. Bu çalışma ile KOBİ'lerin devlet bankalarına karşı tutumları ölçülmeye çalışılmış ve devlet bankalarını tercih eden KOBİ'lerin bazı öne çıkan özellikleri olup olmadığına bakılmıştır. Kurulan temel hipotezler de bu amaca uygun olarak test edilmiş ve sonuçlandırılmıştır. Buna göre KOBİ'ler arasında ortalama olarak 15 yıllık bir geçmişe sahip çok eski olmayan küçük işletmelerin devlet bankalarını daha fazla tercih ettikleri görülmüştür. Bu küçük işletmeler, ortalama olarak 20 çalışan bulunmakta ve faaliyet sektörü olarak daha çok perakende satış-pazarlama ve inşaat alanlarında bulunan KOBİ'ler olarak karşımıza çıkmıştır. Ayrıca çoğunluğun aile işletmesi olduğu da çıkan sonuçlar arasındadır ve bu aile işletmelerinin de devlet bankalarını daha çok tercih ettikleri sonucu çıkmıştır. Bunun dışında KOBİ'lerin bankalardan aldıkları bankacılık hizmetlerinde hesap işlemleri ve kredi işlemleri başta gelmektedir. Ve KOBİ'ler daha çok şube yolu ile bankalardan işlem yapmayı tercih ettiklerini dile getirmişlerdir. İkinci olarak ise KOBİ'ler internet aracılığı ile bankacılık hizmetlerini aldıklarını söylemişlerdir. KOBİ'lerin banka tercihlerinde etkili olan bilgi kaynaklarının başında ise iş çevresi(%80) gelmektedir. Buna göre; KOBİ'ler arasında ağızdan ağıza pazarlamanın tutundurma olarak daha çok etkili olduğu söylenebilir. Diğer yandan internet reklamları da etkili tutundurma

araçları arasında yer almaktadır. %30'luk bir oranda KOBİ'ler ikinci olarak en çok internet reklamlarından etkilendiklerini söylemişlerdir. Bu çalışma sadece Kocaeli ilinde kolayda örnekleme yöntemine göre belirlenen bir bankada yapıldığı için genellemeye uygun değildir. Yalnız ileriki çalışmalar için pilot bir çalışma niteliği taşıyabilir. Elde edilen sonuçlar ışığında ise, bankaların özellikle küçük işletmelere ve perakende satış-pazarlama ve inşaat alanında faaliyet gösteren aile işletmelerine yönelik olarak uygulamalar geliştirebilecekleri önerilir. KOBİ müşteri portföyünü arttırmak ve korumak isteyen bankalar ise, internet bankacılığına ağırlık vererek tutundurma yoluna gidebilirler. Devlet bankaları ise ilişki pazarlama faaliyetlerine ağırlık verebilir ve kazandığı KOBİ'leri kaybetmeden devam edebilirler. KOBİ'ler arasında da ağzdan ağza pazarlamanın olduğu unutulmadan KOBİ'lere iyi bir hizmet vererek, istenen bankacılık hizmetleri kaliteli bir şekilde ulaştırılarak bankalar faaliyetlerine devam etmelidirler.

KAYNAKÇA

AKGEMCİ, T. (2001). KOBİ'lerin Temel Sorunları ve Sağlanan Destekler. KOSGEM Küçük Ölçekli ve Orta Ölçekli Sanayi Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı, Ankara, Haziran.

ALPUGAN, O. (1994). Küçük İşletmeler (Kavramı, Kuruluşu ve Yönetimi. 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.

ARSLAN, R. ve HOTAMIŞLI, M.(2007). "Türk Bankacılık Sisteminde Kurumsal Çevrenin Bankaların Yapı ve Uygulamaları Oluşturduğu Teşvik ve Kısıtlamalar". Yönetim ve Ekonomi, 14(1).

AY, H. M. ve TALAŞLI, E. (2007). "Türkiye'de KOBİ'lerin İhracattaki Yeri ve Karşılaştıkları Sorunlar". Selçuk Üniversitesi Karaman, İİBF Yerel Ekonomiler Özel Sayısı, Mayıs.

AYKAÇ, M., PARLAK, Z. ve ÖZDEMİR, S. (2008). "Küreselleşme Sürecinde Rekabet Gücünün Arttırılması ve Türkiye'de KOBİ'ler". İstanbul Ticaret Odası Yayınları.

BAKDUR, A. (2002). "Bankacılık Sektörünü Düzenleyen Kurumların Yapıları: Ülke Uygulamaları ve Türkiye İçin Öneri". DPT Uzmanlık Tezi, Yayın No: 2678, Eylül.

BATTAL, A. (2001). Güven Kuruluşu Nitelendirmesi Işığında Bankaların Hukuki Sorumluluğu, Ankara, Ekim.

CANSIZ, M. (2008). "Türkiye'de KOBİ'ler ve KOSGEB". DPT, Uzmanlık Tezi, Ankara.

- ECE, N. (2011). "Dünya'da ve Türk Bankacılık Sektöründe İslam Bankalarının Gelişimi". Akademik Bakış Dergisi, 25, Temmuz-Ağustos.
- EROL, M. (2010). "Ekonomik Kriz ve Kobi'ler", Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 5(1).
- KOSGEB. <http://kosgeb.gov.tr/Pages/UI/b.aspx?ref=13>, (11/09/2012).
- MUCUK, İ. (1994). Pazarlama İlkeleri. 6. Baskı, Der Yayınları, İstanbul.
- MÜFTÜOĞLU, T. (1991). Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler: Sorunlar ve Öneriler. Sevinç Yayınevi, Ankara.
- MÜFTÜOĞLU, T. ve DURUKAN, T. (2004). Girişimcilik ve KOBİ'ler. Gazi Kitabevi, Ankara.
- ÖZ, E. ve YILMAZ, B. (2007). "KOBİ'lerin Dış Ticarete Açılımlında Dış Ticaret Şirketlerinin Rolü", CEİS, <http://www.ceis.org.tr/dergiDocs/makale228.pdf>.
- ÖZGEN, H. ve DOĞAN, S. (1997). "Küçük ve Orta Ölçekli İşletmelerin Uluslararası Pazarlara Açılmada Karşılaştıkları Temel Yönetim Sorunları". Mimeo.
- SÜZER, H. D. (2006). "KOBİ peşindeki banka sayısı arttı", Capital, 1 Mart 2006. <http://www.capital.com.tr/kobi-pesindeki-banka-sayisi-artti-haberler/%2018740.aspx>.
- SAKARYA TİCARET VE SANAYİ ODASI, <http://www.satso.org.tr/icerik-128-kosgeb.aspx>.
- TAKAN, M. ve BOYACIOĞLU, M. A. (2011). Bankacılık Teori, Uygulama ve Yöntem. 3.Baskı, Nobel Akademik Yayıncılık, Ankara.
- TÜĞİAD. (1995). "2000'li Yıllara Doğru Türkiye'nin Önde Gelen Sorunlarına Yaklaşımlar". XII- Küçük ve Orta Boy İşletmeler (KOBİ), Eylül.
- ULUDAĞ, İ. ve SERİN, V. (1990). "Türkiye'de Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler", İTO Yayınları, No. 1990/25, İstanbul.
- USLU, Ş. ve DEMİREL, Y. (2002). "KOBİ'lerde Çalışanların Sorunları Üzerine Bir Araştırma", Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı:12, Yıl:2002, (173-184), http://sbe.erciyes.edu.tr/dergi/sayi_12/sayi_12_11_s_uslu_y_demirel_173_184.pdf.
- YAKICI, T. A. ve ÇANKAYA, F. (2002). "Türk Bankacılık Sisteminin Ölçek Ekonomileri Açısından Değerlendirilmesi", Bankacılar Dergisi, (43).

YONAR, Ö. (2008). "KOBİ'lerin Dünya Ekonomisindeki Yeri", Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu, KOBİ Uzmanı, *USAK*, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=258>.

Yrd. Doç. Dr. Ahmet Gülmez / Barış Ayhan

AVRUPA BİRLİĞİ – TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ

Yrd. Doç. Dr. Ahmet GÜLMEZ

Sakarya Üniversitesi, İ.İ.B.F.
agulmez@sakarya.edu.tr

Barış AYHAN

Sakarya Üniversitesi, SBE, İktisat Doktora Öğrencisi
bayhan@hotmail.com

ÖZET

İktisat ile siyaset gerçek dünyada sürekli etkileşim içinde olmalarına rağmen özellikle siyasal faktörlerin iktisadi sonuçları etkilediği görüşü 1970'li yılların ikinci yarısında önem kazanmaya başlamıştır. Konu dünya ölçeğinde ele alındığında uluslararası iktisat ile uluslararası siyasetin kesişim alanını oluşturan “uluslararası siyasal iktisat”ın Realizm, Kuramsalcılık ve Bağımlılık gibi yaklaşımlar tarafından farklı şekillerde değerlendirilmesine rağmen temel uğraşı alanı hegemonyadır. Bu makalede Avrupa Birliği – Türkiye ilişkileri sadece ekonomik açıdan incelenmemiş, uluslararası politik iktisat yazınından büyük ölçüde yararlanılarak siyaset – ekonomi ilişkisine dayalı yeni bir bakış açısı getirilmiştir. Avrupa Birliği ve Türkiye'nin bütünleşme çabalarının önümüzdeki yıllarda ne tür bir şekil alacağı çok açık gözükmemektedir. Açıklığın olmamasının nedenini, Birliği oluşturan devletlerin ve bu devletlerin taşıdığı olduğu tarihi gerçeklerin veya günümüz dünya koşullarında oluşan sıkışma ve müdahalelerinde aramak yerinde olur. Avrupa'da Birlik düşüncesi pek çok kez vurgu kazanmıştır. Türkiye'nin Birliğe üyeliğinde pek çok engel görülebilir. Bu engeller realitede gerçekten etkili olabilir. Ancak bu şekildeki bir yaklaşımdan sıyrılmak hem Türkiye ve hem de Birlik için kazançlı olacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Uluslararası Politik İktisat, Avrupa Birliği, Türkiye'nin AB'ye Üyeliği, Global Strateji, Global Rekabet, Tarihsel Faktörler*

THE POLITICAL ECONOMY OF EUROPEAN UNION – TURKEY RELATIONSHIP

ABSTRACT

Though economy and politics are constantly interactive in real world, especially the view of political factors have an effect on economic results began to increase its importance in the second half of the 1970s. When the issue taking into consideration in a global scope, the intersection area of international economics and international politics namely international political economy which is constituted by realism, hypotheticalism and dependency, though these phenomena evaluate the issue in very different perspectives, the main struggling area is hegemony. In this work, relationships between European Union and Turkey have not only investigated from the perspective of economy but also international political economy literature

used broadly, it is tried to make a new point of view on the ground of politics and economics. What shape of the efforts of joining together that is between Turkey and European Union (EU) is not easily seen to be fulfilled. It is suitable to look for the reason of unclearness on the states constituting the Union and those bringing historical facts or congestions and interventions being today's world conditions. Ideas of Union in Europe were emphasized a great many times. There can be many obstacles to be seen in Turkey's membership into European Union (EU). These obstacles can also be very effective in reality. But it is advantageous for not only Turkey but also European Union (EU) to abandon such approach.

Key Words: *International Political Economics, European Union, Turkey's Membership into EU, Global Strategy, Global Competition, Historical Facts*

1. GİRİŞ

Avrupa'nın tarihi incelendiğinde dönemler itibari ile birleşik Avrupa fikri birçok temelde-dini, ekonomik, siyasi güç vs. gibi- ön plana çıkmıştır. Bu geriye gidişi Roma'ya kadar götürmek mümkündür. Tarihteki birleşmelerin ya da birleşme çabalarının, tek devletlilik fikrinin övgü kazanması gerçekte Kıta'nın talihi midir yoksa daha garipçe bir açılıp-kapanma dönemlerine mi işaret eder? Bu sorunun cevabını bulmak zordur. Bir kere realitede her ne kadar günümüz Avrupası'nda sular duruldu gibi ise de pek çoğunlukla 'kapalı kapılar' ardında yahut devletlerin oynadığı bir oyunda durum hiçte öyle gözükmemektedir. Buradaki soru 'dünya pastasından' daha fazla pay almanın doğal sonucu olarak oluşan ve kaçınılmaz olarak kurulmuş olan düzen ve dengeleri yıkan, yeni dengeye zorlayan çekişmelerin hala daha altının çizilip kapatılmamış olmasıdır. 'Ortak çıkarlar' kesiştiğinde rekabetler unutulur şeklinde bir görüş çoğunlukla ifade edilebilir. Böyle bir yaklaşım içinde, hele de Türkiye'den bakınca bu unutmaya katsayısının oldukça yüksek olduğu gözükmemektedir. Günümüzde AB- Türkiye ilişkilerini Marshallcı bir yaklaşımla siyasal faktörlerin değişmediğini varsayıp sadece ekonomik açıdan değerlendirmek bizi doğru sonuçlara götürmemektedir. Avrupa Birliğine girişin ekonomik önkoşullarından olan Maastricht kriterlerinin (borç, bütçe, enflasyon, faiz) hemen hepsini Türkiye gerçekleştirmiş olmasına rağmen (Yunanistan, İspanya, İtalya, İzlanda, İrlanda gibi hali hazırda AB üyesi ülkeler birçok kriteri gerçekleştirememiştir) Türkiye AB'ye tam üye yapılmamış, 1996 yılında gümrük birliğine alınmıştır. Demek ki AB'ye tam üyelikte ekonomik faktörlerden ziyade politik faktörler daha önemlidir. Bu çalışmada uluslararası politik iktisadın üç ideolojisi temel alınarak AB-Türkiye ilişkileri analiz edilmiştir.

2. AVRUPA BİRLİĞİ – TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN EKONOMİ POLİTİĞİ

Avrupa Birliğinin kendi oluşumunu incelerken tarihi perspektiften bakmanın büyük yararı vardır. Avrupa'da tarihi perspektifin ön plana çıkmasının en temel nedeni, Kıta'daki siyasi, ekonomik, dini vb.

nedenler ile görülen tüm devlet oluşumlarını etkileyen ya da ekonomik iletişim kanallarını zorlayan olgunun ya da olguların bir şekilde Kıta'ya dışardan gelen bir etki neticesinde olmasıdır. Kıta'nın tarihinin derinlemesine bir incelemesine gitmeden bile bu olgusal problemi görmek mümkündür. Burada birkaç örnek ile vurgumuzu artıralım. 16.Yüzyıl dönemine yoğunlaştığımız zaman gördüğümüz, bu dönemde Anadolu merkezli bir gücün tüm dengelerin merkezinde olduğu ve bu merkezdeki etkinliğinin diğer güçler tarafından yıpratılıp, azaltılmaya çalışıldığıdır. Bu sorunun çözülmesinde kullanılan yöntemler tamamen Osmanlı İmparatorluğu'nun kullanmak istemediği ya da kullanmadığı veya kullanılmasına engel olmaya çalıştığı yöntemlerdir. Geleneksel ticaret yollarının alternatifinin bulunması ve var olan mücadelenin içinde bir dönem sonunda bu gücün etkinliği azaltıldı. Fakat azalan bu gücün yerine konacak gücün bulunması süreci çetin oldu ve bunun sonucunda 16. Yüzyılda bir şekilde vurgu kazanan Birleşik Avrupa fikri terk edildi. Bu etki, Kıta'nın içinden gelen bir etki gibi gözükse de aslında denge olan gücün zayıflaması ve yerine kimin geçeceği mücadelesinden başka bir şey değildi. Yani, dengelerin değişmesi yine aslında Avrupa kaynaklı olmayan bir aktörden geliyordu.

Bir diğer vurgu yapılacak örnek, Birleşik Krallığın durumu olacaktır. Birleşik Krallık 19.Yüzyılda tüm dünyada en önemli ve güçlü devlet organizasyonuna sahipti. Krallık Kıta Avrupa'sının dışındadır. Bu gücü elde edene kadar Avrupa içinden önemli rakiplerini geçmek zorunda kalmıştır. Fakat yüzyılın sonlarına doğru öyle bir rekabet gerçekleşmiştir ki, Avrupa'nın devletleri pastayı paylaşmada bir türlü dengeli bir sonuç ortaya çıkaramamıştır. Bu seferki etki Kıta'nın içinden gelir gibi gözükse de mücadeleye konu olan dünyanın diğer bölgeleri idi ve bu sorun 20. yüzyılda çözülecekti. Ama gariptir yine çözümün merkezinde Avrupa dışı merkezli bir güç olan Amerika Birleşik Devletleri olacaktır. Kıta çekişmelerinin semeresini alamamış, çözüm ve yararlanma Kıta dışı bir güce kalmıştı.

İkinci Dünya Savaşı, birçok anlamda dengelerin yeniden kurulduğu bir savaş olmuştur. Yeni kurulan düzen ve dünyanın nasıl yönetileceği anlayışı içinde Avrupa neredeydi acaba? İki kutuplu bir dünyada, kutuplar arası çekişmeler Avrupa'nın geleceğini nasıl etkileyecekti? Bu soruların cevabı savaş sonrası dünya gelişmelerinden gözlenebiliyor. Birçok açıdan dünya devletleri bir tarafta karar kılmak zorunda kalmıştı. Tarafsız kalabilen birkaç devletin haricinde tüm dünya takım arkadaşlarını seçmeye bir şekilde mecbur kalmıştı. Avrupa, bu oyunda Pasifik'teki merkezden yana idi, en azından Kıta'nın büyük bir bölümü. Böyle bir taraftarlığın varlığı olmasına rağmen, günümüzde Avrupa Birliği'nden söz etmemize neden olan birkaç Avrupa devletinin başlattığı işbirliği arttırma çabalarını nereye koyacağız? Acaba bu gelişmeler, bir kapanma dönemi içinden çıkma mücadelesi midir?

Sürüp giden gücü elde etme mücadelelerinin işaret ettiği gibi, sürekli olarak zirve noktasında kalmak öyle pek kolay değildir. Bir dönem itibarıyla dünya hâkim gücünde etkin rol oynayan bir ülkenin ya da bölgenin bir sonraki dönem için de aynı düzeyde etkili olabilmesinin kesinliği yoktur. Avrupa Kıtası

birçok başarı ve yenilgiyi gördü. Günümüzde ise Kıta'nın geleceği hakkında olumlu görüşler yapılabilir. Ancak buradaki sorun Avrupa'nın bir bütün olarak mı yükseleceği yoksa olası bir parçalanma ile mi karşı karşıya kalacağıdır. Birçok açıdan Kıta'nın avantajları olduğu doğrudur. Fakat daha ileri dönemler için yapılabilecek olası denge ve güç kazanımı analizlerinin hesaba katması gerektiği önemli problemler var. Bunlardan kısaca bahsedelim. Öncelikle Kıta'nın tam bir bütünlük ve uzlaşma içinde davranabileceğinin kritiği yapılmalıdır. Burada bu birlikteliği zorlayacak olan en önemli faktör, Birlikteki aktörlerin fayda analizlerinin değişkenliğinin ne boyutlara ulaşabileceğidir. Eğer, fayda düzeyi tüm aktörler için sabit ve artan düzeyde tutulabilirse olumlu bir görüş yansıtılabilir. Ama böyle bir denge nasıl oluşturulacağı gerçek bir problem olarak karşımızda durmaktadır. Avrupa Birliği'nin vaat ettiklerinin gerçekleşmesi için tüm aktörlerin farklı farklı hesaplar ödemesi gerekeceği çok açıkça ortada durmaktadır. Böyle bir durum veri iken, bu hassas denge nasıl korunacaktır? Kanımızca, birlik söylemlerinin karşısındaki en önemli engel budur ve bu olacaktır. Bir diğer faktör ise, Kıta'nın hem siyasi ve hem de ekonomik açıdan bazı problemlerle kuşatılmış olmasıdır. Bir kere doğu politikası daha henüz açık bir şekil kazanmamış gibi gözükmektedir. Doğu'nun Kıta için önemli bir stratejik parametre olacağı ve aynı zamanda önemli bir stratejik tehdit oluşturacağı pek muhtemel gözükmektedir. Yine, burada uluslararası güç dengeleri ve sürtüşmeleri ortaya çıkmaktadır. Avrupa Birliği, nasıl davranacağına karar verirken dikkat etmesi gereken noktanın uzun dönemli projeksiyonlarda olası kazanım veya kayıpların ne olacağı konusudur. Kıta'nın doğusundaki var olan bu potansiyel güç argümanlarının kullanılabilmesi için, şu an var olan güç kullanım alanlarının Kıta lehine yavaş yavaş değiştirilmesi gerekliliğinin varlığı ön plana çıkar. Bu nasıl olacak? Olası projeksiyonlarda belli bir dinamizmin varlığı ön plana çıkabilmekte iken, yine bu olası projeksiyonlarda öne sürülen olası hareket planlarının uygulanmasının sonucu ne olabilir? Stratejilerden sapmaların önüne nasıl geçilecek? Bu ise pek çetin bir problem olarak durmaktadır. Sorun yine dayanıp geliyor Kıta dışından gelecek olan müdahalenin boyutuna ve etkinliğine. Sorun şimdi daha açıkça ifade edilebilir: Kıta dünyadaki yerini sağlamlaştırıp, yükselir iken tüm bunlara bir engel koymaya çalışacak olan aktörlerin faaliyetleri Kıta'yı nasıl etkileyecektir?

Dünya'da 21. Yüzyılda üzerine yoğun bir şekilde vurgu yapılan olası kutuplaşma projeksiyonları var. Bu bloklaşmalardan bir tanesi de Kıta Avrupası gibi durmaktadır. Pasifik merkezli, Doğu ve Orta Asya merkezli ve nihayet Kıta Avrupası merkezli bir bloklaşma senaryosu üzerine değinsek, pek de yanlış bir analize gitmiş olmayız. Dünya'daki diğer bölgelerin ise, bir nevi yardımcı pozisyon alacağı şu an itibari ile pek yanlış bir söylem olmamaktadır. Bunu söylerken en temel dayanak noktamız, şu an için veri olan ve diyelim ki elli yıllık bir projeksiyonda olası güç donanımlarının işaret ettikleridir.

Avrupa Birliği açısından önemsenmesi gereken noktaları şu şekilde sıralayabiliriz: üretim süreci ve fonksiyonunun yapılandırılması ve fonksiyonun parçalarının bölgesel anlamda tüm üyeleri tatmin edici

en verimli boyutta dağıtılması, küresel boyutta rekabet için gerekli değişkenlerin tespiti ve bu değişkenlerin kullanılmasında dengeli bir yolun bulunması, diğer küresel boyuttaki rekabet edebilecek olan birleşmelerin öne çıkardığı tehdit ve fırsat analizlerinin iyi yapılarak vizyonel stratejilerinin oluşturulması.

Yukarıdaki tespitler ana hatları temsil etmektedir. Ana hattaki bu tespitlerin özel bir örneğini daha vurgulu olması için vermek gerekirse; örneğin, Birlik için enerji politikasının önemli olacağını rahatlıkla söyleme şansımız vardır. Eğer, Birlik bu zafiyetini -hemen ekleyelim birçok gelişmiş ekonomi için enerji politikaları özellikle yoğun üretim teknolojilerinin kullanılmaya başlamasından bu yana önemli olmuştur- gidermek için alternatif politikalar üretip, uygulama aşamasında gerekli hassasiyeti göstermez, gerçekçi adımlar atmaz ise, bu sefer karşılaşılabilecek problem öncelikle üretim süreci ve en sonunda gelir kazanımını kapsayan zincirleme bir reaksiyona neden olacaktır. Dünya'daki şu an için geçerli olan enerji kaynaklarının veri olarak kabul edildiği düşünülürse, bu defa ki analiz daha çetin olabilir. İşte burada ön plana çıkan, dünyadaki enerji kaynaklarının yoğun olduğu bölgelere dikkatlerin yoğunlaşmakta olduğudur ve Birlik için enerji kaynaklarından birincil düzeyde sağlanan kazançların önemli olacaktır.

Avrupa Birliği'nin Doğu politikasının daha henüz çok açık bir şekilde ifade edilemediğine işaret edilmişti. Burada hemen bu ifadenin ne demek olabileceği üzerinde yoğunlaşılması gerekecektir. Sorun, Türkiye'yi de ilgilendirdiğinden, Avrupa Birliği'nin Küçük Asya coğrafi yayılmasının olabilirliğinin kritiğidir. Eğer, Birlik Türkiye'yi içine alan bir genişleme süreci içine girerse, muhtemelen karşılaşılabilecek tehditlerin odağı Pasifik merkezli olacaktır. Dolayısı ile bu şekildeki bir strateji Pasifik'teki merkez tarafından bir tehdit unsuru olarak ele alınabilir. Bu şekildeki bir tehdit algılamasının Birlik açısından oluşturabileceği olumsuz oluşumların başında Birlik sürecinin ve sıklığının bir şekilde etkinliğinin azaltılması çalışmaları olur ki, bu zaten başından beri üzerinde durulmaya çalışılan noktaya işaret eder.

İşte burada, Türkiye'nin durumu oldukça karmaşık bir hal arz etmektedir. Birlik açısından sorun şu: Türkiye'nin dâhil olduğu bir Birlik anlayışı daha fazla etkiye açık olacaktır tezi ya da başka deyişle Türkiye'nin dâhil olması çözemeyeceğimiz problemlerin tohumunun atılmasına vesile olacaktır. Bunu destekleyecek en önemli kanıt ise, Orta Doğu-Kafkasya platformunda uluslararası aktörlerin rol aldığı çetin paylaşım ve dünyanın geleceğinin yapılandırılması mücadelesidir. Birlik, bu mücadelenin içine girmek için yeterli gücün ve uygun zamanın nasıl oluşturulacağı hususunda şüpheler taşıyabilir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne dâhil olma sürecinin yaklaşık 40 yılı aşkın bir süreyi kapsadığını göz önüne alınca ve de hala daha tam üyeliğin sonucunun ne olacağını belli olmamasının sonucunda ortaya çıkan, Birliğin Türkiye'yi içine alan bir genişleme sürecini başlatan hamleleri almada tereddüt

içinde olabileceğidir. Bu tereddüdün arkasındaki nedenlerin incelenmesine geçmeden önce, Türkiye'nin demografik ve kimlik yapısının Birlik sürecine dâhil olmada problem oluşturacağı şeklindeki analizlerin çok da gerçekçi olmaması gerekebileceğinin vurgulanması gerektiğidir. Bu şekildeki bir analizin ne Türkiye için ne de Birlik için faydalı olabileceği pek zorlanmadan söylenebilir. Buradaki sorunu Birliğin üretim fonksiyonundaki dağılımın, eğer Türkiye Birliğe dâhil olursa oluşturacağı dengesizliklerin irdelenmesidir. Yoksa Birlik dâhilinde Türkiye'ye yapılacak fon aktarımlarının boyutu, birlik için finansal açıdan zorluk oluşturmayacaktır. Sorun, ekonomik, siyasi, jeopolitik vs. gibi analiz platformları açısından Birliğin belli bir düzeyde sağlayabildiği dengenin bozulup bozulamayacağıdır.

Türkiye'nin yapısal problemlerinin çözülemeyeceği ya da sürekli problemlili bir yapısallığın varlığı tezinin yersizliği kendini açıkça ifade etmektedir. Şu soru sorulabilir: Birliğe dâhil olan ülkelerin hemen hepsinde Türkiye benzeri problemlerle karşılaşma olasılığı olan ya da olsa bile bazı farklı problemlerle yüzleşmiş olan başkaca bir Birlik üyesi yok mudur? Bu sorunun cevabını hayır diye versek, böyle bir cevap saf dillikten başkaca bir şeye işaret etmez. Buradaki problem, Türkiye'nin dâhili ile oluşan Birlik bütünlüğünün olası avantaj ve dezavantaj analizlerinin zannedildiği kadar ciddi olmayabileceğidir. Dikkat edilmesi gereken husus, aslında söylenildiği gibi Türkiye'nin taşıdığı yapısal problemlerin temelde o kadar da büyütülemeyeceğinin olgusal durumudur. Türkiye problemlerini aşabilir ve Avrupa Birliği'ne dâhil olabilir. Ancak bu dâhil olmanın karşısında duran gücün analizinde karşımıza sadece Avrupa Birliği'nden kaynaklanan bir engelleme koyulursa, böyle bir öne sürümün eksik olacağının kritiğini yapmak çok da zor olmayacaktır.

Bölgesel bazda bir yükselişin sağlanabilmesi için, Türkiye'nin Avrupa Birliği ile alakalı etkileşimlerinin yükseliş trendine katabileceği ne olabilir düşüncesinin kritiğini tarihsel veriler üzerinden vermek mümkün olabilir. Türkiye bir nevi ara bölge düşüncesinden kurtulabilmenin mücadelesini veriyor gibi gözükmektedir. Böyle bir mücadeleye zorlanışın altında tarihi çekişmelerin yattığını söylemek ya da Kıta Avrupa'sının Türkiye'yi değerlendirmede geleneksel çizgiden uzaklaşmadığına işaret etmek, Avrupa-Türkiye analizinde kısmi doğrular getirmekten öteye geçmez. Böyle kısmi doğruların bütünü kapsayacak şekilde değerlendirmeye tabi tutulması ise, olası fayda analizlerinde hatalı sonuçlara götürür ve bu şekildeki hatalı analiz sonuçlarının veri kabul edilip tekrardan bir parametre olarak değerlendirilmesi neticesinde ortaya bu sefer daha kuvvetli ve fakat hatalı yönde analiz sonuçları çıkar. Sorun, bu hatadan dönülüp dönülemeyeceği ya da hangi kritik noktalarda müdahale edilebileceğidir. Var olan Türkiye-Avrupa Birliği oluşumlarının hangisinin her iki taraf için en ideal çözüm olabileceğinin kriterini geriye dönük ve hatalardan arınmalı bir yöntem mi izleyeceği ya da var olan hâkim anlayışın devam mı edeceği çok açık görülememektedir. Burada ifade edilmeye çalışılan nokta,

Avrupa-Türkiye yakınlaşmasının temelinde geleneksel analizlerin, düşüniş biçimlerinin artık çok da geçerli olamayabileceği düşüncesine vurgu yapmaktır.

Bir çeşit yenilikçi yaklaşım içinde, tarihi ya da tarihi sürtüşmelerin işaret ettiği yolda gitmenin artık mümkün olamayacağı ileri sürülebilir. Ancak bu şekildeki bir önermenin takdimi, söylenmeye çalışılanları inkâra götürür. Sorunu şöylece ele alalım. Acaba devletlerarasında oluşması muhtemel bir uzlaşma platformunu hayata geçirmekte tarihten sıyrılınabilinir mi? Burada bu seçeneğin olabilmemesinin tek yolu var gibi, o da stratejik parametrelerin değışip tamamen farklı bir düzende oynanacak oyunun olması. Bu noktadaki sorunun iskeletini şu oluşturur: Yeni düzen ve paylaşımında aktif rol almak için; bölgesel, Birlik içi ve küresel rekabette hangi stratejik açılımlara övgü yapılacağı sorunu olur. Türkiye açısından, bu şekilde olan yeni bir anlayışın paralelinde Birlik için öneminin ne olabileceği ya da Türkiye'nin aktiviteleri perspektifinden bakınca, Türkiye kendisinin önemini nasıl arttırabilir? İşte belki de Türkiye'nin önündeki yıllarda göz önünde tutacağı en önemli adımlama bu olacaktır. Sorunu Avrupa açısından ele almayı bir yana bırakıp, bir ekonominin yapabileceğinin en iyisini yapma çabalarının sancılarını hissetmek Türkiye'nin oynayacağı en iyi hamle olacak gibi durmaktadır. Böyle bir hamlenin neticesinde olumlu sonuçların elde edilmesi, Birlik ve Birliğin söylemlerinin önünde kuvvetli bir ikna odağı olur ki, o noktadan sonra bütünleşme çabalarında hızlı ve pozitif ilerlemelerin alınabileceği rahatlıkla görülür.

Ancak, bu içsel etkileşim ve silkinişi harekete geçirecek kıvılcım nasıl atılabilir? Bu kıvılcımın atılabilmesi için oluşturulması gereken şartlar iç dinamiklerden mi gelecek yoksa dıştan mı? Bu sorulara cevap arar iken görülen, içsel dinamizmin kısıtlılık işaret edebileceğidir. Neden bu şekildeki bir kısıtla donatılmışlığın önüne geçilemediğinin kritiğini arar iken bakılması gereken yer, içerisi değil daha ziyade dışarıdır. İçsel dinamiklerin ve faktörlerin etkilemesi ya da güdülenmesi nereden gelir sorusunun cevabı açık gibi durmaktadır. Bu açıklığın iyice özümseyip, realitede isabetli yönelimler ile pekiştirilmesi gerekir. Bu şekilde yapılan pekiştirmeler nihayetinde sağlam yönelimlere neden olur ki bu açıdan ne yapılabileceğinin bilinmesi ve sezdirilmesi, gerçekçi karar almalarında kolaylık sağlar.

3. SONUÇ

Avrupa Birliği ile Türkiye ilişkilerinin daha doğru ifade ile bütünleşmesinin önündeki en temel engel, Birlik ile Türkiye'nin ortak çıkarlarının büyük ölçüde kesişmesine rağmen uygulama aşamasına geçme konusunda sıkıntıların olmasıdır. Bu sıkıntıları geçmenin en önemli yolu, her iki taraf içinde, tarihi perspektifteki sıkışma anlarının ortadan kaldırılması ile mümkün olabilir. Ancak, her iki tarafında iyi niyeti ile gösterdiği bazı çabalar olsa bile, uygun ve her iki tarafı da memnun edici bir çözümün bulunabileceğine şüphe ile bakmak yerinde olur. Birlik haricinde var olan güç odaklarının Kıta ve

Türkiye üzerindeki yönlendirmelerinin ne ve nasıl olacağı hesaba katılmalıdır. Bu açıdan, bir çözümsüzlüğün işareti görülebileceği gibi istenilen düzeyde bir ortak çözümünde kurulamayacağı da görülebilir. Bu şekildeki analizlerin işaret ettiği gibi her iki taraf oldukça fazla engeli ortadan kaldırmak zorunda kalabilir.

Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne dâhil olmasında her zaman için öne çıkabilecek problemler olacaktır. Ancak bu şekildeki problemlerin varlığının bilinmesi ve daha başkaca problemlerin oluşabilmesi olasılıkları üzerinde şüpheler taşınması birçok bakımdan Avrupa Birliği ve Türkiye açısından yarar sağlayan çözümlere yol açamayacaktır. Avrupa Birliği'nin taşıyacağı endişeler olabileceği gibi aynı paralelde Türkiye'nin de endişeleri olabilir. Ancak buradaki sorunu sürekli bir sorunsallık çerçevesinde algılayıp, bu algılayış paralelinde hareket etmek her iki taraf için de faydalı olmayacaktır.

Türkiye'nin geleceğinde Avrupa Birliği ile ilgili ne olabilir sorusuna garipçe Türkiye'nin Avrupa Birliği ile var olan ilişkilerinin oldukça yeni dönemlere rastladığını öne sürüp, bir şekilde Türkiye'nin Birlik dışında kalmasına neden olacak düşünceleri beslemek ve öne sürmek realiteyi yansıtmamaktadır. Türkiye tarihi boyunca Avrupa ile ilişkilere sahip olmuştur. Avrupa Birliği'ni oluşturan devletlerin kendi içlerinde oluşan problemlerden ya da Birlik tarafından üretilen ve dağıtılan üretim fonksiyonlarının fayda düzeyinin Birlik içindeki tüm devletleri mutlu edecek bir çözüme götürmeyeceği çok zorlanmadan söylenebilir. Bu şekildeki bir problem ile yüzleşmek Türkiye ve Avrupa Birliği için faydalı olmayacaktır.

KAYNAKÇA

ARRIGHI, G. (2008). Adam Smith Pekin'de 21.Yüzyılın Soykütüğü, İbrahim Yıldız (Çev.). Yordam Kitap, İstanbul.

AYDIN, N. (2009). Avrupa Birliği Nedir Ne Değildir?, Kum Saati Yayınları, İstanbul.

CAŞIN, M.H. ve ÖZGÖKER, U. (2008). Avrupa Birliği'nin Siyasal ve Ekonomik Temelleri. Arion Yayınevi, Ankara.

DUMAN, M. (2002). "Hegemonya ve Güçler Dengesi Bağlamında Uluslararası Siyaset ve İktisat İlişkileri". Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4(2): 1-16.

FRANK, A.G. (2010). Yeniden Doğu Asya Çağında Küresel Ekonomi, Kâmil Kurtul (Çev.), İmge Kitabevi, Ankara.

GAMBLE, A. (1995). "The New Political Economy". *Political Studies*, 43(3): 516-530.

KARACASULU, N. (2009). "Hegemonik Düzen Tartışmaları ve Eleştirel Görüşler". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(4): 53-71.

KARLUK, R. (2005). *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Beta Yayınları, İstanbul.

MURPHY, C. N. ve NELSON, D. R. (2001). "International Political Economy: A Tale of Two Heterodoxies". *British Journal of Politics and International Relations*, 3(3): 393-412.

ROBINSON, W. I. (2005). "Gramsci and Globalisation: From Nation-State to Transnational Hegemony". *Critical Review of International Social and Political Philosophy*, 8(4): 1-16.

YELDAN, E. (2000). *Küreselleşme Sürecinde Türkiye Ekonomisi*. İletişim Yayınları, İstanbul.

TONUS, Ö. ve KSRLUK, R. (2002). *Avrupa Birliği Kapısında Türkiye*, Turhan Kitabevi, Ankara.

2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZ: TÜRKİYE'DE İŞSİZLİĞE YANSIMASI

Fulya Boztaş

Sakarya Üniversitesi, İ.İ.B.F, İKY Bölümü
fboztas@sgk.gov.tr

ÖZET

Küresel ekonomik kriz 2007 yılında Amerika Birleşik Devletleri'nde konut sektöründe başlamış, 2008 yılında ise patlak veren kriz Avrupa'ya ve gelişmekte olan ülkelere yayılmıştır.. Ülkemizde ise etkilerini 2008 yılının ikinci yarısından itibaren göstermeye başlamış olan bu kriz, her ne kadar finans kesiminde ortaya çıkmış olsa da, reel sektöre de yayılarak etkisi altına almıştır. Bu çalışmada; yaşanan bu krizin, işsizlik üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Çalışma bulguları ile İşsizliğin % 10-11 civarında iken kriz sonrasında bu rakamların %14'e kadar çıktığı saptanmıştır. İşyerlerinin kapanması ve çalışanların işten çıkartılmasının yanı sıra kriz sebebiyle yeni işyerlerinin kurulamaması işsizliğin daha da artmasına sebep olmuştur. Ayrıca, işsizliğin en fazla gençlerde görüldüğü tespit edilmiştir. Kadınların işsizlik oranlarına baktığımızda erkeklerinkine göre daha az arttığı görülmüş, ayrıca kadınların işgücüne katılım oranının erkeklere göre daha fazla artmasının sebebi "ek çalışan etkisi" olarak tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: *Küresel Ekonomik Kriz, Türkiye İşgücü Piyasası, İşsizlik*

2008 GLOBAL ECONOMIC CRISIS: ITS REFLECTIONS TO UNEMPLOYMENT IN TURKEY

ABSTRACT

The global financial crisis of 2007 started with the United States housing market sector and as a result at 2008 it effected the Europa and other developing countries . After the second half of 2008, it started to show its effects on Turkey, either the financial fields or the real sector.In this study, effects of this crisis on the unemployment are investigated. Results showed that after the global financial crisis the unemployment rates increased from %10-11 to %14.Beside to stores closing and layoffs, establishing new companies were not possible because of the financial crisis and it caused increase in the unemployment.Addition to that, youth unemploeyement was determined. When the unemployment rate of women is analyzed ,it showed a less increase than men.Moreover, it is observed that labour force participation rate of women increases than the rate of men becuse of the additional employee effect.

Key Words: *Global Economic Crisis, Turkish Labor Market, Unemployment,*

1. GİRİŞ

Cumhuriyet tarihimizin, pek çok ekonomik krize sahne olduğu bilinmektedir. Bunların bazılarını dış kaynaklı gelişmelere bağlamak mümkündür. Örneğin 1929 Büyük Dünya Krizi ve II. Dünya Savaşı, Kore Savaşı, Körfez Savaşı gibi. Olaylar ülkemiz ekonomisini önemli derecede olumsuz etkilemiştir. Krizlerin büyük bir kısmı ise, kendi ekonomik politikalarımızdaki yetersizlikten ve önlem almada ortaya çıkan gecikmelerden kaynaklanmaktadır (Karabıçak, 2010:255). 2008 Krizi ise 1929 ekonomik krizi hariç diğer krizlerden farklı olarak bölgesel kriz değil bir küresel krizdir. 1929 Krizi, dünya çapında ilk kriz olmakla birlikte, 2008 ekonomik krizinin de ikinci bir dünya krizi olduğu söylenebilir (Yavuz, 2012:20).

ABD'deki Mortgage piyasası yaklaşık 10 trilyon dolarlık büyüklüğe ulaşarak dünyanın en büyük piyasası haline gelmişti. (Eğilmez, 2009:66). Amerika'da kamu destekli kamu kuruluşları olan Fannie Mae(1) ve ve Freddie Mac(2) fonları ise 5 trilyon dolar ile ülkedeki konut kredilerinin yaklaşık yarısına sahiptiler. Fakat hisse senetleri sert bir şekilde değer kaybetmeye başladı.

Aslında krizin başlangıç sebebi ABD'deki bankaların kontrolsüz kredi vermesidir diyebiliriz. Zamanla krediler yüksek gelirli müşterilerden daha düşük gelirli müşterilere de verilmeye başlandı. (Gürsoy, 2009:191). FED'in faizleri arttırmasına ek olarak bir de buna konut fiyatlarındaki düşüşlerde eklenince bu kişiler aldıkları kredileri geri ödeyememeye başlamışlardır (Eğilmez, 2009: 67).

Daha sonra ise ABD bankaları, ödeme gücü olmayan kişilere verdikleri konut kredilerini "paketleyip" tahvil haline getirip birbirlerine ve Avrupa bankalarına satmaya başlayınca bu kriz diğer gelişmiş ve sonrada gelişmekte olan ülkelere de yayıldı (Gürsoy, 2009: 19).

İşte bu anlatılanlardan da görüldüğü gibi 2008 Krizi'nin hem etkilediği ülkeler açısından hem de etki alanları bakımından oldukça geniştir. Finansal kriz olarak başlayarak reel sektörü de etkisini altına alan bu kriz işgücü piyasasını da olumsuz yönde etkilemiştir. Bunlar içinde krizin en ciddi etkisi de işsizlik alanında olmuştur.

Bu çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) verileri ışığında, krizin işsizlik üzerindeki etkileri ortaya konulmaya çalışılacaktır. Veriler tablolar halinde sunulurken dönem olarak, kriz öncesini temsilen 2004-2007, kriz sonrasını temsilen ise 2008-2011 arası yıllar ele alınarak inceleme yapılmıştır.

2. 2008 KÜRESEL EKONOMİK KRİZİN İŞSİZLİK ÜZERİNE ETKİLERİ

İşsizlik göstergeleri bir ülkenin ekonomisinin gidişatı hakkında önemli bir araçtır. Ekonominin iyi olduğu dönemlerde, bunun olumlu etkisi istihdama yansımakta ve işgücü piyasasında da olumlu

gelişmeler yaşanmaktadır. Daha önce yaşanan krizlerde de işsizliğin yükseldiği, kapasite kullanım oranlarının düştüğü görülmüştü. Bugün yaşanan ekonomik krizin etkilerini tüm dünyada, özellikle işsizliğin yükselmesi ile daha net olarak görmek mümkündür. Sebep olarak işsizliğin artmasının gerisinde krizin diğer pek çok alanı olumsuz etkilemesi yatmaktadır. Kriz işsizliği arttırdığı gibi, aynı zamanda işsizlerin yeniden iş bulma süresini de arttırmaktadır (Yaprak, 2009:44).

Türkiye ekonomisinin istihdam yaratma kapasitesi önceleri de yüksek değildi ve son yıllarda sağlanan yüksek büyüme oranlarının istihdam artışına dönüşmemesi de bunun bir göstergesi olmuştur. İstihdamı artırıp, işsizliği azaltmanın temel yolu yatırımları artırarak yeni iş alanlarının oluşturulmasıdır. Fakat bunun her seferinde bu şekilde işlemediği son yıllarda kronikleşen yüksek işsizlik oranları ile görülmüştür (Bağdadioğlu, 2009:109).

2.1. İşsizliğin Cinsiyete Göre Dağılımı

Genel işsizlik oranları 2004-2011 yılları arasında yıllık ortalama olarak %9,8 ile 14,0 arasında değiştiği görülmektedir. Tablo 1'deki verilere baktığımızda, işsizlik oranları; 2004 yılında 10,8, 2005 yılında 10,6, 2006 yılında 10,2, 2007 yılında 10,3, 2008 yılında 11,0 ve krizin etkisiyle 2009 yılında işsizlik oranında %3 puan artışla 14,0 olarak gerçekleşmiştir. 2010 yılına geldiğimizde ise işsizlik azalma göstererek 11,9'a gerilemiştir ve 2011 yılına geldiğimizde bu oran 9,8 olmuştur. Fakat bir önceki yıla göre işsizlik oranı düşse de ülkemiz açısından hala büyük bir sorun teşkil etmektedir.

Tablo 1. Cinsiyete Göre İşsizlik Rakamları ve Oranları

Yıllar	İşsiz Sayısı			İşsizlik Oranı		
	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın
Kriz Öncesi						
2004	2.385	1.762	622	10,8	10,8	11,0
2005	2.388	1.746	642	10,6	10,5	11,2
2006	2.328	1.671	658	10,2	9,9	11,1
2007	2.376	1.716	660	10,3	10,0	11,0

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK)

Tablo 1. (Devam) Cinsiyete Göre İşsizlik Rakamları ve Oranları

Kriz Sonrası						
2008	2.611	1.877	734	11,0	10,7	11,6
2009	3.471	2.491	979	14,0	13,9	14,3
2010	3.046	2.088	959	11,9	11,4	13,0
2011	2.615	1.730	885	9,8	9,2	11,3

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK)

Erkeklerin işsizlik oranları, kadınlara göre her yıl daha düşük düzeyde kalmıştır. Fakat kriz döneminde işsizlik oranı erkeklerde 3,0 puan artarken, bayanlar da bu oran 2,7'dir. Bunun yanında kadınların işgücüne katılım oranları da erkeklere göre daha çok artmıştır. Bunun sebebi Türkiye'de işgücü piyasasında gözlemlenen olgulardan biri olan "ek çalışan etkisidir".

İşsizliğin arttığı dönemlerde, hanede çalışanların işsiz kalmalarıyla, işlerini kaybetme risklerinin artmasıyla ya da hane gelirlerinde düşüşler yaşamalarıyla beraber normalde işgücüne katılmayan kadınlar işgücüne katılmışlardır. Türkiye'deki işgücü piyasasında yapısal olarak düşük olan kadın işgücü katılım oranları ve dar kapsamlı işsizlik sigortaları kuvvetli bir ek çalışan etkisi oluşmasına zemin hazırlamaktadır. Ayrıca veriler, kadınların kriz döneminde kendi işlerini oluşturduklarını da ortaya koymaktadır (Gürsel vd.,2011:66-71).

Tablo 2. Kurulan-Kapanan Şirket Kooperatif ve Ticaret Ünvanlı İşyerleri

Şirket, kooperatif ve ticaret ünvanları	Temmuz			Ocak-Temmuz		
	2008	2009	Değişim (%)	2008	2009	Değişim (%)
Şirketler ve kooperatifler						
Kurulan	4 263	4180	-1,9	33 142	26 164	-21,1
Kapanan	799	799	0,0	5 941	6 087	2,5
Ticaret Ünvanlı İşyerleri						
Kurulan	4 081	4050	-0,8	31 052	26 788	-13,7
Kapanan (*)	3 050	3602	18,1	27 264	23 554	-13,6

Kaynak TÜİK, Haber Bülteni

Tablo 2'de şirket, kooperatif ve ticaret ünvanlı işyerlerinin bir önceki yıl aynı döneme göre değişimi gösterilmiştir. İşsizliğin bu kadar artmasındaki nedenlerden biri de küresel kriz nedeni ile kurulan şirket sayısındaki önemli oranda bir azalma olması, bunun yanında bir de kapanan işyeri sayısındaki artıştır.

Krizin etkilerinin hissedilmeye başlandığı 2008 ve 2009 yılının temmuz ayında kurulan ve kapanan şirket sayıları verileri Tablo 2’de gösterilmiştir.

Yukarıdaki tabloya göre 2009 yılı temmuz ayında; 2008’in aynı ayına göre kurulan şirket ve kooperatif sayısı % 1,9 azalarak 4263’den 4180’e düştüğü anlaşılmaktadır. Yine 2009 Mayıs ayında; 2008’in aynı ayına göre kurulan ticaret ünvanlı işyeri sayısı % 0,8azalarak 4081’den 4050’ye düşmüştür. Kapanan ticaret ünvanlı işyerleri sayısı ise geçen yılın aynı ayına göre %18,1 artarak 3050’den 3602’ye yükselmiştir.(TÜİK, 2011).Kapanan işyeri sayısındaki artış işçilerin işini kaybetmesi anlamına geldiğinden bunun yanında yeni işyeri açılmaması da işsizliğin artması anlamına geldiği için sonuç olarak her iki durumda da işsizlik artmıştır.

Fakat bu işsizlik rakamları Türkiye’de net bir biçimde ölçülememektedir (Töre,2001:1148). Bu rakamlar klasik tanımlamaya göre hesaplanan rakamlardan oluşmaktadır. Yani bu hesapların içinde, mevsimlik işçiler, iş aramaktan umudunu kesen işsizler ile iş aramayıp çalışmaya hazır olanlar bulunmamaktadır. İşsizlik hesaplamasına onlarda katıldığında ise gerçek rakamlar ortaya çıkmaktadır. Böylece gerçek işsizlik oranının yüzde 20,2, işsiz sayısının da 5 milyon 619 bin kişi olduğu görülecektir (Oğuz, 2011: 48).

2.2. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları

Eğitim seviyelerine bakıldığında yükseköğretim dışındaki gruplarda eğitim seviyesi arttıkça işsizlik oranları da artmıştır. Genel itibariyle bakıldığında en yüksek oranlar ise lise eğitimi grubunda görülmektedir. Kriz sonrası duruma bakıldığında da 2009 yılında 3,9 puan artışla en yüksek oran lise ve mesleki veya teknik lise grubunda görülmüştür. Lise altı eğitimlilerde ise işsizlik oranı 3,2 puan artışı ile 13,9 a yükselirken, yükseköğretimde ise 1,8 artarak bu oran 12,1’e yükselmiştir. Okuryazar olmayanlarda ise 1,7 puan artışı ile işsizlik oranı 2009 yılında 8,0 olmuştur. 2009 yılından sonra ise bu oranlar düşme eğilimine girmiştir.

Tablo 3. Eğitim Durumuna Göre İşsizlik Oranları

Yıllar	Okuryazar Olmayanlar	Lise Altı Eğitimliler	Lise	Mesleki veya Teknik Lise	Yükseköğretim
Kriz Öncesi					
2004	4,3	9,7	14,7	16,0	12,2
2005	4,9	10,1	13,9	13,6	10,0
2006	4,8	9,8	14,0	11,8	9,6
2007	5,2	9,8	13,9	12,0	9,7
Kriz Sonrası					
2008	6,3	10,7	14,1	11,7	10,3
2009	8,0	13,9	18,0	15,6	12,1
2010	6,0	11,6	15,9	13,2	11,0
2011	4,6	9,3	12,6	11,0	10,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK)

Türkiye’de doktoralı işsizlerin sayısı da her geçen gün artmaktadır. İŞKUR’a 2008 yılının ekim ve 2009 Şubat ayı arasındaki 5 aylık süreçte başvuru yapan 324 doktora mezunu hiçbir işe yerleştirilememiştir. 59 bin 455 lisans ve 4276 yüksek lisans mezununun yüzde 3’ü iş bulabilmiştir. Yani lisans mezunlarının 1875’i, lisansüstü mezunlarının ise sadece 56’sı işe yerleştirilebildi. Daha önceki yıllarda İŞKUR’ a niteliksiz, belli bir konuda uzmanlığı olmayan, eğitim düzeyi ilköğretim, ortaokul gibi düşük iş gücü başvuru yaparken, son birkaç yılda eğitim seviyesi yüksek kesimden kuruma gelen başvurular önemli ölçüde artmıştır (Tes-İş, 2009: 34).

2.3. İşsizliğin Yaş Grubuna Göre Dağılımı

İşsizlik her ülkede farklı yaş gruplarını farklı düzeyde etkilemektedir. Türkiye açısından durum değerlendirildiğinde 15–24 yaş arasında işsizliğin en yoğun olduğu görülmektedir. Bu durumda ülkemizde “genç işsizlik” sorununun olduğu yargısına varılır. Bu, ülke açısından ciddi bir sorundur.

Genç işsizliğin daha yüksek seviyelerde olmasının yaş grubunun kendisine özgü ve işgücü piyasasının yapısına bağlı çeşitli nedenleri mevcuttur. Bu nedenlerden ilki 15-24 yaş grubunun işgücü piyasasına ilk kez giriş yaşı olmasıdır. Bu yaş grubu, işgücü piyasasında daha önce bir iş tecrübesine sahip olmamaları nedeniyle işveren tarafından tercih edilmemektedir. İşveren işe aldığı işgücünü yetiştirmek durumunda kalacağından gençlerin işe alınmasının bir ek maliyeti olmaktadır (DPT, 2007). Ayrıca gençler, işgücü

piyasaını yeterince tanımadıklarından iş arama stratejileri ile kendi beceri ve yeteneklerine uygun işleri bilememekte, dolayısıyla da ilk işlerini bulmaları zaman almaktadır. Diğer bir nedeni ise, işgücü piyasasında kariyer meslek ve yüksek maaş beklentisi içinde olduklarından beklentilerini karşılayacak işlerini bulmaları uzun zaman almaktadır (Lordoğlu, 2006: 80).

Tablo 4'e baktığımızda da işsizlik oranlarını en yüksek 20-24 yaş grubunda daha sonra ise 15-19 yaş grubunda olduğu görülmektedir. Kriz döneminde de 2008 yılına göre 2009 yılında işsizlik oranı 5,3 puanla 20-24 yaş grubunda gerçekleşmiştir. Onu takip eden grup ise 4,1 puan artışı ile 25-34 yaş grubunda görülmüştür. 15-19 yaş grubunda 4 puan, 35-54 yaş grubunda 2,5 puan, 55 yaş üstü grupta ise 0,9 puan artış görülmüştür.

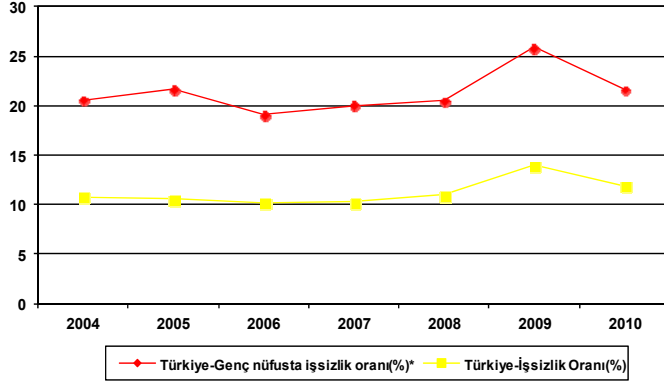
Tablo 4. Yaş Gruplarına Göre İşsizlik Oranları

Kriz Öncesi					
Yıllar	15-19	20-24	25-34	35-54	55+
2004	17,7	22,2	11,6	6,8	2,6
2005	18,2	20,9	11,2	7,1	2,7
2006	17,4	20,1	10,7	6,9	2,9
2007	19,7	20,1	10,5	6,8	3
Kriz Sonrası					
2008	19,6	21	11,4	7,5	3,5
2009	23,6	26,3	15,5	10	4,4
2010	18,8	23,5	12,6	8,7	4,2
2011	15,8	19,8	10,5	7	3,4

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK)

15-24 yaş arası işsizlik oranları yani genç nüfusta işsizlik ile Türkiye de işsizlik oranları karşılaştırması yaptığımızda da aşağıdaki şekil ortaya çıkmaktadır.

Grafik 1. Türkiye İşsizlik Oranı ile Gençlerdeki İşsizlik Oranlarının Karşılaştırılması

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu(TÜİK). *15-24 yaş grubundaki nüfus

15-24 yaş arasındaki 12.4 milyon genç nüfusa sahip Türkiye, bu gençlerin 4.2 milyonunu iş gücüne katarken, 6.2 milyonunu gelecek için okutuyor. 1.2 milyon genç ise okumamakta ve çalışmamaktadır.

Kriz yüksek olan işsizlik oranlarının daha da yükselmesine sebep olmuştur. Türkiye’de işsizler bir yılda 2.5 milyondan 3.8 milyona, ulaşırken genç işsizlerin sayısı ise 828 binden 1.2 milyon kişiye yükselmiştir. Türkiye’de 2008 sonu itibarıyla nüfusun yüzde 17.4’ ünü 15-24 yaş arasındaki gençler oluşturuyor. TÜİK’ in 2008 sonu itibarıyla 71 milyon 517 bin 100 kişi olarak ilan ettiği Türkiye’de söz konusu yaş gurubunda 12 milyon 441 bin 612 genç bulunuyordu. İşsizlik oranı yüzde 9.8’den yüzde 10.3’e yükselirken, gençlerde zaten yüksek olan işsizlik oranı yüzde 19.1’den yüzde 20.1’e tırmandı. 2008 Ağustos’unda 862 bin olan genç işsiz sayısı ise Eylül 2008’de 885 bine çıktı (İSMMMO,2009).

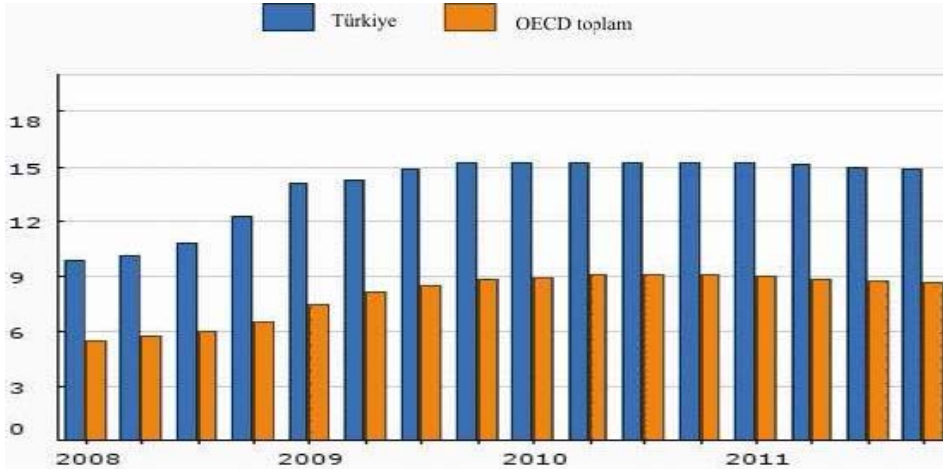
2.4. Türkiye ve OECD’de İşsizlik Oranları

2008 ekonomik kriz ile birlikte işsizlik oranları OECD ve Türkiye içinde artmıştır. Fakat görüldüğü üzere Türkiye’de işsizlik oranları OECD ortalamasının yaklaşık 6 puan üzerindedir.

Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) 2010 yılı Temmuz ayına ilişkin uyumlaştırılmış işsizlik oranlarını açıklamıştır. Buna göre, 2010 yılı Temmuz ayında OECD genelinde işsizlik oranı 2010 yılının Haziran ayı ile aynı kalarak yüzde 8,5 düzeyinde gerçekleşti. Mayıs ayında ise bu oran yüzde 8,6 olarak gerçekleşmişti. Son dönem verileri OECD bölgesindeki birçok ülkede işsizlik oranlarının stabil bir hal aldığı gösteriyor. Bununla birlikte verilerini erken açıklayan Kanada’da

Ağustos ayı işsizlik oranı 0,1 puanlık artışla 8,1'e ve Amerika Birleşik Devletlerinde yüzde 9,6'ya yükselmiş durumda.

Grafik 2. Türkiye ve OECD İşsizlik Oranları Karşılaştırması

Kaynak: OECD

2010 yılı Haziran ayında gerçekleşen yüzde 10,5'lik işsizlik oranı ile Türkiye, İspanya, İrlanda, Portekiz ve Macaristan'ın ardından işsizlik sıralamasında 5. ülke oldu. OECD tarafından yapılan hesaplamalara göre birlik genelindeki ülkelerde 2010 yılı Temmuz ayı itibariyle 45,5 milyon kişi işsiz konumda. 2008 yılının aynı ayına ilişkin işsiz kişi sayısı ile karşılaştırıldığında 2 yıl süren kriz döneminin 13,4 milyon kişiyi daha işsiz durumuna düşürdüğü görülüyor (MESS,2011).

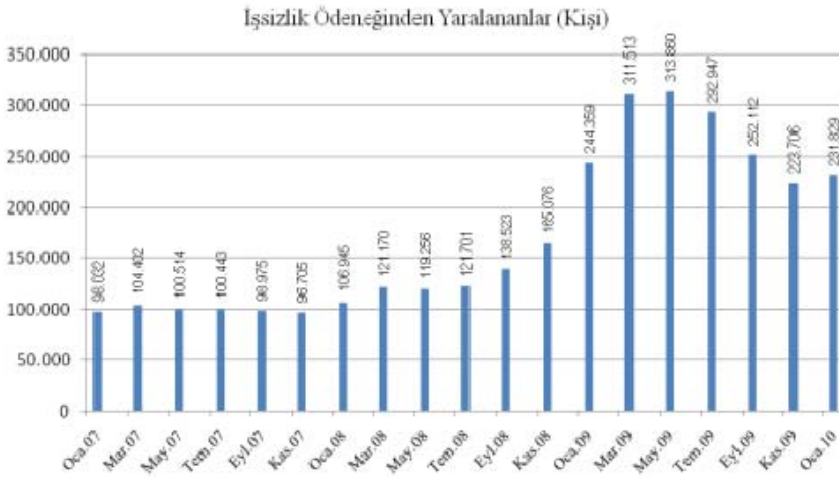
2.5. 2008 Ekonomik Krizi Döneminde İşsizlik Ödeneği ve Kısa Çalışma Ödemeleri Uygulamaları

Fon desteğinden yararlanmaya hak kazanabilmek için 4 koşulun sağlanması gerekmektedir:

- Kontratın sona erdiği tarihten önceki 3 yıl içerisinde sigorta primlerinin toplamda en az 600 gün ödenmiş olması;
- Kontratın sona ermesinde önce, sigorta primlerinin en az 120 gün için aralıksız ödenmiş olması;

- Kontratın *İşsizlik Sigortası Kanunu*'nda belirtilen sebeplerden biri nedeniyle sona erdirilmiş olması ve
- Sigortalının İŞKUR' a kontratının bitişini takip eden 30 gün içerisinde başvurmuş olması gerekmektedir.(Ercan,2010: 29)

Grafik 3.İşsizlik Ödeneğinden Yararlanan Kişi Rakamları

Kaynak: İşkur, 2010.

Grafik 3'ten de anlaşılacağı üzere 2007 yılının başından 2008 yılının mart ayına kadar işsizlik ödeneğinden yararlanan kişi sayısı genel olarak birbirine yaklaşık rakamlardadır. Fakat krizin etkisini göstermeye başladığı mart ayında bu sayı 121 bin 701 kişiye yükselmiştir. Bu ay itibariyle her geçen ay bu sayı yükselmektedir ve 2009 yılının mayıs ayında bu rakam 313 bin 860 kişiye yükselmiştir.

Ocak 2010 ayında işsizlik ödeneğinden yararlanmak üzere 55.111 kişi İŞKUR' a başvurmuş olup Ocak 2010 ayında 231.829 kişiye 79.913.247,08.-TL ödeme yapılmıştır. Sonuç olarak 2007 yılına göre 2009 yılında işsizlik ödeneğinden yararlanan kişi sayısı %270 artmıştır (İŞKUR, 2012).

Her ne kadar fon, küresel kriz döneminde kağıt üzerinde operasyonel olsa da fondan yararlanan kişi sayısı oldukça düşüktür. İşini kaybetmiş olan çalışanlar içerisindeki payına bakıldığında, krizin etkilerinin en şiddetli olduğu dönemde ortalamada sadece %6'sının fondan yararlanmak üzere

başvuruda bulunduğu görülmektedir (Ercan,2010: 29).Yukarıda saymış olduğum sebepler nedeniyle, yararlanma koşullarının ağırlığından az kişi yararlanma imkanı bulunmaktadır.

Kısa Çalışma Ödeneği ise 4447 sayılı İşsizlik Sigortası Kanununun ek-2. maddesinde yer almıştır. Genel ekonomik kriz veya zorlayıcı nedenlerle işyerinde geçici işyerinde geçici olarak en az dört hafta işin durması veya kısa çalışma hallerinde 4447 sayılı kanuna göre sigortalı sayılan kişilere çalıştırılmadıkları süre için en fazla üç ay süre ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı tarafından yapılan tespitten sonra verilmektedir. Bu miktarı İşsizlik Sigortası Fonu sağlar.

5838 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle, 2008 ve 2009 yıllarına münhasır olmak üzere, kısa çalışma süresi 6 aya kadar uygulanabilecektir. Ödenek miktarı % 50 oranda artırılarak ödenecek ve yapılan bu ödemeler işsizlik ödeneğinden mahsup edilmeyecektir. Söz konusu bu uygulama 31.12.2010 tarihinde sona ermiştir (Mahiroğulları, 2010:139-140).

Uygulamanın başladığı 2005 yılından 2008 yılına gelinceye kadar kuş gribi, yangın, sel gibi “zorlayıcı nedenler” kapsamında gerçekleştirilen ödemeler 2008 yılından bu yana “ekonomik kriz” kapsamında sürmektedir. Ödemelerin başladığı tarihten bugüne kadar yaklaşık 220 bin kişi kısa çalışma ödeneğinden faydalandı, yapılan toplam ödeme miktarı ise 200 milyon TL’yi aştı (İŞKUR,2012: 37).

Sonuç olarak; kısa çalışma ve kısa çalışma ödeneği uygulaması, hem işçi ve işveren hem de ülke ekonomisi açısından yararları olan bir uygulama olmuştur (Mahiroğulları, 2010:144).

3. SONUÇ

Küresel ekonomik kriz gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeleri etkileyen bir dünya krizi olarak birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Reel sektöre de yansısıyla beraber tüm kesimleri etkilemiştir. Bunun en büyük sonuçlarından bir tanesi de, işgücü piyasasını etkilemesiyle beraber, işsizliği arttırmasıdır. İşsizliğin zaten yüksek olduğu ülkemizde bu kriz ile beraber bu rakamlar çok daha yukarı çıkmıştır. Birde çalışmamda kullandığım TÜİK’ in verilerine son üç aydır iş arayanların dahil edilip, umudunu kaybedip iş aramaktan vazgeçen ve mevsimlik işçilerin dahil edilmediği düşünülürse işsizliğin boyutlarını anlamak daha kolay olacaktır.

Kriz öncesi ve kriz sonrası veriler ışığında çalışmamdan elde edilen sonuçlar neticesinde küresel krizin işsizlik üzerindeki etkisi gözlenebilmektedir. 2008 krizi ile birlikte bu işsizlik rakamları artınca işsizlik daha büyük bir sorun haline gelmiştir.

Erkekler ile kadınların işsizlik oranları karşılaştırıldığında gerek kriz öncesi gerekse kriz sonrası dönemlerde kadınlardaki işsizlik oranları erkeklere göre her zaman daha yüksek olmuştur. Fakat kriz döneminde erkeklerin işsizlik oranları incelendiğinde kadınların oranlarına göre daha çok arttığı gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, işgücüne katılım oranlarında artış gösteren bayanların, aile reisinin işini kaybetmesinin üzerine işgücü piyasasına katıldığı görülmüştür.

Üniversite mezunlarının hatta doktora yapmış öğrencilerin bile işsiz kaldığı saptanmıştır. Bir başka konu olarak, kriz sonrası veriler ışığında Türkiye’ de işsizlik oranının Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) oranına göre 6 puan üstünde olduğu görülmüştür.

Bu sonuçlar neticesinde, bu krizden çıkış yollarının hangilerinin ne kadar işe yaradığı kontrol edilmeli ve ileride daha ağır krizler ile karşılaşmamak adına, yapılan aktif ve pasif istihdam politikaları, çıkarılan paketler, yasal düzenlemeler, gerekse idari tedbirler ve uygulamalar ile işsizliği azaltma ve hatta önleme çalışmalarına dikkat edilmesi gerekmektedir.

SON NOTLAR

(1)-1968 yılında kurulmuştur. Yarı kamu kuruluşu olan Federal Ulusal İpotek Birliği (Federal National Mortgage Association) için kullanılan kısaltmadır. Bu kurum özel kişilerce özel bir şirket gibi yönetilmekte ve hisse senetleri New York Menkul Kıymetler Borsasında işlem görmektedir. Fannie Mea belirli kural ve prensipler çerçevesinde sözleşmeye dayalı Mortgage konut kredisi satın almaktadır. Her ne kadar Fannie Mea onaylı sertifikalar faiz ve anaparanın zamanında ödenmesine ilişkin olarak teminat altına alınmış olsa da, söz konusu teminat ayrıca ABD Hükümeti tarafından da desteklenmektedir.

(2)-ABD’ de faaliyet gösteren İpotekli Konut Kredisi Kuruluşu (Federal Home Loan Mortgage Corporation) için kullanılan kısaltmadır. Freddie Mac 1970’ de ABD Kongresi tarafından verilen yetkiyle kurulmuştur. Bu kurum 1989’ da Fannie Mac gibi özel kuruluş olarak yeniden yapılandırılmıştır.

KAYNAKÇA

BAĞDADIÖĞLU, E. (2009). “Kriz ve İşten Çıkarmalar”, Türk-İş Dergisi, 383:108-111.

DPT, (2007). Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013.

EĞİLMEZ, M. (2009). Küresel Finans Krizi Piyasa Sisteminin Eleştirisi. 5. Basım, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- ERCAN, H., TAYMAZ, E. ve YELDAN, E. (2010). "Kriz Ve Türkiye: Kriz Tedbirlerinin Etki Değerlendirmesi, İLO, <http://www.ilo.org/public/turkish/region/eurpro/ankara/index.htm>
- GÜRSEL, S. ve KOLAŞIN, G. (2011). "Kriz Kadın ve Erkeği Farklı Etkiledi", İşkur, 1: 66-71.
- GÜRSOY, M. (2009). Ekonomik Ve Finansal Krizler Dünü Bugünü. MG Yayınları, İstanbul.
- İSMMM, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası "Gencim, Çalışkanım ama İşsizim" <http://www.istanbulsmmmodasi.org.tr> (11.04.2011).
- KARABIÇAK, M. (2010). "Küresel Krizi Tetikleyen Nedenler ve Küresel Krizin Türkiye Boyutu". Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi.
- MAHİROĞULLARI, A. ve BAŞEL, S. (2010). "2008 Ekonomik Krizi Sürecinde Türkiye'de Kısa Çalışma ve Kısa Çalışma Ödenegi Uygulaması", 12. Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Kongresi.
- MESS, Türkiye Metal Sanayicileri Sendikası, <http://www.mess.org.tr/ti.asp?eid=3798&icid=0>, (18.05.2012).
- OECD, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü <http://www.oecdpublishing.org/Keygraphs/Turkey-frame.html> (10.03.2011).
- OĞUZ, S. (2011), "Ha Gayret ABD'yi Yakalayacağız", Türk Metal Dergisi, 138:48.
- LORDOĞLU, K. (2006) "Türkiye İşgücü Piyasası (Durum Raporu), İSMMM, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, <http://www.istanbulsmmmodasi.org.tr> (01.06.2012).
- TÖRE, N. (2001). "Krizler ve Türk Çalışma Hayatı", Yeni Türkiye, 42: 1148.
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, "İşgücü İstatistikleri" <http://www.tuik.gov.tr/>, (11.03.2011).
- TÜİK, Türkiye İstatistik Kurumu, Ekim 2009 Haber Bülteni, <http://www.tuik.gov.tr/takvim/tkvim.zul#tb2> (17.04.2011).
- YAVUZ, A. (2012). İşgücü, İstihdam ve Kriz Olgusu. İstanbul Ticaret Odası Yayınları, İstanbul.
- YAPRAK, Ş. (2009). "Ekonomik Krizlerin İstihdama Yansıması". Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2: 41-54. http://www.sobiad.org/eJOURNALS/dergi_EBD/arsiv/ebd-2009/04senol_yaprak.pdf Erişim 10.04.2012

Ergün Dilaveroğlu

28 ŞUBAT SÜRECİ VE BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK TÜSİAD'IN SÜRECE BAKIŞI

Ergün DİLAVEROĞLU

Sakarya Üniversitesi, İ.İ.B.F, SBE

ergndilaver@hotmail.com

ÖZET

Türkiye’de politik, ekonomik ve toplumsal hayat üzerinde oldukça önemli sonuçlar ortaya çıkaran 28 Şubat süreci Refahiyol hükümetinin kuruluşu ile başlamış ve Sincan olayı, başbakanlıkta iftar yemeği ve taksime cami projesi gibi bir dizi gerekçeyle beraber demokratik bir biçimde oluşmuş meclisten çıkmış hükümete, 28 Şubat 1997 tarihinde MGK toplantısında alınan kararların uygulanmak üzere empoze edilmesiyle olgunluk aşamasına ulaşılmıştır. MGK’da alınan kararlar çerçevesinde; daha sonra varlığı ortaya çıkmış olan Batı Çalışma Grubu kurulmuş, bir takım insanların eğitim hak ve özgürlükleri engellenerek çalışma özgürlüğünün kullanılması dahi değişik engellerle karşılaşmıştır. Öte yandan, ülkenin ekonomik menfaatleri açısından süreç değerlendirildiğinde sermaye sahiplerinin bir kısmının ötekileştirilmesi şeklinde uygulamalarla karşılaşıldığı görülmüştür.

28 Şubat sürecinin ekonomik açıdan bir değerlendirmeye tabi tutulması, Türkiye’deki önemli aktörleri analize dahil etmeyi gerektirecektir. Bu bağlamda bir sivil toplum kuruluşu olarak görüşleriyle önemli etkileri olan TÜSİAD, söz konusu süreci irdelerken dikkate alınması gereken bir aktör olarak ifade edilebilir. 1971 yılında bir sivil toplum kuruluşu olarak kurulan TÜSİAD’ın, kuruluşundaki ana hedef sektörün düşüncelerini daha rahat bir şekilde yöneticilere duyurmak ve üyelerinin menfaatlerini kollamaktır. Fakat gün geçtikçe büyüyen ve ekonomik gücü arkasına alan bu kuruluş, sadece bu amaçla kendisini sınırlı görmemiş ve ülke siyasetinde söz söyler duruma gelmiştir. Bu çerçevede farklı zamanlarda hazırlanan raporlar ve süreli yayınlar aracılığıyla TÜSİAD, siyasi meselelere yaklaşımlarını ortaya koymuştur. Özellikle 1997 yılında hazırlanan ve demokrasinin daha fazla güçlenmesi için öneriler içeren rapor, tepkilerin ardından bir kısım üyeler tarafından reddedilmiş, TÜSİAD’ın görüşlerini yansıtmadığı öne sürülmüştür.

Önemli bir sivil toplum kuruluşu olan ve siyasa oluşturma süreçlerini etkileyebilme kapasitesine sahip olan TÜSİAD’ın 28 Şubat sürecine yaklaşımının irdelenmesi, halihazırdaki çalışmanın ana amacı olarak ifade edilebilir. Rapor TÜSİAD’ın demokrasi anlayışını yansıtmakla beraber, 28 Şubat sürecine gelindiğinde raporda yansıtılan demokrasi anlayışının aynı kararlılıkla savunulmadığı söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: 28 Şubat, Sivil Toplum, TÜSİAD, Demokrasi, Refahiyol

**FEBRUARY 28 PROCESS AND TÜSİAD'S VIEW OF THE PROCESS AS A NON-
GOVERNMENTAL ORGANIZATION**

ABSTRACT

The process of February 28 coup began with the founding of the Refahiyol government and rised with the frame of event such as fast-breaking dinner (iftar) at Prime Minister's residence, Taksim mosque project. The result was the military memorandum issued by Turkish Military after National Security Council meeting at February 28, 1997. As a result of the decisions, secret organisations that named 'working group of the western' has been created (which has been uncovered soon), women wearing headscarves were not left free to be educated, working freedom of some has been taken away because of different excuses. In addition to these, this process had some economic repercussions. Considering the process in terms of economic interests of the country, there has been several practices adverse to the interests of the country especially through otherizing some of the capital owners.

Founded in year 1971 as a non-governmental organization, TUSIAD has aimed to deliver their thoughts about certain business sectors to the governmental organizations and intended to protect the interests of its members. However, being a continuously growing institution and having backed by an ever growing economic power, TUSIAD has not restricted himself with mentioned purposes. They have periodically let different people prepare diverse reports and periodicals through which the opinions about the political issues have been expressed in the form of suggestions. Particularly a report which was prepared by TUSIAD in year 1997 containing recommendations on how democracy can be even more strengthened was rejected by some of the members arguing that the suggestions did not reflect TUSIAD's views. The report has declared the ideal situation from its point of view in terms of democracy, but It could be said that, in the period of February 28, the concept of democracy which defined in the report has not been defended in the same way of determination.

Key Words: *28 February, Civil Society, TÜSİAD, Democracy, Refahiyol*

1. GİRİŞ

Türk demokrasisi, 28 Şubat 1997'de bir darbe teşebbüsü ile karşı karşıya kalmıştır. Söz konusu bu darbe teşebbüsünün, daha önceki darbelerden farklı olduğu noktasında çeşitli görüşler dile getirilmektedir. Bu farklılık, söz konusu teşebbüsün, Türk siyasal, ekonomik ve toplumsal üzerindeki etkileri ortaya konduğunda daha iyi olarak anlaşılabilirlerdir.

Çaha, toplumsal farklılığı esas almasını sivil toplum anlayışının çok önemli bir özelliği olarak ifade etmektedir. 1980'lerde Özal'ın izlediği politikaların bir sonucu olarak Türkiye'de sivil toplum anlayışı ve sivil toplum kuruluşları açısından olumlu bir atmosferin yaratıldığını ileri sürmek mümkündür. Ancak

sivil toplumun kazandığı bu gelişme süreklilik kazanamamış, sivil toplum alanında bir takım daralmalar söz konusu olmuştur. Bu durumu, Hantington'un "demokrasilerde üçüncü dalga" tezinde de yer alan "her yeni demokratik dalga kendi reaksiyonunu bir şekilde doğuruyor." düşüncesine paralel bir gelişme olarak görmek mümkündür (Çaha, 2008:233-238).

Bu çalışmada, Türk demokrasinin pekişmesi açısından olumsuz etkileri olduğu konusunda bir oyaşmadan söz edilebilecek olan 28 Şubat süreci irdelenerek, önemli bir sivil toplum kuruluşu olan TÜSİAD'ın söz konusu sürece bakışı ortaya konmaya çalışılacaktır. Toplumsal hafızada derin izler bırakmış olan bu süreç ile ilgili sürekli tartışmalar yapılmakta ve bu döneme atıflarda bulunulmaktadır. Örnek olarak; meslek liselerinde ve dolayısıyla İmam Hatip liselerinde okuyanların tecrübe ettikleri mağduriyetlerin ve başörtüsü sorununun 28 Şubat sürecinin bir ürünü olduğu ileri sürülmekte ve söz konusu sürecin toplumu farklı kamplara ayırdığı belirtilmektedir.

28 Şubat süreci ile ilgili tartışmaların yoğunluğu azalmış olmakla beraber varlığını sürdürmektedir. Bu çalışmada 28 Şubat süreci ele alınarak, ekonomik sonuçları irdelenecek ve bir sivil toplum kuruluşu olan TÜSİAD'ın söz konusu sürece yaklaşımı üzerinde durulacaktır.

2. 28 ŞUBAT SÜRECİ

28 Şubat süreci, 28 Şubat 1997 tarihinde gerçekleştirilen Milli Güvenlik Kurulu alınan kararların uygulama sürecine konulmasıyla başlayan dönemi ifade etmekle beraber, söz konusu sürecin öncesine Doğru Yol Partisi (DYP) ve Refah Partisi (RP) arasında 8 Temmuz 1996 yılında kurulan koalisyon hükümetiyle beraber adım adım yaklaşılan bir süreç olarak düşünülebilir. Refahiyol koalisyon hükümetinin kuruluşunu takip eden zaman diliminde hükümetin, özellikle Refah Partisi genel başkanı Necmettin Erbakan'ın bir takım tercihleri, 28 Şubat sürecinin başlamasının nedenleri olarak ortaya konmaktadır.

Hükümetin kuruluşunu takip eden ilk icraatlardan birisi, Erbakan'ın Ortadoğu'da halkı Müslüman olan ülkelerle ticari hacmi geliştirme amaçlı gerçekleştirildiği vurgulanan Ortadoğu gezisi olmuştur. Erbakan'ın yaptığı bu gezi ABD tarafından olumlu karşılanmamış, dönemin ABD Dışişleri sözcüsü Nicholas Burns tarafından da eleştirilmiştir. Burns ayrıca, bu tür temasların ülkeye yarar sağlamayacağından ifade etmiştir. Murat Yetkin'in belirttiğine göre; dönemin MİT müsteşarı tarafından İran'ın PKK'ya verdiği destek noktasında Erbakan'a dosya sunulmuş ve yapılacak bu Ortadoğu gezi planından İran'ın çıkartılması istenmiştir(Yetkin, 26.02.2007, RADİKAL). Ancak Erbakan, gezi planında herhangi bir değişiklik yapmamış, sadece katılımcılar açısından bir değişiklik söz konusu olmuştur. Bu gezi neticesinde medya, geziyi hükümetin muhafazakâr kimliğini ön plana çıkartarak yorumlamış ve bu doğrultuda yayımlar yapmıştır. Ayrıca dönemin bakanlarından Necati

Çelik'e göre, Erbakan'ın bu gezi ile alakalı pişman olduğu noktasında herhangi bir bilgi yoktur (Çelik, 2004:29).

Türkiye'nin 28 Şubat süreciyle tanışmasında rol oynadığı ileri sürülen önemli siyasi gelişmelerinden bir diğeri de Susurluk olayıdır. 3 Kasım 1996 günü akşamı yaşanan bu kaza mafya, polis, siyaset üçgeninde yaşananları gün yüzüne çıkarmış, dönemin Başbakan yardımcısı Çiller'in, "devlet için kurşun atanda yiyende kutsaldır", sözünün ardından olay farklı bir boyut kazanmış ve iktidarı sarsan bir kriz haline dönüşmüştür. Aktoprak'a göre, Susurluk olayı sivil toplumu ilk defa ciddi bir şekilde harekete geçirmiştir (Aktoprak, 14.06.2006, Radikal).

Sürecin diğeri bir önemli olayı ise, 11 Ocak 1997'de Başbakanlık konutunda verilen iftar yemeği olmuştur. Medya tarafından özellikle bu olay üzerinde durulmuştur. Bu olay neticesinde, Genelkurmay Başkanı Karadayı, köşke çıkarak irtica tehdidinin had safhaya ulaştığından bahsetmiş; Demirel ise, Anayasanın kendisine verdiği yetkiye dayanarak MGK'yı işletmeyi ilk kez burada düşünmüştür.

Süreçte yaşanan diğeri olaylar ise, Taksim'e cami projesi ve Kudüs gecesi organizasyonu olmuştur. Yukarıda kısaca değinilen bu olaylar çerçevesinde 28 Şubat süreci oluşmuş ve medya kuruluşları aracılığıyla gündemin en önemli maddeleri halini almıştır. Sonuç olarak iktidar zor durumda bırakılmış ve nihayetinde Refahiyol iktidarı son bulmuştur. Kazan'a göre, bu süreçte DYP'de yaşanan erime gerçekleşme ve Tansu Çiller'in önlenemeyen Başbakanlık düşüncesi olmasaydı, Refah-Yol'un iktidardan düşürülmesi ya da Refah Partisi'nin tek başına iktidara gelmesi önlenemezdi (Kazan, 2002: 27-30).

Babahan'a göre, medyanın bu sürece destek vermesinin nedeni, askere muhalif bir kanatta yer alınmasının mümkün olmamasıdır. Abdi İpekçi'nin, Çetin Emeç'in, Uğur Mumcu'nun, Ahmet Taner Kışlalı'nın suikastlar sonucu öldürüldüğü, Susurluk'ta otomobil bagajlarından suikast silahları çıktığı ve aynı zamanda faili meçhullerin günlük olay haline geldiği bir ortamda medyanın, gücü elinde bulunduranların istek ve arzularına karşı bir duruş sergilemesinin zor olduğunu belirtmekte fayda var. Gazeteciler ve medya şirketlerinin sahipleri kendi menfaatleri kadar, can güvenliklerini de dikkate almaları gerekliydi ve onlarda bunu yapmaktaydılar (Babahan, 2011).

Darbe söylemlerinin yaygınlaştığı, gazete manşetlerinden muhtıra sözcüklerinin düşmediği bu dönemde, Cumhurbaşkanı başkanlığında MGK toplanmıştır. Yüksel'e göre, bu toplantıda Başbakan'a partisine ve hükümet ortaklarına karşı ağır eleştirilerde bulunulmuş, irticai faaliyetlerin olduğundan bahsederek bunların engellenmesi noktasında girişimlerde bulunulması gerektiği dile getirilmiştir. MGK'nın tavsiye niteliğindeki kararları 18 maddelik tedbirler paketi şeklinde yayınlanmıştır. Ayrıca

oluşturulan gizli örgütlenmelerle bu maddelerin uygulanıp uygulanmadığı noktasında denetim birimleri oluşturulmuştur (Yüksel, 2004: 74). Oluşturulan bu örgütlenmelerin irdelenmesi, sürecin anlaşılması açısından önemli bir aşamanın kat edilmesi anlamına gelecektir.

Batı Çalışma Grubu, yukarıda bahsedildiği üzere 28 Şubat 1997'de alınan kararların uygulanmasını denetlemek amacıyla oluşturulmuştur. Bu grubunun fikir babasının o dönemin öne çıkan askeri figürlerinden Çevik Bir'in olduğu ve söz konusu grubun dönemin deniz kuvvetleri komutanı oramiral Güven Erkaya tarafından yönetildiği bilinmektedir (Çelen, 2008).

Kılıç'a göre, Batı çalışma grubu Genelkurmay Başkanlığı tarafından verilen emirler doğrultusunda, TSK'nın yasal yetki ve görevleri çerçevesinde ve Genelkurmay Başkanlığı'nın emirleri ile karargâh çalışması yapmak üzere teşkil edilmiştir. Kılıç'ın ulaştığı belgeler ışığında aktardığı bilgilere göre, BÇG ve faaliyetleri anayasanın 1 ve 2.nci maddeleri ile bu maddelerin değiştirilemeyeceğini ifade eden 4.üncü maddesi ve İç Hizmet Kanunu'nun 35'inci ve İç Hizmet Yönetmeliği'nin 85'inci maddelerine göre dayandırılmaktadır. Belgelerde "Türk Silahlı Kuvvetleri, yasaların kendisine verdiği vazife doğrultusunda giderek artan irticai faaliyetleri değerlendirmiş ve buna istinaden 'Batı Harekat Konsepti'ni oluşturmuştur" denilmektedir. 1992 yılında bölücü terörle mücadele amacıyla oluşturulmuş Güven Çalışma Grubu benzeri bir yapılanma olan BÇG, Bakanlar Kurulu'nun 17 Eylül 1992 tarihli ve 92/3514 sayılı kararnamesiyle onaylanan "M.G.Siyaseti" belgesindeki 'iç ve dış tehdit'e dayanak yapılarak kurulmuştur. Kurulurken de 'İrtica birincil öncelikli tehdit ve bir devlet sorunu' olarak algılanmıştır (Kılıç, Habertürk, 2012)

Refah yol hükümeti temsilcilerine göre böyle bir teşkilatlanmanın varlığından 10-11 Haziran 1997'de yargı mensuplarına verilen brifingle haberdar olunmuştur. Ancak Genelkurmay adına yapılan basın açıklamasında ise durumun EGE'li sanayi ve işadamlarına verilen brifing sonrasında duyurulduğu belirtilmektedir. Genelkurmay'a göre yasal ancak hükümete göre illegal olan bu yapılanma diğer oluşturulan gizli örgütlenmelerden farklı olarak hükümet onayı olmadan oluşturulmuş ve tüm siyasi kişi ve kurumlar hakkında istihbarat toplamak üzere çalışmalarını sürdürmüştür. Yaptığı faaliyetlerin en önemlileri ise akademisyenlerin, hakim ve savcılarının ve siyasilerin fişlenmesi, din ve mezheplerinin ortaya çıkarılması ve ilgili kişiler hakkında istihbarat raporları tutulmasıdır. Batı çalışma grubu tarafından ilk rapor Refah Partisinin kapatılması konusunda hazırlanmıştır. Hazırlanan rapor "gizli" ibaresiyle partinin kapatılması davasını görececek olan Anayasa Mahkemesi'ne ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısına ulaştırılmıştır. Bu belgede Refah Partisi'nin "planlı irticai faaliyet" içinde olduğundan bahsedilmiş ve buna ilişkin var olduğu söylenen bilgi, belge ve fotoğraflar yer almıştır (Armutçu, 1997).

Batı Çalışma Grubu'nun faaliyetleri emniyet teşkilatının istihbarat birimleri tarafından ortaya çıkarıldığında emniyet sisteminin iki ana unsuru olan TSK ve Emniyet teşkilatı karşı karşıya gelmiş, biri diğerini "darbecilikle" suçlarken, diğeri de kendisini darbecilikle suçlayanı "casuslukla" suçlamıştır. Bunların sonucunda da sistem içerisinde hukuksal bir sorun olduğu ortaya çıkmıştır (Balci, 1998: 226-227).

Bir diğer yapılanma ise Emasya'dır. Emniyet Asayiş ve Yardımlaşmanın kısaltılmasından oluşan Emasya, mevcut iç güvenlik birimlerince üstesinden gelinemeyen olayların durdurulması için askeri birliklerden yardım istenmesi durumunda, uygulanacak askeri planlama ve yapıyı ifade eder (Güneş, 2012:4). Emasya, 28 Şubat sürecinden sonra oluşturulmuş olmakla birlikte öncesi ve sonrasıyla bu sürece destek veren bir oluşumun adıdır. 7 Temmuz 1997'de Genelkurmay Başkanlığı ve İçişleri Bakanlığı tarafından imzalanan protokol ile askere il yönetiminin talebi olmadan ve kendisi gerekli gördüğünde toplumsal olaylara müdahale imkânı vermektedir. Bu yetkinin, herhangi bir mekân sınırlandırması içermemek üzere oluşturulduğunu söylemek mümkündür (Özkan, 2010).

Askere iç güvenlik alanında geniş yetkiler veren bu protokol, askerin şehir içinde olsa dahi istihbarat toplama ve toplanan istihbarat sonucunda olaylara müdahale etme yetkisi vermektedir (Özkan, 2010). Bu durum, askerin toplum içerisindeki bir karışıklıkta kendi kendisine karar vermesi ve görevi toplum içerisindeki olayları yatıştırmak, sorunları gidermek olan polisin önüne geçip onun üstünde bir yerde konumlanması anlamını taşımaktadır. Bu protokolle birlikte darbe sürecinde yer almayan ya da yer almak istemeyen subayların Emasya aracılığıyla darbenin içinde yer alması sağlanmaktadır.

Genelkurmay Başkanlığı adına Korgeneral Çetin Doğan, İçişleri Bakanlığı adına ise Teoman Ünüsan tarafından imzalanan ve 27 Maddeden oluşan protokolün önemi; iç güvenlik harekâtlarında komutanın bölgedeki en üst askeri birime geçmesidir. Bu birim, ülkenin büyük bir kısmında Kara Kuvvetleri Komutanlığına bağlı karargâhlardır. Dolayısıyla bu protokole göre, herhangi bir toplumsal olay anında, ülkenin büyük bir kısmının kontrolü askeri birimlerin kontrolüne geçecektir (Akay, 2012: 19-20).

3. 28 ŞUBAT SÜRECİNDE SİVİL TOPLUM VE BİR SİVİL TOPLUM KURULUŞU OLARAK TÜSİAD

Sivil toplum kavramına gönüllü bir katılıma dayanan, kendi ayakları üzerinde durabilen ve devletten uzak örgütlü toplumsal yaşam alanını ifade eden bir kavram olarak bakılabilir. Sivil toplumun güçlü olması "toplumsal ve siyasal yapının demokratikliğinin bir göstergesi kabul edilmektedir (Duman, 2009:363). Bununla birlikte, her sivil toplum unsurunun demokrasiyi pekiştirdiğini ileri sürmek

oldukça zor görünmektedir. Bu açıdan 28 Şubat sürecinin sivil toplum örgütleri bağlamında irdelenmesi önemlidir.

Yukarıda ifade edildiği üzere, sivil toplum örgütleri, siyasetle ilişkileri açısından ele alındığında devletten ayrı, farklı ve aynı zamanda özerk bir konumda olmaları gerekmektedir. Sivil toplum kuruluşlarının söz konusu bu özelliklere sahip olmamaları durumunda, sivil toplum kuruluşlarının toplumsal faaliyetlerini yerine getirme zaafı ortaya çıkacak ve konuları sorgulanır hale gelecektir. Diğer yandan sivil toplum kuruluşlarının politik alanla iç içe geçmesi, siyasallaşması ve ideolojik bir yükün altına girmesi, söz konusu sorgulamayı daha kesif hale getirebilecektir. Bu bağlamda 28 Şubat sürecinde birtakım derneklerin, Türkiye’de sivil siyasetin önünü kapatan ve bir güvenikleştirme alanının ana savunucuları haline gelen yapılar oluşturduğunu ileri sürmek mümkündür.

Türkiye’de 1980 sonrasında canlanan sivil toplumun arzulan ölçüde demokratikleştirici bir ortam sağlayıcı siyasi tutumu ve anlayışı getirmediği görülmektedir. 1990'lara gelindiğinde Türkiye’de sivil toplumun önemli bir mesafe kat ettiği söylenebilir olsa da 28 Şubat süreci Türkiye’de demokrasinin gelişmesi açısından sivil toplum örgütlerinin katkısı oldukça zayıf olduğunu ortaya koymuştur. Turgut Özal ile başlayan çeşitli meselelerin özgürce tartışılması sürecinden, 28 Şubat sürecinde uzaklaşmış, turizmde aile konularına kadar birçok alan güvenlik algılaması etrafında düşünölmeye başlamıştır. Bu dönemde 1930'ların otoriter bir siyasi kültürün ortaya çıktığı görölmektedir. Bu süreçte siyaset dar bir alana sıkışmış kendisine yeteri kadar hareket alanı bulamamıştır. Bu noktada daralan siyaset sürecini açacak olan sivil toplumun kendisidir. Sivil toplumun, birtakım devlet elitlerinin devletin elden gittiği, iç tehditler etrafında bölünmenin gerçekleşeceği ve irticai bir kalkışmanın olacağı yönündeki kaygılarını gidermesi işlevini yerine getirmesi gerekirdi. Ancak 28 Şubat sürecinde sivil toplum kuruluşları bu işlevi yerine getirmekten uzak bir davranış içerisinde girdiler. Medya başta olmak üzere meslek kuruluşları, sendikalar, DİSK, TESK, KESK devlet elitleri tarafından oluşturulan güvenlik tehditlerini paylaşan bir tavır içerisinde girmişlerdir. Hatta sivil toplumun bu süreçte demokratikleşmeyi ikinci plana bırakarak siyaset dışı bir konuma sürüklendiğinden bahsedilebilir (Duran, 2008: 249-256).

Demokrasiyi kendisine ilke edindiğini her fırsatta dile getiren ve demokratikleşme konusunda çalışmalar yaparak, demokratik sistemin pekiştirilmesi hususunda fikirler ortaya koyan ve projeler üreten TÜSAD'ın, demokratik bir biçimde oluşmuş bulunan koalisyon hükümetine bakışı, 28 Şubat sürecinin anlamı ve sivil toplumun bu sürece bakışı konusunda yardımcı olabilecektir.

4. TÜSİAD'IN DEMOKRASİ ANLAYIŞI VE ÖZGÜRLÜKLERE BAKIŞI

TÜSİAD'ın demokrasi ve özgürlük anlayışını, derneğin farklı zamanlarda yayınladığı raporlar çerçevesinde anlaşılması mümkündür. Söz konusu raporlarda yer alan demokrasi ve özgürlüklerle ilgili

görüşlerin, TÜSİAD'ın bütün üyeleri tarafından paylaşılmadığını belirtmekte yarar vardır. Özellikle 28 Şubat sürecinde Bülent Tanör'e hazırlanan, " Demokratik Standartların Yükseltilmesi" raporu çerçevesinde yoğun tartışmalar yaşanmış, dernek bu konuda eleştirilere maruz kalmış, sonucunda da dernek üyelerinin bir kısmı raporun hazırlayanı bağlayacağına yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Raporu eleştirenlerden biri Asım Kocabıyık'tır. Kocabıyık, verdiği bir röportajda, raporun içeriğine katılmadığından söz ederek, TÜSİAD'ın içerisinde kendisi gibi düşünenler olduğunu belirtmiştir. Dernek başkanlığını Halis Komili'den alan ve 28 Şubat döneminde derneğin başkanlığı görevini yürüten Muharrem Kayhan ise, raporun altında kendi imzasının da bulunduğunu ve raporun savunucusu olacağını dile getirmiştir. Diğer taraftan rapor yayımlandıktan kısa bir süre sonra, eski TÜSİAD başkanı Halis Komili, Genelkurmay Başkanı İsmail Hakkı Karadayı'yı ziyaret ederek rapor hakkında kendilerini bilgilendirmiştir. Genelkurmay Başkanı ise, rapor hakkında olumsuz fikirler taşımamakla birlikte, neden şundaki durumun var olması gerektiği noktasında Halis Komili'ye açıklamalarda bulunmuştur (Şener, 1997:7).

TÜSİAD'a göre, demokrasi, iktidarın sınırlanması sorunsalından çok, iktidarın kaynağı (halk ya da millet egemenliği) ile ilgili bir tarihsel üründür ve buna da siyasal demokrasi denir. Ancak bunun, günümüzde içerik olarak demokrasinin kazandığı anlamı tam anlamıyla ifade etmeyeceğini, demokrasinin temellerinden birinin seçim olmakla birlikte, demokrasinin kendisi seçim olayına ya da sandığa indirgenemeyeceğini belirtmektedir. Demokrasi halkın ya da milletin egemenliği ise bazen bu da ezici ve antidemokratik olabilir, çünkü seçim yolu ile iktidar oldukları halde azınlık haklarını yok sayan ve en önemlisi azınlığın çoğunluk olma yollarını tıkayan çoğunlukçu demokrasiler mevcuttur. Bundan dolayıdır ki, demokrasinin siyasal boyutunun, yeni kavram ve sıfatlarla güçlendirilmesi gerekmektedir. Bu da iktidarın sınırlandırılması ile yerine getirilmiş olacaktır. Seçimle gelmiş olsa bile bir iktidarın demokratik niteliğe kavuşabilmesi için özgürlükçü ve çoğulcu toplum yapısına saygılı olması gerekmektedir. Sonuç olarak, demokrasinin yalnız iktidarın kaynağını halktan alan bir rejim değil, aynı zamanda insan hakları ile sınırlandırılmış bir sistem olduğu söylenebilir (TÜSİAD, 1997: 19-20).

Rapora göre, Demokrasinin devlet iktidarının sınırlanması bakımından getirdiği bir başka unsur da hukuk devleti kavramıdır. Burada da önemli olan, devletin ve siyasal iktidarın demokratik olabilmesi için, hukukun üstünlüğünü kabul etmesi gerekmektedir. Görüldüğü gibi, demokrasi ya da demokratikleşme/ demokratikleşmeme, siyasal boyutları olan, insan hakları ve hukuk devleti gibi unsurları da içinde barındıran çok karmaşık ve kapsamlı bir süreci içerisinde barındırmaktadır (TÜSİAD, 1997: 20).

Bir ülkede demokratik bir sistemin koşulları arasında özgürlük anlayışı ve bireylerin özgürce hareket edip edemediklerinin de bulunduğunu belirtmekte yarar vardır. Demokrasinin işleyişini ya da işlemeyişini yakından ilgilendiren bu durumun ortaya çıkarılabilmesi için düşünsel yani fikri düzeydeki özgürlüklere yakından bakılmalıdır. Bu yapılırken dinsel özgürlüklerde varlığının sorgulanması gerekmektedir. Çünkü inanç ve din özgürlükleri “düşünsel” karakterlidir ve kişinin manevi dünyasına ilişkin olan özgürlüklerdir (TÜSİAD, 1997: 21).

Rapora göre dinsel özgürlüklerin başında inanç özgürlüğü gelmektedir ve bunu sırasıyla ibadet ve öğretim özgürlükleri seyreder. İnanç özgürlüğünü, “her türlü dinsel inanca sahip olabilmeyi ya da tam tersine hiçbir dinsel inanca bağlı olmama, hiçbir dini benimsememe” şeklinde tanımlamaktadır. Burada Anayasanın 24. Maddesi ve anayasa mahkemesinin bu konuda vermiş olduğu bir karara atıfta bulunulmaktadır. Anayasanın 24. Maddesinde yer alan: “Herkes, vicdan, dini inanç ve kanaat hürriyetine sahiptir (...). Kimse, ibadetini, dini ayin ve törenlere katılmaya, dini inanç ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; dini inanç ve kanaatlerden dolayı kınanamaz ve suçlanamaz”. Anayasa Mahkemesi ise bir kararında şöyle demektedir: “laik devlette herkes dinini seçmekte ve inancını açığa vurabilmekte, tanınmış olan din ve vicdan özgürlüğünün sınırları içerisinde serbesttir. Hiçbir dine itikadı olmayanlar içinde durum aynıdır” (E.1986/11). Bunlara istinaden raporda ülkemizde inanç özgürlüğü açısından özellikle de çoğunluğun din ve mezhebinden olanlar açısından ciddi hukuk sorunları olmadığından bahsedilmektedir. Diğer inançlar ya da hiçbir dine mensup olmayanlar açısından ise, var olan sorunların yasadan kaynaklanmadığından bahsederek, bir kısım idarecilerin hukuka aykırı eylemlerinden veya toplumsal baskılardan kaynaklı sorunlar olduğu dile getirilmiştir. Pek çok insanın inanç özgürlüğüne sahip olduğunu ve bu özgürlük anlayışına göre bir yaşam sürme hürriyetine tam anlamıyla sahip olduklarını ifade etmek zor görünmektedir. Raporun yayımlanmasının ardından geçen bir ay içerisinde ortaya çıkan 28 Şubat post-modern darbesi de bunu açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bu süreçte, dini görüşü sebebiyle ordudan ihraç edilen subayların varlığı söz konusu olmuştur. Dini görüşü dolayısıyla meslekten uzaklaştırılan insanların olması, şüphesiz ki inanç özgürlüğünün tam anlamıyla yaşanmadığını/yaşanamadığını ifade etmektedir. TÜSİAD’a göre, ibadet özgürlüğü, Anayasanın çizdiği çerçevede içerisinde yani “dini ayin ve törenlerin anayasanın 14. Maddesine aykırı olmamak koşuluyla” serbesttir (md.24/2). Tüm hukuk düzenlerinde bu ve buna benzer kayıtlamalar vardır. Hatta Türkiye’de dinsel inançların çerçevesi esnetilerek, bir anlamda “liberalleşme” gerçekleştirilmiştir. Sonuç olarak, TÜSİAD’a göre bu süreçte yapılmaya çalışılan, bazı ibadethanelerin başka amaçlarla kullanılmasına son vermek olmuştur. Bunlar yapılmış olmakla birlikte, hac ziyaretlerinin kolaylaştırıldığı, ezan dilinin eski haline dönüştürüldüğünü, türbelerin yeniden ziyarete açıldığını, inanç boyutunu aşmamak koşuluyla tarikatlar yeniden anayasal güvence altında sayılmış ve sonuç olarak bunların yeniden toplumsal ve siyasal hayata dönüştürülmesi sağlanmıştır(TÜSİAD, 1997:114-119).

Türkiye’de demokratikleşmenin insan hakları boyutunu ilgilendiren sorunlar, her şeyden önce “insan”a ilişkin olup çözülmesi ise büyük oranda insanın yetiştirilme biçimiyle yakından ilgilidir. Ortaöğretim, bu bakımdan önemlidir. Raporda, din öğretimi konusunda serbestleşmenin yanında laikliği ve inanç özgürlüğünü bozan uygulamalar olduğundan bahsedilerek, devletin din yayıncılığı ve öğreticiliğinin üç önemli kanalı olduğu söylenir. Bunlar Diyanet İşleri Başkanlığı, İmam-Hatip Liseleri ve zorunlu din dersleridir. Din eğitimi denilince de ilk akla gelmesi gereken son ikisidir. İmam-Hatip okullarının yaygınlaşmasının laiklik açısından, laik öğretim birliğinin bozulması noktasından eleştirilmiş, toplumun ve siyasal sistemin demokratikleştirilmesinin, ancak insanın ve insan düşüncesinin özgürleştirilmesiyle olacağını ve bununda gerçekleştirilmesi için doğayı, evreni ve toplumu akıl süzgecinden kavrayabilme ve değiştirebilme yeteneğine sahip insanların varlığıyla olacağı belirtilmiştir. Bireylerin ve aynı zamanda gençlerin bir “sorgulama kültür”üyle yetişmeleri bunun için önemlidir. TÜSİAD’a göre dini dünya görüşüne sahip insanların akıl, tartışma ve sorgulama gibi değerler yerine, itaat ve teslimiyet temeli üzerine kurulu bir yapısı vardır. Sonuç olarak, hukuk, siyaset, iktisat, ahlak ve hatta günlük yaşayışın hemen her alanında kendisini “karar vermeye yetkili” saymayan, bu konudaki davranış kurallarının zaten konulmuş olduğuna inanan insanların sayısının arttıkça, özgürlük ve insan hakları üzerine kurulu bir demokratik rejimin kurulması zordur (TÜSİAD, 1997:114-119).

İnsan hak ve özgürlüğüne ve demokrasiye bağlı kuşakların yetiştirilebilmesi için, ortaöğretimde köklü değişikliklerin yapılması gerekmektedir. Bu çerçevede yapılması gerekenleri ise başlıklar halinde sıralamışlardır:

- a) 5. 5.1972 tarih ve 1587 sayılı Nüfus Kanunu’nun 43. Maddesinin 1. Fıkrasındaki “dininin “ ibaresi metinden çıkartılmalıdır.
- b) İmam-Hatip Liseleri meslek lisesine uygun bir yapıya kavuşturulmalı, imam ve hatip ihtiyacını karşılamaya yetecek sayıda İmam-Hatip lisesi dışında kalanlar, genel ya da teknik liselere dönüştürülmelidir. İmam-Hatip liselerine kız öğrenciler kesinlikle alınmamalıdır.
- c) Sekiz yıllık zorunlu eğitim herkes için ve istisnasız kabul edilmeli, imam-Hatip liselerinin orta kısımları kapatılmalıdır.
- d) Kur’an kurslarının hepsi Milli Eğitim Bakanlığına denetimine bağlanmalı, ilköğretimi bitirmeyenler buralara alınmamalıdır.
- e) Anayasa değişikliği ile din derslerine ilişkin hüküm metinden çıkartılmalı, 1961 anayasasının 19. maddesinin 4.fıkrasındaki düzenlemeye geri dönülmelidir “ din eğitimi ve öğretimi ancak kişilerin kendi isteğine ve küçüklerinde kanuni temsilcilerinin isteğine bağlıdır”.

- f) Din eğitimi veren kuruluşlar ile din görevlisini işe alma konusunda yapılacak sınavlar dışında, hiçbir sınavda din bilgisini yoklayan sorular sorulmamalıdır (TÜSİAD, 1997:109-113).

TÜSİAD raporunda yer alan bu ifadeler ile MGK bildirisinin ardından yayınlanan tedbirler paketi karşılaştırıldığında benzer konuların orada da ele alındığı görülmektedir. Genç nesillerin öncelikle cumhuriyet, Atatürk, vatan ve millet sevgisi, Türk milletini çağdaş uygarlık düzeyine çıkarma ülkü ve amacı doğrultusunda bilinçlendirilmesi ve değişik çevrelerin etkisinden korunması bakımından sunların gerçekleştirilmesi ifade edilmektedir:

- a) 8 yıllık kesintisiz eğitim, tüm yurttan uygulamaya konulmalı.
b) Temel eğitimi almış çocukların, ailelerinin isteğine bağlı olarak, devam edebileceği Kuran kurslarının Milli Eğitim Bakanlığı sorumluluğu ve kontrolünde faaliyet göstermeleri için gerekli idari ve yasal düzenlemeler yapılmalıdır (İnternethaber, 2012, Çiçek, 1997:29-31).

Bu iki metin karşılaştırıldığında 28 Şubat sürecinin en önemli konularından biri haline gelen eğitim konusunda MGK'nın asker kanadı ile TÜSİAD'ın düşüncelerinin örtüştüğünü ileri sürmek mümkün görünmektedir.

TÜSİAD'a göre, Refahyol döneminin ardından kurulan Anadol-D hükümeti Türkiye'yi erken seçime götürmek için kurulmuş olmakla beraber 28 Şubat kararlarının uygulanmasını da hedefleri arasına almıştır. Bunların başında da İmam-Hatip okullarının orta eğitimini fiilen sona erdirecek olan 8 yıllık kesintisiz eğitim projesi gelmektedir (TÜSİAD, 2002:332). Bu çerçevede hükümetin en başarılı icraatlarından biri olarak 8 yıllık kesintisiz eğitimin uygulanması olmuştur (Civaoğlu, 1998:21).

5. TÜSİAD'A GÖRE REFAHYOL VE REFAH PARTİSİ'NİN 28 ŞUBAT SÜRECİNE ETKİSİ

Refah Partisi'nin diğer partiler tarafından " rejim karşıtı" bir parti olarak algılanması, birinci parti olmasına rağmen onu dışarıda bırakacak bir hükümet arayışını gündeme getirmiştir. Bu durum, nihayetinde Erbakan'ın kendisine verilen koalisyon kurma görevinin başarısızlıkla sonuçlanmasına neden olmuş ve yeni görev Yılmaz'a verilmiş ve Anadol hükümeti oluşturulmuştur. Ancak bu hükümetin ömrü uzun olmamıştır. 4 aylık Anadol hükümetinin ardından RP ile DYP'den oluşan Refahyol hükümeti kurulmuştur. Yeni kurulan bu hükümet DYP içerisinde muhalif bir yapı ortaya çıkarmış, sonuç olarak da Refahyol'un düşürülmesinde rol oynayacak zemin oluşturulmaya başlanmıştır (Tüsüad, 2002:328-331). Dönemin TÜSİAD başkanı Muharrem Kayhan'a göre, Refahyol'un başarısızlığı konusunda farklı kesimler arasında mutabakat vardır. Ancak erken seçimden

ziyade parlamento içerisinde yeni bir hükümet çıkmalıdır. Kayhan, yeniden seçime gitmenin ülke açısından kayıp belirterek, Refahyol'dan sona gelecek hükümetin başarılı olması zorunluluğunu dile getirmiştir. Ancak, Refahyol'un başarısızlığı noktasındaki açıklamalarının nedenini ve aynı zamanda da başarısızlıktan kastettiği meselelerin ne olduğunu açıklamamıştır (Güngör, 1997:9).

Kayhan'a göre, Refahyol'un ardından göreve gelen Yılmaz hükümeti de kendisinden istenen performansı gösterememiştir. Türkiye'de iktidarların sadece siyasal değil toplumsal uzlaşmayı da gerçekleştirmeleri gerektiğini ifade ederek, Yılmaz hükümetinin bu desteği arkasına aldığı ancak yeterince kullanmadığını dile getirmiştir. Başarının sadece ekonomik reformlardan oluşmadığından bahseden Kayhan, aynı zamanda da siyasal reformlarında hükümetlerin başarısını göstereceğini belirtir. Kayhan'a göre, bu dönemde gerçekleştirilmeyen iki önemli siyasal reform vardır: Bunlardan birincisi, siyasal partiler kanunu iken, diğeri ise seçim sistemidir. İrtica meselesinin ise, ülkenin önemli problemlerinden biri olmakla beraber en önemli problemi olmadığını ancak Türkiye'de bunu isteyen bir kesimin varlığının inkar edilmesinin söz konusu edilemeyeceğinden bahsettikten sonra, irticanın karşısındaki insanların çok daha güçlü olduğunu söylemiştir (Kuyuş, 1998: 24). Kayhan, aynı zamanda Refah Partisi'nin büyük bir kitle partisi olmasına rağmen, ülkede yaşanan istikrarsızlığın kaynağı olduğunu ve kendisinin "gizli gündemi" olmadığı noktasında toplumu inandıramadığını dile getirmiştir. Ancak Refah Partisi'nin kapatılmasıyla da siyasal hayata istikrar gelmeyeceğini, siyasal istikrar için parlamentonun bu konuyu ele alarak reformlarla ülkenin önünü açılması gerekmektedir (Güngör, 1998:7).

TÜSİAD'a göre, Refah partisinin uygulamalarının Türk siyasal hayatında önemli etkileri olmuştur. Bu uygulamalar, kurumlar ve toplumun farklı kesimleri arasında belirli gerilimler yaratarak rejimin istikrarını sarsmıştır. Bu konuda Refah Partisinin belirleyici bir etkisi olmuştur. "Taksim Meydanı'na cami projesi, üniversitelerde uygulanan başörtüsü sorununu ele alması, tarikat liderlerinin Başbakanlıkta ağırlanması, Ankara'nın Sincan ilçesinde RP'li belediye başkanı tarafından düzenlenen Kudüs gecesinde Filistin'e destek gösterisinin dinsel bir devlet düzenine özlem mesajına dönüştürülmesi, bazı dinsel grupların izinsiz protesto eylemleri" gibi çalışmaların hepsi RP'nin iktidarda bulunmasının verdiği cesarete bağlanarak, laiklik karşıtı gelişen bir tehlike olarak görülmüştür. Bütün bunlar MGK toplantısında tartışılmış olup sonucunda da ülkenin içine düştüğü durum bir bildiri ile hükümete anlatılmıştır. TÜSİAD'a göre, bildiri genel olarak hükümeti hedef almakla birlikte, üstü örtülüde olsa Refah Partisi kanadını ve onların eylemlerini hedef almaktadır. Nihayetinde, Refah partisinin başkanı ve başbakan olan Necmettin Erbakan'ın, 28 Şubat süreci MGK'sın da ortaya çıkan bildirin altına imza atmak suretiyle RP'nin sorumluluğunu kabul etmiş bulunmaktadır (Tüsiad, 2002:332).

6. SONUÇ

“Post-modern darbe” olarak adlandırılan 28 Şubat sürecinin etkilerinin kısmen varlığını hala koruduğunu ifade etmek mümkündür. Bu darbe süreci sonuçları açısından irdelendiğinde topluma, ülke ekonomisine ve siyasal sürece yaptığı müdahaleler bakımından diğer darbelerden ayrılabilir. 28 Şubat süreci; medya, sivil toplum kuruluşları ve askeri bürokrasiden oluşan bir grubun, halkın oylarıyla iktidara gelmiş bir hükümetin fiili olarak silahlı güç kullanılmadan iktidardan uzaklaştırılmasının ifade etmektedir ve bu bakımdan diğer darbelerden farklı olduğu söylenebilir. Bir diğer farklılık ise, büyük sermayedarların sürece müdahil olmalarıdır. Bu açıdan konu ele alındığında sürecin ekonomik yönü önem arz etmektedir. Bu durumda da karşımıza STK’lar arasında en büyük ekonomik güce sahip bir sivil toplum kuruluşu olan TÜSİAD, çıkmaktadır. TÜSİAD, demokrasinin güçlenmesi hususunda çalışmalarda bulunmuş, bu çerçevede raporlar yayınlamak suretiyle kendi fikirlerini beyan etmiştir. Zaten, demokratik sistemlerde sivil toplum kuruluşlarından beklenen de demokrasinin daha da pekişmesi noktasında çalışmalarda bulunmalarıdır. Ancak, 28 Şubat sürecinde durumun bu şekilde cereyan etmediği söylenebilir. Şöyle ki; 28 Şubat sürecinde siyasal sistem birtakım güçlerin müdahalesine maruz kalmıştır. Sistemin kesintiye uğratan, bir kişi ya da grup değil; sivil, asker ve medyanın birlikte oluşturduğu bir güç olmuştur. TÜSİAD’ın önemi, oluşturulan bu güç birliğinde işadamları aracılığıyla sivil kanatta yer almasından ve medya şirketlerinin sahiplerinin, derneğin üyeleri olması dolayısıyla medya kanadından bu sürece verdiği destekten kaynaklanmaktadır. Bu dönemde medya, yayınları vasıtasıyla süreci yönlendirmiştir. Medya, “İrtica PKK’dan Tehlikeli” (25.Şubat.1997, Milliyet), “Koalisyon Sallanıyor”(03.02.1997. Milliyet),“İpler Geriliyor” (04.02.1997.Sabah), şeklinde manşetler atmak suretiyle süreci destekleyici yayınlar yapmıştır.

Bu süreçte TÜSİAD’ın etkin olduğu gösteren örnekler vermek mümkündür. Bunlardan ilki, yukarıda TÜSİAD’ın demokrasi anlayışı ve özgürlükler başlığı altında da üzerinde durulmuş olan 8 yıllık kesintisiz eğitim konusudur. Ocak 1997 yılında yayınlanan raporda yer alan 8 yıllık kesintisiz eğitim uygulamasının getirilmesi ve dolayısıyla da ve İmam-Hatip liselerinin orta kısımlarının kapatılması önerisi, aynen 28 Şubat günü gerçekleştirilen MGK toplantısında alınan 18 maddelik tedbirler paketinde de yer aldığı görülmüştür. Bu itibarla; TÜSİAD’ın fikirleriyle sürece yön verdiğini söylemek mümkündür. TÜSİAD’ın süreci desteklediği hususunda diğer bir örnek ise, dönemin TÜSİAD yöneticilerinin beyanatlarıdır. Kendisi de demokratik sistemin içerisinde işlevini sürdüren bir sivil toplum kuruluşu olan TÜSİAD’ın, demokratik bir biçimde oluşmuş hükümete karşı bakışının incelenmesi, sürecin anlaşılması açısından önemli görünmektedir. Dönemin TÜSİAD Yüksek İdare Konseyi Başkanı Bülent Eczacıbaşı, gerçekleştirilen bir YİK toplantısında, şeriat isteğinde bulunan grupların özellikle bu dönemde siyasi partiler içinde yuvalanabildiklerinden bahsederek, devletin dolayısıyla da hükümetin bunlara karşı etkin mücadelede bulunmadıklarından bahsetmiştir. Aynı

toplantıda TÜSİAD başkanı Muharrem Kayhan ise, liberal ekonomik düzenden yararlanarak kazançlarını laik düzeni yıkmak için kullananların olduğundan bahsederek, bunlara karşı ağır cezaların verilmesinden yana olduklarını dile getirmiştir. Laik düzeni yıkmaya düşüncesinin Refah Partisine isnat edilen bir suç olduğu düşünüldüğünde, TÜSİAD'ın Refah Partisi'ne uygulanacak yaptırımları desteklediğinden bahsedilebilir (Milliyet, www.milliyet.com.tr, 2012). Diğer bir örnek, TÜSİAD'ın, Refah Partisi'nin dolayısıyla da Refahiyol iktidarının ülke için uygun olmadığı düşüncesini taşıdığını, dönemin TÜSİAD başkanının dile getirmiş olmasıdır. Kayhan'a göre, Türkiye'nin çözüm beklentisini söz konusu hükümet karşılayamamaktadır (Milliyet, www.milliyet.com.tr, 2012). Kayhan, bu sözlerinin ardından yeni hükümet formüllerini de dile getirmiştir. Matematiksel olarak mecliste birçok formülün bulunduğundan bahsederek, tutarlı bir alternatif bulunması durumunda Refahiyol iktidarının hükümetinin devam etmemesi gerektiğinden bahsetmiştir(Kır, 2012:9).

Dolayısıyla, dönemin medya arşivleri tarandığında TÜSİAD'ın, söylemleri ile bu sürece katkıda bulunduğunu ileri sürmek mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

A.F.GÜNEŞ. (2012). "Askerin Kolluk Gücü Olarak Kullanılması ve Emasya." <http://www.tesev.org.tr/Emasya.pdf>, (24.01. 2010).

AKAY, H. (2011), "Türkiye'de Güvenlik Sektörü: Sorular,Sorunlar,Çözümler.", http://www.aciktoplumvakfi.org.tr/pdf/guvenlik_siyasal.pdf, (28.01. 2012).

ARMUTÇU, O. (1997), "Sözlerim Partimi Bağlama", Hürriyet, "<http://webarsiv.hurriyet.com.tr>, (02.12.2011).

BABAHAN, E. (2011). "28 Şubat ve Medya", Star Gazetesi, <http://www.stargazete.com/yazar/ergun-babahan>, (28.01.2012).

BALCI, M., (1998). "MGK ve Demokrasi Demokrasi, Hukuk,Ordu,Siyaset". Yöneliş Yayınları, İstanbul.

CİVAOĞLU, G. (1998), "Tüsiad ve Hükümet". <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari>, (5.02.2012).

Ergün Dilaveroğlu

ÇAHA, Ömer; (2008), “ 28 Şubat Sürecinde Toplum, Sivil Toplum/Gönüllü Kuruluşlar ve Siyaset/Siyasetçiler Ekseninde İki Kutba Doğru Ayrıştı”, “Sivil” Toplum Kavramı Tartışmaları, Kaktüs Yayınları, İstanbul: 231-247.

ÇELEN, N. (2008).” Batı Çalışma Grubunun Fişlediği Mağdurlar BÇG'ye Tepkili”.Zaman, <http://www.zaman.com.tr/haber>, (02.08.2010).

ÇELİK, N. (2004). “ 28 Şubat ve İrtica Tehdidini”, Sinemis Yayınları, Ankara.

ÇİÇEK, H. (1997). “ İrticaya Karşı Genelkurmay Belgeleri”, Kaynak Yayınları, İstanbul.

DUMAN, Fatih (2006). “Sivil Toplum”, Siyaset, Ed. Mümtaz'er Türköne, Lotus Yayınevi.

DURAN, B. (2008). “28 Şubat'ın Gölgesinde “Sivil” Toplumu ve Siyaseti Düşünmek”, “Sivil” Toplum Kavramı Tartışmaları, Kaktüs Yayınları, İstanbul: 249-262.

GÜNGÖR, Z. (1997),” Erken Seçim Değil Yeni Hükümet..”, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, Milliyet, (5.01.2012).

KAZAN, Ş. (2002). “Refah Gerçeği”, Keşif Yayınları, Ankara.

KILIÇ, A. (2012). “ Genelkurmay Belgeleri'nde Batı Çalışma Grubu.”Habertürk,, <http://www.haberturk.com/gundem/haber/-genelkurmay-belgelerinde-bati-calisma-> (01.05.2012).

KIR, S. (2012). “ Hükümetin Ömrü Fazla Değil”, Milliyet, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, (13.05.2012).

KUYAŞ, N. (1998). “ Hükümet Desteğini Kullanamadı”, Milliyet, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, (15.02.2012).

MİLLİYET, (2012),” TÜSİAD'dan Şeriat Uyarısı”, Milliyet, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, (13.05.2012).

MİLLİYET, (2012), “ Hükümet Çözüm Değil”, Milliyet, <http://gazetearsivi.milliyet.com.tr>, (18.06.2011).

ÖZKAN, F. (2010), “ Emasya İle 28 Şubat'ın Son Tortusunda Kalkıyor.”, Star Gazetesi, <http://www.stargazete.com/yazar/fadime-ozkan/emasya-ile-28-subat-in-son-tortusu-da-kalkiyor-haber>, (03.18.2011).

SABAHA. (1997). “ Erbakan Neyi İmzaladı”, Sabah, <http://arsiv.sabah.com.tr>, (07.12.2011).

ŞENER, N. (1997). "Demokrasi Tüsiad'ı Salladı",
<http://gazetearsivi.milliyet.com.tr/GununYayinlari>, (5.02.2012).

TÜSİAD. (Ocak,1997). " Türkiye'de Demokratikleştirme Perspektifleri", Türkiye Sanayi ve İşadamları Derneği, İstanbul.

TÜSİAD. (2002), "1839-1939 Tarih", <http://www.tusiad.org/rsc/shared/file/1839-1939.pdf>, (08.06.2011).

İNTERNETHABER. (2012). "İşte 28 Şubat'ın Silinen Belgeleri." <http://www.internethaber.com/iste-28-subatin-silinen-genelgeleri-foto-galerisi>, (28.04.2012).

YÜKSEL, E. (2004). MEDYA GÜVENLİK KURULU, içinde " 28 Şubat Sürecinde Medya, MGK ve Siyaset Bağlantısı". T.C Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir: 19-22.

YAZIM KURALLARI

1. Türkçe ve İngilizce başlıklar Türkçe ve İngilizce özet bölümlerinin üzerine büyük harfle ortayarak ve koyu olarak yazılmalıdır.

2. Makalenin yazarı/yazarları, varsa akademik unvanıyla birlikte, adını, soyadını, görev yaptığı kurumu ve e-posta adresini tam ve açık olarak makalenin başlığının altında belirtmelidir.

3. Yazının birinci sayfasında, Türkçe, İngilizce başlık, makaleler için 100 kelimedenden az olmamak üzere iki yüz kelimeyi geçmeyecek İngilizce ve Türkçe özet ile en fazla 5 adet anahtar sözcük yer almalıdır.

Özetler 1 satır aralığında italik olarak yazılmalıdır.

4. Dergiye gönderilecek çalışmanın tüm metninde:

1.15 satır aralığı kullanılmalı,

Hizalama ; iki yana yaslı,

Girinti ; sol : 0 cm , sağ : 0 cm ; Özel :yok;

Aralık, önce 0 nk , sonra 0 nk olacak şekilde yazılmalıdır.

- Referanslarda parantez sistemi kullanılmalıdır.
- Başlık numaralarında, sayılar Girişten itibaren verilmelidir.
- Başlık ve alt başlıklar numaralanmalıdır.

Örneğin:

1. Giriş

2. Yenilik Yönetimi

2.1. Yenilik Yönetimini Etkileyen Unsurlar

- Şekiller, tablolar, kaynakça, notlar ve özet kısımları dâhil olmak üzere metin toplam 25 sayfayı geçmemelidir.

5. Atıflar dipnot yerine metin içinde parantez açılarak, tarih ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

... belirtmiştir (Doğruyol, 2011: 287).

... elde edilmiştir (Gül, 2006: 210-215).

sonuçlandırmıştır (Akal, 2011: 23-25).

(yazar sayısı ikiden fazla yazar olduğunda) (Gül vd., 2006: 21-27).

Yazıda kullanılan kaynaklar metin içinde "yazar soyadı, basım yılı: sayfa numarası" şeklinde gösterilmelidir.

Kaynakça listesinde kaynaklar soyadı alfabetik sırasına göre dizilmelidir.

Soyadı büyük harfle, ismin sadece baş harfi yazılmalıdır.

SAKARYA İKTİSAT DERGİSİ/THE SAKARYA JOURNAL OF ECONOMICS

İletişim Bilgileri

Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi
Esentepe Kampüsü, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi B Blok 420

Telefon: 0 264 295 6223, 0 264 295 6345

E Posta:

sakaryaiktisat@sakarya.edu.tr

adogruyol@sakarya.edu.tr

egul@sakarya.edu.tr

SAKARYA
ÜNİVERSİTESİ

The Sakarya
Journal of
Economics

SAKARYA
İKTİSAT
DERGİSİ

Volume 1
Number 3
October 2012

CİLT
SAYI
EKİM